

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

SELF-REPORTOVÉ STUDIE KRIMINÁLNÍHO CHOVÁNÍ

Jan Tomášek

Vybrané metody kriminologického výzkumu

Svazek 5

Praha 2013

Autor:

PhDr. Jan Tomášek, Ph.D.

Recenzenti:

JUDr. Jana Hulmáková, Ph.D.

Mgr. Zuzana Podaná, Ph.D.

Mgr. Jakub Holas

Řada Vybrané metody kriminologického výzkumu
Svazek 5

Odborný garant: PhDr. Martin Cejp, CSc.

Tento text neprošel jazykovou ani grafickou korekturou.

ISBN 978-80-7338-130-1

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2013

www.kriminologie.cz

Obsah

1. Úvod.....	4
2. Vznik a vývoj self-reportových studií.....	8
3. Metodologické aspekty self-reportových studií.....	17
3.1. Reliabilita self-reportů.....	17
3.2. Validita self-reportů.....	21
3.2.1. Faktory ohrožující validitu měření.....	27
4. Self-reportové studie delikvence v České republice.....	40
4.1. Výzkum školní mládeže.....	40
4.2. Projekt ISRD-2.....	44
4.3. Historické srovnání domácích výzkumů.....	47
5. Mezinárodní výzkum ISRD.....	49
5.1. Projekt ISRD-2.....	53
6. Využití self-reportů ve vývojové kriminologii.....	61
6.1. Cambridgeská studie.....	64
6.2. Další významné longitudinální studie.....	67
6.3. Slabiny longitudinálních výzkumů.....	69
7. Závěr – současnost a budoucnost self-reportových výzkumů.....	71
Seznam literatury.....	75
Resumé.....	78
Abstrakt.....	85
Příloha 1 - Ukázka z dotazníku plzeňského školního výzkumu mládeže – otázky zaměřené na delikventní činy respondenta.....	93
Příloha 2 - Ukázka z dotazníku ISRD-2 (verze pro Českou republiku), otázky č. 54-67.....	94

1. Úvod

Kriminologie, stejně jako kterýkoli jiný vědní obor, usiluje o to, aby o předmětu svého bádání získala co nejvíce informací a relevantních poznatků. Nabízí se jí k tomu řada různých metod a výzkumných technik, avšak oproti jiným vědním disciplínám je při jejich využití notně omezena. Zabývá-li se kriminalitou a kriminálním chováním, je totiž prakticky vyloučeno, aby byla s těmito jevy v bezprostředním kontaktu. Jen těžko si představíme situaci, kdy by se kriminolog mohl stát přímým, a přitom objektivním a nezávislým pozorovatelem trestného činu. Informace, které pro své zkoumání potřebuje, jsou proto převážně zprostředkované -dostávají se k němu na základě výpovědí, které různou formou a při různých příležitostech poskytují lidé, mající se zločinem osobní zkušenost.

Po dlouhou dobu byly základním zdrojem představ o kriminalitě a jejích pachatelích či obětech oficiální kriminální statistiky. První z nich se objevily v první polovině 19. století. Jejich vznik souvisel kromě jiného i s přesvědčením tehdejších vědců a myslitelů, že shromažďování dat o sociálních jevech povede k odhalení podobných zákonitostí a vztahů, jaké existují u jevů přírodních. K prudkému rozvoji kriminálních statistik přispěl také postupný proces centralizace moci do rukou úřadů, provázaný s utvářením nových státních útvarů.¹ Vzorem pro ostatní země se stala kriminální statistika francouzská, poprvé publikovaná již roku 1827². Autorem, který se proslavil její zevrubnou analýzou, byl Adolphe Quetelet, belgický astronom a matematik. Do Francie byl původně vyslán vládou své země za účelem výzkumu pohybu nebeských těles, avšak možnost studovat nově shromážděná data o patologických sociálních jevech jeho původní plány změnila. Obdobné studie prováděl ve Francii také A. Guerry, v Anglii pak pro změnu badatelé jako Rawson, Fletcher nebo Mayhew. Jak si ve své práci pozorně všimá M. Lee³, úsilí těchto výzkumníků, nazývaných někdy též „statistiky morálky“, bylo pro vývoj kriminologie jako svébytného vědního oboru zcela zásadním krokem. Jednalo se o jeden z prvních pokusů, jak náležitě vědecky odpovědět

¹ K tomu více viz např. Maguire, M.: Crime data and statistics. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Oxford University Press, 4. vydání, 2007, str. 243 a dále.

² Podrobný historický přehled vývoje statistik v Evropě a především u nás viz Marešová, M.: Resortní statistiky - základní zdroj informací o kriminalitě v ČR. Praha: IKSP, 2011.

³ Lee, M.: Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety. Cullompton: Willan Publishing, 2007.

na volání veřejnosti po znalostech, které umožní v moderním duchu a racionálně vládnout společnosti.

Rozbory kriminálních statistik vytvářely podněty pro formování pozitivistických kriminologických teorií. Quetelet a jeho následovníci doložili, že každým rokem je spácháno zhruba stejné množství zločinů určitého typu a že přibližně totožná zůstává také celková struktura trestné činnosti, vztažená na znaky, jako je pohlaví pachatele, jeho věk nebo socioekonomický status. Značné rozdíly byly zjišťovány rovněž mezi jednotlivými regiony příslušných zemí⁴. Obraz zločinu výhradně jako výsledku svobodného a racionálního rozhodnutí pachatele, který díky klasické škole kriminologie dominoval předcházejícímu období, byl i díky těmto poznatkům brzy nahrazen novým a z přírodních věd odvozeným přístupem, předpokládajícím, že za kriminálním jednáním je nutné hledat určité, objektivně zjiřitelné příčiny a zákonitosti. Statistikami podložený vztah mezi rozsahem či strukturou zločinu na straně jedné, a charakteristikami určitých lokalit a jejich obyvatel na straně druhé, přispěly k rychlému rozvoji i popularitě takových kriminologických teorií, jaké prosazovala například Chicagská škola nebo zastánci teorie kulturního přenosu⁵. Zdálo se nezpochybnitelné, že kriminalita je primárně spojena se sociálně vyloučenými lokalitami velkoměst a typickým zločincem je příslušník nižších společenských vrstev.

Někteří kriminologové se však s tímto pojetím neztotožnili. Ve třicátých letech 20. století začaly sílit kritické hlasy, poukazující na skutečnost, že obraz, jaký o kriminalitě nabízejí oficiální statistické zdroje, může být od obrazu reálného výrazně odlišný. Za zásadní problém byla označena existence latentní kriminality. Bylo evidentní, že v kriminálních statistikách nejsou zachyceny všechny trestné činy, ale pouze ty, o nichž se orgány činné v trestním řízení dozvědí a rozhodnou se jimi zabývat. Do hry tak vstupuje řada podstatných faktorů, kromě jiného ochota obětí či svědků trestné činy oznamovat, jejich důvěra ve schopnost policie případ vyřešit nebo způsobená škoda a její výše⁶. Roli mohou hrát také sociální či jiné charakteristiky pachatele - již první studie provedené k této problematice ve zmíněných třicátých letech jasně doložily, že sociální postavení pachatele, včetně jeho rasy a náboženského vyznání, rozhoduje často o tom, zda bude jeho přestupek proti zákonu řešen

⁴ Jones, S.: *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2001, str. 113.

⁵ Více viz např. Burke, R.: *An Introduction to Criminological Theory*. Cullompton: Willan Publishing, 2005.

⁶ Podrobně k tomu viz Tomášek, J.: *Úvod do kriminologie - jak studovat zločin*. Praha: Grada, 2010, str. 72 a dále.

oficiální cestou přes policii a soudy, nebo povede pouze k neformálním sankcím⁷. Zažitým obrazem kriminality a jejích „typických“ pachatelů pak značně otrásla přelomová práce Edwina Sutherlanda, zabývající se kriminalitou tzv. „bílých límečků“. Vlastním výzkumem doložil, že trestné činnosti se dopouštějí i lidé z vyšších společenských kruhů. Také tyto poznatky přispěly k tomu, že kriminologové si velmi jasně uvědomili nutnost korigovat své představy o kriminalitě, založené na oficiálních statistikách, pomocí dalšího, pokud možno spolehlivějšího zdroje dat. Jedním z nich se staly self-reportové studie⁸.

Jejich princip spočívá v dotazování respondentů z vybraného vzorku populace, zda se v určitém období dopustili trestných činů různého typu či jiných forem sociálně nežádoucího jednání. Pro jejich uvedení přitom není podstatné, zda byly odhaleny a vedly ke stíhání či potrestání⁹. Samozřejmostí je naprostá anonymita šetření, bez níž by bylo nemyslitelné, aby se lidé s tak delikátními záležitostmi, jako jsou vlastní přestupky proti zákonu, komukoli svěřovali. Self-reportové studie sledují v zásadě dva hlavní cíle. První z nich souvisí s výše diskutovanými nedostatky kriminálních statistik - kriminologové si od těchto výzkumů slibují zmapování rozsahu a frekvence trestné činnosti v určité populaci, které bude mít větší vypovídací hodnotu než oficiální data o kriminalitě. Druhým cílem je odhalovat vztahy či korelace mezi samotnou trestnou činností a významnými charakteristikami pachatele, a testovat tak pravdivost různých kriminologických teorií o příčinách kriminality¹⁰. Toto zaměření se odvíjí od skutečnosti, že od potenciálních pachatelů je v rámci dotazování možné získat řadu informací také z dalších oblastí jejich života, například o rodině, škole, přátelích či o způsobech, jak tráví svůj volný čas. Obdobně je možno pomocí self-reportů ověřovat také účinnost různých preventivních či nápravných opatření, které respondent v minulosti podstoupil.

První self-reportové studie byly uskutečněny ve Spojených státech amerických ve čtyřicátých letech 20. století. Od té doby prošla jejich metodologie podstatným zdokonalením a staly se jednou z nejvyužívanějších výzkumných technik na poli kriminologie. Někteří autoři dokonce soudí, že je můžeme směle zařadit mezi nejdůležitější kriminologické

⁷ Jednou z nejvýznamnějších studií tohoto typu byla práce M. Robinson z roku 1936 (viz Robinson M.: *Can Delinquency Be Measured?* New York: Columbia University Press, 1936).

⁸ V domácí literatuře se někdy setkáme i s jiným označením, např. výzkumy založené na subjektivních výpovědích (srov. Marešová, A. aj.: *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP, 2011).

⁹ Maguire, M., výše cit. dílo, str. 286.

¹⁰ Junger-Tas, J.; Marshall, I.H.: The self-report methodology in crime research. In: *Crime and Justice*, 25/1999, str. 291-367.

„vynálezy“ uplynulého století¹¹. Jejich význam roste i díky tomu, že představují jeden ze základních nástrojů pro sběr dat v rámci longitudinálních výzkumů kriminální kariéry. Ty jsou v současné době považovány za zcela zásadní zdroj informací o rizikových i ochranných faktorech, souvisejících s trestnou činností. Bez jejich znalosti nelze uvažovat o rozvíjení racionální kriminální politiky, zejména pak v oblasti prevence.

Cílem této práce je poskytnout o self-repotech a možnostech jejich využití v kriminologii základní informace. Nabídnut bude historický přehled jejich vývoje, základní principy jejich využívání, poznatky o validitě a reliabilitě a také kritický přehled známých problémů a nedostatků, které sběr dat formou výpovědí respondentů o vlastní trestné činnosti provázejí. Citována bude řada konkrétních výzkumů, a to včetně prezentace nejzásadnějších poznatků, k nimž dospěly (včetně výzkumů v oblasti kriminální kariéry). Zvláštní pozornost bude věnována dosavadnímu využití self-reportových studií v České republice. Jejich počet je zatím ve srovnání se zahraničím velmi skromný. V ideálním případě by tak tento text mohl posloužit jako určitá inspirace pro výzkumníky, působící v našich podmínkách.

¹¹ Thornberry, T.; Krohn, M.: The self report method for measuring delinquency and crime. In: Criminal Justice, 4/2000, str. 34.

2. Vznik a vývoj self-reportových studií

S výzkumy, založenými na principu self-reportů, se můžeme setkat ve spojení s řadou společenských jevů. Příkladem mohou být studie, zaměřené na oblast vzdělávání, veřejného mínění, trávení volného času nebo rodinných vztahů. První z nich, které se objevily ve třicátých a čtyřicátých letech 20. století, se zaměřovaly především na zkoumání a měření postojů¹². Autorem, který tuto metodu poprvé aplikoval při výzkumu kriminálních aktivit, byl v první polovině čtyřicátých let A. Porterfield¹³. Na základě analýzy soudních spisů, vedených o 2.049 mladistvých delikventech v jedné z oblastí Texasu, identifikoval celkem 55 různých činů, které vedly k jejich stíhání. Následně uskutečnil dotazníkové šetření mezi 200 studenty a 137 studentkami místních škol, aby zjistil, zda se i oni dopustili stejného typu chování. Vyšlo najevo, že každý respondent spáchal přinejmenším jeden ze sledovaných deliktů. Zároveň ale platilo, že ačkoli byly skutky spáchané studenty stejně závažné, jako skutky zachycené analýzou soudních spisů (byť nikoli tak časté), jen zlomek studentů za ně byl oficiálně projednáván policií nebo soudem.

Překvapivé závěry Porterfieldovy studie inspirovaly další autory. J. Wallerstein a C. Wylie¹⁴ oslovili vzorek 1.689 dospělých mužů i žen, a to s cílem zmapovat trestnou činnost, které se dopustili do šestnácti let svého věku. Šetření bylo založeno na dotazníku, obsahujícím otázky k 49 různým deliktům. Opět se ukázalo, že alespoň jednoho ze zkoumaných skutků se dopustil téměř každý respondent, přičemž 64 % mužů a 29 % žen se přiznalo k některému ze čtrnácti závažnějších skutků, které byly do dotazníku zařazeny. Jak podotýká T. Thornberry s M. Krohmem¹⁵, tato i Porterfieldova studie měly velký význam pro rozvoj kriminologie jako oboru, neboť se jim podařilo doložit, že rozsah latentní kriminality je značný a takřka každý jedinec se během života dopustí jednání, které můžeme označit jako kriminální (podle M. Maguireho¹⁶ většina self-reportových výzkumů hovoří v závislosti na charakteristikách daného vzorku o 40 - 100 % respondentů, kteří vlastní trestnou činnost přiznají). Z metodologického hlediska se však jednalo o nepříliš přesvědčivý postup sběru dat. Podle nároků, jaké na výzkumy klade dnešní kriminologie, bychom mohli konstatovat řadu

¹² Junger-Tas, J., cit. dílo z roku 1999, str. 291.

¹³ Více viz Thornberry, výše cit. dílo, str. 36.

¹⁴ Wallerstein, J.S.; Wylie, C.J.: Our law-abiding law-breakers. In: Probation, 25/1947, str. 107-112.

¹⁵ Cit. dílo, tamtéž.

¹⁶ Maguire, cit. dílo, str. 286.

nedostatků při výběru respondentů, volbě zkoumaných položek či nedostatečném ověření reliability a validity. Zřejmě i proto je za skutečně přelomové dílo, které získalo pro self-reporty pevné místo v kriminologii a v kriminologickém výzkumu, považována až metodologicky výrazně propracovanější studie F. Nye a J. Shorta z roku 1958¹⁷. Pro některé autory jde dokonce o „vědecký objev“ metody self-reportů na poli zkoumání kriminality, který současně znamenal i změnu uvažování o kriminalitě samotné¹⁸.

Citovaná studie usilovala kromě zjištění míry latentní kriminality také o průkazné odhalení vztahů mezi delikvencí a sociální třídou, k níž jedinec náleží. Tomu odpovídal výběr respondentů. Short a Nye mezi ně zařadili studenty středních škol ze tří různých oblastí, lišících se v základních charakteristikách (venkov / předměstí / město), a také skupinu osob z nápravného zařízení pro mladistvé pachatele. Delikventní či asociální chování bylo zjišťováno na základě seznamu 21 různých skutků (při následných analýzách ovšem autoři většinou pracovali pouze s vybranými sedmi položkami). Bylo zjištěno, že pokud je v úvahu brán socioekonomický status rodičů, rozdíly v míře kriminality mezi mladými lidmi jsou v podstatě zanedbatelné.

Takový závěr znamenal pro kriminologii nutnost přehodnotit svůj tradiční pohled na kriminalitu, odvozený z oficiálních kriminálních statistik. Jestliže se uvedeným autorům, a stejně tak ani jejich pokračovatelům, kteří obdobné studie uskutečnili na konci padesátých a v průběhu šedesátých let 20. století, nepodařilo prokázat, že existuje vztah mezi nízkým sociálním statutem a kriminálním chováním, pak bylo nutné zaměřit se na otázku, proč mezi lidmi odsouzenými za trestnou činnost dominují osoby, pocházející z chudších poměrů, nebo náležející k určité rase či menšině. Self-reportové studie tak podnítily vznik a rozvoj nových kriminologických teorií, pro něž je příznačný zájem o procesy, při nichž je někdo označen jako pachatel či delikvent, neboť je evidentní, že takovou „nálepku“ obdrží někdo snáz než druhý.

Během šedesátých let 20. století si kriminologové začali naplno uvědomovat možnosti, které jim self-reporty nabízejí¹⁹. Jejich ústředním cílem již nebylo pouhé zjištění, jak je příslušná populace zasažena trestnou činností, ale též snaha potvrdit, nebo naopak vyvrátit

¹⁷ Short, J.; Nye, F.: Extent of unrecorded juvenile delinquency: Tentative conclusions. In: Journal of Criminal Law and Criminology, 49/1958, str. 296-302.

¹⁸ Srov. Newburn, T.: Criminology. Cullompton: Willan Publishing, 2007, str. 77.

¹⁹ Thornberry, výše cit. dílo, str. 38.

teorie, usilující o vysvětlení příčin trestné činnosti. Do dotazníků tak stále výrazněji pronikaly otázky, vztahující se zejména k rodinným poměrům respondenta, jeho vztahům s vrstevníky a také ke zkušenostem spojeným se školou. Jednou z tehdejších prací, která výhody self-reportů při testování platnosti kriminologických teorií o etiologii delikventního chování dokonale ilustruje, je práce T. Hirschiho z roku 1969²⁰. Představena v ní byla jeho teorie sociálních vazeb, která má dodnes pevné a nezastupitelné místo v kriminologických učebnicích.

Hirschi přistupoval ke zkoumání příčin delikventního chování originálním způsobem - na rozdíl od většiny jiných autorů se neptal, proč lidé porušují zákony, ale podstatnější otázkou pro něj bylo zjištění, proč se většina z nás chová konformně, když je zřejmé, že občasné porušení norem by nám přineslo řadu výhod. Byl přesvědčen, že rozhodujícím prvkem je síla vazeb, které si jedinec vytváří na sociální prostředí, v němž žije. Čím pevnější je pouto mezi ním a rodinou, přáteli nebo školou, tím menší je pravděpodobnost, že se dopustí trestného činu. Hirschi rozlišoval celkem čtyři navzájem propojené prvky, které hrají klíčovou roli při vytváření i udržování zmíněných vazeb - jsou to emocionální vztahy k druhým lidem, odrážející se ve snaze splnit svým chováním jejich očekávání („attachment“), zapojení se do konvenčních aktivit („involvement“), závazek ke společnosti, daný sociální pozicí, kterou zastáváme a o níž bychom vinou kriminálního jednání mohli přijít („commitment“), a také osobní přesvědčení o důležitosti dodržování pravidel a norem („belief“). Po vzoru Nyeho a Shorta se Hirschi rozhodl svou teorii ověřit pomocí self-reportové studie.

Vzorek, který obsáhla, se skládal z 3.605 chlapců ve věku dvanáct až sedmnáct let, navštěvujících některou ze škol v okolí San Franciska. Dotazník obsahoval řadu otázek, týkajících se rodiny, přátel a školy respondenta. Současně zkoumal zkušenosti s šesti různými typy delikventního jednání - ve třech případech šlo o majetkové delikty (krádeže věcí s různou výší způsobené škody), ve zbývajících o vandalismus, jízdu „načerno“ a ublížení na zdraví. Hirschi se zajímal také o to, zda spáchané skutky byly řešeny policií nebo školou. Pokud jde o sociální postavení respondentů, nebylo zjištěno, že by mezi ním a zapojením se do kriminálních aktivit existoval signifikantní vztah - jedinou výjimkou byl o něco větší podíl pachatelů mezi mladými lidmi z nejchudších rodin. Významnější rozdíly nebyly shledány ani

²⁰ Hirschi, T.: Causes of Delinquency. Berkeley: University of California Press, 1969.

mezi představiteli různých ras, avšak toto hledisko hrálo roli v pravděpodobnosti, zda byl pachatel za svůj čin zatčen.

Podstatné závěry mohl Hirschi vyslovit ve prospěch platnosti své vlastní teorie, založené na výše uvedených čtyřech prvcích sociálních vazeb. Potvrdilo se, že chlapci, kteří měli dobrý a pevný vztah se svými rodiči, se dopouštěli méně deliktů, a to zcela bez ohledu na to, z jakého sociálního prostředí pocházeli nebo s jakými vrstevníky se přátelili. Obdobné zjištění se týkalo školy - delikventní chlapci se o úspěch v ní zajímali výrazně méně, než jedinci, kteří se žádných kriminálních skutků nedopustili. Míra osobního ztotožnění se společenskými normami a pravidly byla v dotazníku sledována pomocí výroku „Je v pořádku, když někdo obejde zákon, přinese-li mu to prospěch“. Ukázalo se, že souhlas s ním silně koreloval s pácháním deliktů. Nejméně přesvědčivě vyzněly závěry, týkající se vlivu zapojení se do konvenčních aktivit. Zločinů se dopustilo relativně velké množství chlapců, kteří uvedli, že pracují, ve volném čase se věnují četbě, sledují televizi nebo chodí s děvčetem. Současně ovšem platila větší pravděpodobnost páchání deliktů u jedinců, kteří v dotazníku přiznali, že se často nudí, vyhýbají se domácím pracím a často se jen tak potulují po ulicích se svými kamarády.

Studie, využívající self-reports jako cestu k potvrzení kriminologických teorií o příčinách kriminality, probíhaly i v sedmdesátých letech²¹. Vzhledem k tomu, že Hirschi svým výzkumem zpochybnil některé, do té doby velmi populární teorie (například teorii subkultur, předpokládající zcela zásadní vliv vrstevnických skupin), řada autorů jeho koncept sociálních vazeb ověřovala a dále rozpracovávala (mezi jinými Conger, Hepburn nebo Hindelang). Pozornosti se však dostalo také teoriím jiným, například teorii sociálního učení (self-reportovou studii na toto téma uskutečnil například Akers), sociálního napětí (Elliott a Vos) nebo teoriím spjatým s možnostmi odstrašit pachatele hrozbou trestu (Waldo a Chiricos, Silberman).

Zhruba ve stejném období se self-reports stávají v některých zemích základním nástrojem pro celonárodní studie delikvence a užívání drog. V USA se v roce 1976 rozjíždí projekt „Národního výzkumu mládeže“ (NYS – National Youth Survey)²². V jeho prvním kole bylo

²¹ Srov. Thornberry, výše cit. dílo, str. 38.

²² Základní informace k němu viz internetové stránky University v Coloradu <http://www.colorado.edu/ibs/NYSFS/index.html>

osloveno 1.725 mladých lidí ve věku jedenáct až sedmnáct let. Dotazník se kromě zkušeností s delikvencí a drogami zaměřil také na postoje, sociální vztahy, kariérní plány či hodnotový systém. Kromě respondentů samotných byl vždy dotazován jeden z jejich rodičů. Studie vzbudila pozornost i z metodologického hlediska, neboť její autoři se poučili z nedostatků raných self-reportových výzkumů a připravili velmi kvalitní dotazník²³. Za zmínku stojí rovněž fakt, že NYS byl pojat jako longitudinální studie. Respondenti byli opakovaně kontaktováni v následujících letech, a tak výzkum přináší unikátní informace o změnách, které u nich v průběhu života a ve vztahu ke sledovaným proměnným nastaly. Tento princip je uplatněn v řadě dalších studií, které se zaměřují na problematiku kriminální kariéry. Podrobně se jim budeme věnovat v kapitole šesté.

Velmi populárními se self-reportové studie stávají v osmdesátých a devadesátých letech 20. století²⁴. Rozsáhlé a celonárodní výzkumy jsou uskutečněny v řadě evropských zemí, mimo jiné ve Finsku (od roku 1995 zde probíhá projekt „Finnish Self-Report Delinquency Study“, který se periodicky opakuje na vzorcích žáků devátých tříd), Švédsku (od roku 1999 je každé dva roky zkoumán reprezentativní národní vzorek 5.000 až 10.000 mladistvých), Německu (například projekt ALLBUS) nebo Holandsku („WODC monitor“, opakující se každé dva roky). Jinde se daří realizovat alespoň studie menšího rozsahu (například Belgie)²⁵. Výhodou opakujících se šetření, založených na ustálené metodice, je možnost sledovat vývojové trendy. Závěry takových výzkumů mohou sloužit jako užitečný doplněk k analýzám kriminálních statistik, které se zabývají vývojem trestné činnosti v určitém období. Příkladem může být britská studie „Životního stylu mládeže“ (Youth Lifestyle Survey), uskutečněná v letech 1992/1993 a 1998/1999. V části, věnované delikventnímu jednání, bylo sledováno 27 různě závažných skutků (krádeže, vloupání, šikana, podvody, zháňství, ublížení na zdraví apod.). Respondenti byli ve věku dvanáct až třicet let. Srovnání mezi uvedenými dvěma koly výzkumu odhalilo, že procento mladých lidí, kteří přiznali spáchání alespoň jednoho skutku v období posledních dvanácti měsíců, se v podstatě nezměnilo. Rozdíly byly ovšem patrné v rámci jednotlivých věkových kategorií - mezi jedinci ve věku 14-17 let došlo k nárůstu, naopak mezi 18-25letými k poklesu trestné činnosti²⁶.

²³ Srov. Jones, S., výše cit. dílo, str. 71.

²⁴ Srov. Newburn, výše cit. dílo, str. 78.

²⁵ Více k tomu viz Aebi, M.: An overview of self-report delinquency surveys in Europe. *Crimprev*, n. 9, 2008.

²⁶ Flood-Page, C.; Campbell, S.; Harrington, V.: *Youth Crime: Findings from the 1998/99 Youth Lifestyle Survey*: London: Home Office, 2000.

Další z možností, kterou self-reporty nabízejí, je využití ve studiích, usilujících o srovnání kriminality v různých zemích. Také v tomto případě představují oficiální kriminální statistiky notně omezený zdroj informací, neboť mezi jednotlivými státy existují často i výrazné rozdíly nejen v systému statistického vykazování kriminality, ale také v samotném vymezení skutkových podstat příslušných trestných činů. Self-reporty, podobně jako viktimologické studie, tímto způsobem limitovány nejsou, neboť charakteristika zkoumaného skutku se v dotazníku na žádné legislativní definice vázat nemusí. I proto vznikla v roce 1990 pod záštitou holandského výzkumného pracoviště, zřízeného ministerstvem spravedlnosti, mezinárodní iniciativa, na jejímž základě byl později uskutečněn projekt ISRD (Mezinárodní self-reportová studie delikvence), a to za účasti třinácti zemí. Na přelomu tisíciletí na něj navázala studie ISRD-2, již se zúčastnilo jedenáct zemí, včetně České republiky. Projektu ISRD se vzhledem k jeho významu budeme věnovat v samostatných kapitolách.

Uvážíme-li pozornost, jaká je v současné době věnována návykovým látkám a jejich zneužívání, není překvapivé, že s řadou self-reportových výzkumů, a to včetně mezinárodních, se setkáme v této specifické oblasti problémového jednání. Za všechny jmenujme projekt ESPAD (Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách), který opakovaně proběhl také v České republice a který zkoumá rozsah užívání legálních i nelegálních drog v populaci dospívající mládeže (cílovou skupinou jsou studenti ve věku šestnáct let). Koordinátorem projektu, jehož jednotlivá kola probíhají každé čtyři roky, je Švédská rada pro informace o alkoholu a drogách (CAN). Poprvé byl uskutečněn v roce 1995 pod záštitou Rady Evropy ve 26 evropských zemích, v roce 1999 se zúčastnilo 30 zemí a v roce 2003 a 2007 již 35 evropských zemí s více než 101 tisícem dotázaných²⁷. Zatím poslední kolo proběhlo v roce 2011 (účast 36 zemí)²⁸.

Jak kriticky poznamenávají Thornberry s Krohmem²⁹, i přes narůstající počet výzkumů, založených na metodě self-reportů, zůstávalo mnoho otázek dlouho nedořešených. Kriminology uváděl do rozpaků zejména opakovaně zjišťovaný rozpor mezi výsledky self-reportů a analýzami kriminálních statistik, týkající se vztahů mezi trestnou činností a sociálním postavením respondenta. Self-reporty byly díky tomu ostře kritizovány za špatný výběr vzorků dotázaných osob či za nevhodnou volbu deliktů, na něž se zaměřují. Na tyto

²⁷ Csémy, L. aj.: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) - Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007. Praha: Úřad vlády ČR, 2009, str. 11.

²⁸ Zpráva z tohoto výzkumu dostupná na www.drogy-info.cz

²⁹ Výše cit. dílo, str. 39.

nedostatky se na konci sedmdesátých let cíleně zaměřili autoři M. Hindelang, T. Hirschi a J. Weis³⁰, kteří porovnávali závěry self-reportových studií se závěry analýz, vycházejících z kriminálních statistik. Kromě nich využili i třetí zdroj dat, a to výsledky viktimologických studií. Zajímaly je především charakteristiky pachatelů, které z nich bylo možno zjistit. Dospěli k poznatku, že tyto znaky jsou si bližší, vychází-li se z komparace viktimologických výzkumů a oficiálních statistik, než srovnají-li se s těmito dvěma zdroji informací výsledky self-reportů. Autoři spatřovali možné vysvětlení ve skutečnosti, že self-reports se na rozdíl od viktimologických studií obvykle nezabývají závažnějšími formami kriminality, vedoucími k odsouzení pachatele. Jejich doménou jsou tak jiné typy asociálního chování než u zbývajících dvou zdrojů dat, z čehož vyplývá, že by nás zjištěné rozdíly mezi jejich závěry neměly překvapovat. Stejně konstatování platí také o rozporech, zmíněných v souvislosti se vztahy mezi trestnou činností a sociálním statutem pachatele.

Obdobnými otázkami se zabývali D. Elliot a S. Ageton³¹. Soustředili se na fakt, že relativně malá část mladistvých je odpovědná za nepoměrně velký počet kriminálních skutků závažného typu. Mnoho self-reportových studií, zejména v počátcích rozvoje této metody, však do dotazníků takové skutky nezařazovalo, a nesledovaly ani konkrétní počty deliktů, jichž se respondent dopustil. Ve vzorcích navíc často nebyl dostatečný počet jedinců s bohatou kriminální zkušeností, který by umožnil je jednoznačně odlišit od ostatních respondentů. Citovaní autoři proto zvolili přístup, kdy počet spáchaných deliktů nebyl v dotazníku nikterak limitován (respondent mohl uvést jakékoli číslo), a následně se na osoby s největším počtem trestných činů cíleně zaměřili. Ukázalo se, že za takových podmínek jsou vztahy mezi sociálním statutem a kriminalitou obdobné, jako napovídají oficiální kriminální statistiky. Ke zdokonalení self-reportových výzkumů ve smyslu jejich schopnosti zachytit zkušenosti malé, ale na počet deliktů nejvýraznější skupiny pachatelů, přispěl v následujících letech zvýšený zájem kriminologů o tyto „chronické“ či „karierní“ zločince³².

³⁰ M.Hindelang, T. Hirschi a J. Weis: Correlates of delinquency: The illusions of discrepancy between self-report and official measures. In: American Sociological Review, 44/1975, str. 995-1014.

³¹ Elliot, D.S.; Ageton, S.: Reconciling race and class differences in self-reported and official estimates of delinquency. In: American Sociological Review, 1/1980, str. 95-110

³² K tomuto tématu více viz kapitola šestá.

Shrneme-li vývoj self-reportů od jejich počátků po současnost, lze konstatovat, že prošly výrazným metodologickým zdokonalením. Podle Thornberryho a Krohna³³ jej můžeme pozorovat zejména v následujících čtyřech oblastech:

1. *Postupné zahrnutí širšího spektra delikventních aktivit do dotazníků*

Termínem kriminalita či delikvence označujeme velké množství jednání nejrůznějšího typu, drobnými přestupky typu záškoláctví či útěky z domova počínaje, až po závažné činy, jako je těžké ublížení na zdraví nebo vražda. Pokud mají mít self-reports vypovídací hodnotu, je nezbytné, aby v nich byly podstatné oblasti zkoumaného jevu zahrnuty. Vybrání pouze několika skutků by neodpovídalo tomu, jak je kriminalita pojímána v teoretické rovině. Dotazník proto musí být relativně dlouhý, a je třeba, aby pokrýval všechny důležité oblasti kriminálního jednání.

2. *Zařazení deliktů závažnějšího typu*

První self-reportové studie se zaměřovaly takřka výhradně na bagatelní kriminalitu, jako jsou drobné krádeže nebo vandalismus. Závažnější formy trestné činnosti se v dotaznících neobjevovaly, což vedlo k již vzpomínaným problémům při srovnávání výsledků těchto studií s daty o registrované kriminalitě. Zařazení skutků závažnějšího typu je důležité také z hlediska ověřování kriminologických teorií, zabývajících se příčinami kriminality.

3. *Zjišťování frekvence páchaní trestných činů*

Některé studie nabízejí respondentovi velmi omezený počet variant, které může při odpovědi na otázku zvolit. Výše uvedený Short s Nyem se například spoléhali na pouze čtyřstupňovou škálu, na níž bylo možno jako krajní variantu zvolit výrok „často“. Respondent, který se dopustil pěti krádeží, byl díky tomu v následujících analýzách pojímán stejně jako respondent s padesáti skutky téhož typu. Místo toho, aby se podařilo rozlišit různé skupiny delikventů, tak byli například uměle spojováni „příležitostní“ delikventi s osobami s bohatými zkušenostmi s trestnou činností. Výrazně lepším metodologickým postupem je proto zjišťovat přímý údaj o počtu spáchaných deliktů. Takto pojatý dotazník navíc následně umožňuje vytvořit specifické indikátory, týkající se prevalence, incidence a rozmanitosti trestné činnosti. Prevalencí míníme procento respondentů, kteří u příslušného skutku uvedou, že se jej ve zkoumaném období dopustili.

³³ Cit. dílo, srov. 41-43.

Incidence (někdy označována jako frekvence) se váže k celkovému počtu deliktů, které respondent přizná. Rozmanitostí rozumíme počet různých typů deliktů, které daná osoba spáchá.

4. Zahrnutí doplňujících otázek

Jednou ze slabin self-reportových studií je riziko, že respondent uvede v rámci některé z otázek skutek, který byl ve skutečnosti zcela triviální a nelze jej považovat za delikventní akt (příkladem může být schování spolužákovy učebnice, které bylo míněno jako žert, ale do dotazníku je zaznamenáno jako krádež, nebo drobná rvačka mezi spolužáky, která je následně uvedena jako případ ublížení na zdraví). Existují dvě základní strategie, jak tento problém eliminovat. První z nich spočívá v navazujících a doplňujících otázkách, v nichž respondent podá o události podrobnější informace (například výši škody, rozsah zranění oběti apod.). Druhou možností jsou otevřené otázky, kdy je respondent vyzván, aby skutek stručně popsal - na základě obdržných informací jej pak může výzkumník lépe klasifikovat.

V následující kapitole se budeme základním metodologickým otázkám, naznačeným v předcházejících odstavcích a spojeným s využíváním self-reportů při zkoumání delikvence, věnovat podrobněji.

3. Metodologické aspekty self-reportových studií

O kvalitě měřících procedur, využívaných v rámci výzkumů, obvykle uvažujeme ve spojení s jejich objektivitou, reliabilitou a validitou³⁴. Objektivita vyjadřuje stupeň nezávislosti výsledků na výzkumníkovi nebo na zkoumaném jedinci, a to ve smyslu subjektivního úmyslného či neúmyslného zkreslení výsledků³⁵. U osobních výpovědí o natolik citlivých záležitostech, jako je vlastní trestná činnost, je tato otázka vždy na místě. V kriminologické literatuře je nicméně větší pozornost věnována druhým dvěma ze zmíněných parametrů, a to reliabilitě a validitě self-reportových studií.

3.1. Reliabilita self-reportů

Reliabilním (spolehlivým) rozumíme takové měření, které nám při opakované aplikaci za stejných podmínek dává shodné výsledky³⁶. V praxi jde o stupeň takové shody, neboť výsledky opakovaných měření se vždy více či méně liší - ústřední otázka, která nás bude u self-reportů zajímat, tak není ve smyslu, zda jde o spolehlivou či nespolehlivou techniku, ale týká se míry či stupně této spolehlivosti³⁷. U testů, které jsou složeny z mnoha položek, odpovídá reliabilita konzistenci hodnot různých podmnožin položek mezi sebou³⁸.

Reliabilitu určitého měření lze ověřovat více způsoby. K nejužívanějším patří opakovaná měření (tzv. test-retest reliabilita), měření paralelních testů či posuzování internální konzistence (tzv. půlení testu či split-half reliabilita)³⁹. O posledně jmenovaném typu hovoříme v souvislosti s tím, že jednotlivé části měřícího instrumentu (například dotazníku), které se týkají téhož teoretického konceptu, by spolu měly výrazně korelovat. Pokud například zkoumáme postoj respondenta k určitým osobám nebo objektům a užijeme k tomu více otázek současně, měly by být odpovědi na ně ve vzájemném souladu. Jak ovšem podotýkají Thornberry s Krohmem, u výzkumů, zabývajících se kriminálním jednáním, tento

³⁴ Srov. Hendl, J.: Přehled statistických metod zpracování dat. Praha: Portál, 2004, str. 47.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Viz např. Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2006, str. 62.

³⁷ Srov. Thornberry, výše cit. dílo, str. 44.

³⁸ Hendl, tamtéž, str. 48.

³⁹ Tamtéž.

předpoklad vždy platit nemusí⁴⁰. Dotazníky, užívané dnes v rámci self-reportových studií, obvykle obsahují třicet i více položek, zahrnujících různé formy delikventního chování. Nelze přitom předpokládat, že respondent, který se dopustil jedné z nich, se automaticky dopustil také některé další (pokud někdo kradl v obchodě, neznamená to, že musí mít současně zkušenosti se skupinovou bitkou nebo s prodejem drog). Platí naopak, že vzhledem ke spíše malému rozšíření některých forem kriminality v populaci musíme očekávat, že většiny respondentů se bude týkat spáchání pouze malé části deliktů, a to zpravidla bagatelního charakteru. Ještě výrazněji se tato skutečnost projeví u otázek, zabývajících se kratším časovým obdobím (spáchání deliktu za uplynulých šest nebo dvanáct měsíců). Lze proto konstatovat, že přístup založený na zkoumání internální konzistence není při ověřování reliability self-reportů příliš vhodný.

Adekvátnějším přístupem je metoda test-retest, zjišťující konzistenci opakovaných měření, mezi nimiž proběhne určitá doba⁴¹. Obvykle se postupuje tak, že respondentům je předložen dotazník, mapující jejich delikventní činnost (test), a po určité době jej vyplní znovu (retest). Jak upozorňují Thornberry s Krohmem⁴², určení vhodné délky této doby je klíčové. Pokud by byla příliš krátká, odpovědi na otázky v rámci retestu mohou být do značné míry podmíněny pamětí respondenta - může si své odpovědi z prvního kola vybavit a jednoduše je zopakovat. Příliš dlouhý interval mezi oběma šetřeními je pro změnu rizikový z toho důvodu, že odpovědi při retestu budou vzhledem k době, která uplynula od události, na něž se výzkumníci ptají, méně přesné. Ačkoli neexistuje jednoznačné doporučení, jaký interval zvolit, optimálním se podle těchto autorů jeví jeden až čtyři týdny.

Samotné určení stupně reliability na základě metody test-retest vychází z korelace mezi výsledky prvního a druhého kola - za uspokojivé mohou být považovány hodnoty 0,70 a vyšší. V současné době máme k dispozici řadu studií, které tímto způsobem reliability self-reportů ověřovaly. Jejich výsledky hovoří o tom, že obecně je možno tento způsob zjišťování zkušeností s delikvencí považovat za spolehlivý. Korelační koeficient se u většiny z nich pohyboval nad 0,80. Rozdíly mezi jeho hodnotami byly nicméně patrné s ohledem na počet či

⁴⁰ Thornberry, výše cit. dílo, str. 46.

⁴¹ Tamtéž, str. 48.

⁴² Tamtéž, str. 46.

typ delikventního jednání, které bylo do dotazníků zahrnuto, stejně jako druh škál, nabízených v odpovědích⁴³.

Za zatím nejdůkladnější zhodnocení psychometrických aspektů self-reportů považují Thonberry a Krohn práci autorů M. Hindelanga, T. Hirschiho a J. Weise z počátku osmdesátých let 20. století⁴⁴. Dotazník, který použili, byl relativně obsáhlý a zahrnoval 69 položek, rozdělených do kategorií trestných činů, oficiálně řešených orgány činnými v trestním řízení, závažné kriminality, méně závažné delikvence, drog, skutků spáchaných ve škole a skutků spáchaných v prostředí rodiny. Aby bylo možno porovnat různé způsoby administrace výzkumného nástroje, část respondentů odpovídala formou interview a část dotazník vyplnila samostatně. V obou skupinách bylo části dotazovaných umožněno vypovídat anonymně a část byla požádána, aby uvedla své jméno. Výzkumníci rovněž usilovali o co možná nejpestřejší vzorek respondentů z hlediska předpokládaných zkušeností s trestnou činností, a tak v rámci zvolené oblasti (město Seattle ve státě Washington, USA) oslovili tři odlišné skupiny. První tvořili studenti bez jakéhokoli oficiálního záznamu o trestném činu. Ve druhé skupině byli adolescenti se záznamem u policie, jejichž případ se ale nedostal k soudu. V poslední skupině pak byli jedinci, v minulosti projednávaní soudem pro mládež. Mezi další třídící znaky patřilo pohlaví, etnická příslušnost a socioekonomický status. Pro posouzení delikvence zkoumaných osob bylo využito několika měřítek. K hlavním patřil celkový počet skutků, které respondent přiznal s ohledem na celý dosavadní průběh života, a dále počet skutků za období posledního roku a jejich frekvence.

Internální konzistence výzkumného nástroje byla ověřována pomocí statistické metody Cronbachova alfa. U všech výše zmíněných měřítek delikvence byly získané koeficienty na velmi uspokojivé úrovni (8 z 18 dokonce na hodnotě vyšší než 0,9). Využita byla také metoda test-retest, avšak mezi oběma koly byla pauza jen 45 minut, což znamená, že odpovědi ve druhém z nich byly výrazně ovlivněny pamětí respondentů. I tak ale stojí za zmínku, že korelace mezi oběma šetřeními byla zjištěna vysoká (koeficient vyšší než 0,9), což svědčí o vysokém stupni spolehlivosti užitého výzkumného nástroje. Autoři této studie dokonce konstatovali, že porovnájí-li se daná zjištění se zkušenostmi jiných výzkumníků, jeví se reliabilita šetření zaměřených na delikvenci slibněji než reliabilita studií, zabývajících se například postoji respondentů.

⁴³ Tamtéž, str. 47.

⁴⁴ Hindelang, M.J.; Hirschi, T.; Weis, J.G.: *Measuring Delinquency*. Beverly Hills: Sage Publications, 1981.

Obdobně rozsáhlé hodnocení psychometrických aspektů self-reportů provedli D. Huizinga a D.S.Elliott⁴⁵. Využili k němu data z „Národního výzkumu mládeže“ (NYS), o němž již byla řeč v předcházející kapitole. Na základě náhodného výběru oslovili 177 respondentů, u nichž dotazování zopakovali přibližně čtyři týdny po původním interview (jednalo se tedy opět o metodu test-retest). Následné analýzy se zaměřily na indexy celkové kriminality i různé indexy dílčí. U prvně jmenovaného indexu byla zjištěna uspokojivá míra spolehlivosti - korelace pro frekvenční skóre činila 0,75; pro skóre variance (rozmanitosti trestné činnosti) dokonce 0,84. Nemalé rozdíly byly ovšem zjištěny, pokud šlo o korelace mezi jednotlivými typy delikventních skutků. Zde se koeficienty pohybovaly od 0,52 po 0,93 (v průměru šlo u posuzovaných složek o hodnotu 0,74).

Jinou možností, jak na základě metody test-retest posoudit reliabilitu šetření, je zjištění procenta respondentů, kteří u otázek, mapujících přesný počet deliktů, změní svou odpověď výraznějším způsobem. Také zde Huizinga s Elliottem dospěli k poznatku, že spolehlivost výzkumného nástroje se odvíjí od typu sledovaných skutků. Největší shoda panovala u závažných deliktů, jako je loupež nebo napadení, naopak největší rozdíly byly konstatovány u skutků souvisejících s rušením veřejného pořádku. Reliabilita šetření se přitom nelišila v závislosti na sledovaných sociodemografických charakteristikách typu pohlaví, etnické příslušnosti nebo sociální třídy.

Shrneme-li uvedené poznatky, můžeme spolu s Thornberrym a Krohmem⁴⁶ o self-reportech prohlásit, že pro většinu analytických operací představují nástroj s přijatelnou mírou spolehlivosti. Korelační koeficienty, získané na základě metody test-retest, se u nich pohybují na hranici 0,80 i vyšší, což je neodlišuje od jiných výzkumných technik, běžně užívaných v sociálních vědách. Uvážíme-li, že self-reportsy se zabývají citlivou oblastí respondentova kriminálního jednání, jde o velmi pozitivní zjištění. Přesto nelze přehlížet některé problematické body, týkající se například odlišné míry spolehlivosti podle typu či závažnosti deliktu. Tyto skutečnosti by měla kriminologie ověřovat dalšími výzkumy.

⁴⁵ Huizinga, D.; Elliott, D.S.: Reassessing the reliability and validity of self-report delinquent measure. In: Journal of Quantitative Criminology, 4/1986, str. 293-327.

⁴⁶ Cit. dílo, str. 49.

3.2. Validita self-reportů

Validita bývá definována různě. Nejčastěji se setkáme s pojetím, které za validní považuje takové měření, které měří skutečně to, co jsme měřit zamýšleli⁴⁷. V novějších pracích se objevují definice vycházející z požadavku, aby uživatel z výsledků měření odvodil správná rozhodnutí. Validita tak v podstatě odkazuje na přiměřenost, smysluplnost a užitečnost specifických závěrů, které se provádějí na základě výsledku měření⁴⁸. Thornberry s Krohmem⁴⁹ upozorňují, že ve srovnání s reliabilitou představuje validita výrazně abstraktnější pojem. Zatímco reliabilita se váže na specifickou vlastnost měření, a to jeho stabilitu při opakovaném použití, validita je otázkou vztahů mezi teoretickým konceptem, který se pokoušíme měřením zachytit, a tím, co měříme reálně. Citovaní autoři nabízejí příklad, týkající se výzkumu, jehož cílem by bylo zjištění respondentových reálných zkušeností s pácháním trestných činů během uplynulého roku. Je velmi pravděpodobné, že se najdou lidé, kteří se v tomto období žádného zločinu nedopustili, a také ti, kteří naopak zkušenost s trestnou činností mají. Validním bude takové měření, které za pachatele označí každého, kdo se dopustil trestného činu, a naproti tomu za „bezúhonného“ každého, kdo trestný čin ve sledovaném období nespáchal. Tím bude zajištěno, že měření dokonale reflektuje teoretický koncept - tedy kriminální jednání během příslušného roku.

Při přezkušování validity nejčastěji rozlišujeme validitu kriteriální, obsahovou a konstruktovou⁵⁰. Nabízejí se také přístupy další, například validita prediktivní (porovnává předpověď založenou na testovaném měření se skutečnými výsledky) nebo souběžná (měření je provedeno dvěma nebo více různými postupy a zjišťuje se shoda mezi výsledky)⁵¹. Podle Ch. Kubrina⁵² by nás ve spojení s výzkumy delikventního chování měla nejvíce zajímat validita kriteriální, srovnávající výsledky provedeného měření s jiným adekvátním zdrojem informací o zkoumaném jevu (v případě self-reportů může jít například o oficiální data, týkající se podílu osob v populaci, stíhaných za trestnou činnost). Tímto způsobem je možno odhalit, zda validitu provedeného měření neohrožuje například neupřímnost respondentů, kteří se ostýchají svěřovat zkušenosti s vlastním porušováním zákonů. Jak ale oprávněně

⁴⁷ Viz např. Disman, výše cit. dílo, str. 62.

⁴⁸ Hendl, výše cit. dílo, str. 48.

⁴⁹ Cit. dílo, str. 45.

⁵⁰ Hendl, cit. dílo, str. 49.

⁵¹ Disman, cit. dílo, str. 64.

⁵² Kubrin, Ch. aj.: *Researching Theories of Crime and Deviance*. Oxford: Oxford University Press, 2009, str. 15.

namítají Thornberry a Krohn⁵³, zajímáme-li se o oblast kriminality, nenajdeme v podstatě žádný objektivní „vnější“ zdroj či „zlatý standard“, s nímž by šlo výzkumem získaná data spolehlivě porovnat. Znovu totiž narazíme na nedostatky spojené s oficiálními údaji o registrované kriminalitě, o nichž byla řeč již v úvodu této práce.

Přesto existují možnosti, jak kritériální validitu ověřit. Jeden z nejjednodušších spočívá podle Thornberryho a Krohna v komparaci výsledků, získaných v rámci různých skupin respondentů, u nichž oprávněně očekáváme, že by se z hlediska trestné činnosti měly mezi sebou výrazně lišit (s nadsázkou řečeno, u žáků církevní školy budeme například očekávat méně zkušeností s kriminalitou než u členů pouličního gangu). Řada studií tento postup využila. Většinou se jednalo o srovnání výsledků u jedinců bez záznamu o trestné činnosti s jedinci, kteří již byli policií nebo soudem projednáváni. V některých případech se obdobně komparovala data, týkající se středoškolských studentů na straně jedné, a mladistvých, procházejících různými formami ústavní či nápravné péče na straně druhé. Podle očekávání se potvrdilo, že osoby, které již mají zkušenost se systémem trestní justice, přiznávají v self-repotech podstatně více delikventních skutků než skupiny respondentů bez obdobných záznamů.

Používána jsou také různá vnější kritéria - dva nejčastější způsoby spočívají v porovnání self-reportem zjištěných údajů o delikvenci s oficiálními údaji o zatčení, a také s tím, kolik případů oficiálního projednání deliktů přizná sám respondent⁵⁴. Smysl takových komparací je zřejmý - data o prevalenci i frekvenci kriminálních skutků by měla být v obou zdrojích obdobná. Jinými slovy řečeno, pokud na základě self-reportu označíme určité jedince jako osoby bez zkušeností s trestnou činností, neměli bychom o nich nalézt zmínku v záznamech orgánů činných v trestním řízení. Jedinci, kteří se podle vlastních výpovědí dopouštějí trestné činnosti ve značné míře, by naopak v těchto záznamech figurovat měli. Za validní můžeme za tohoto předpokladu považovat self-reporthy v okamžiku, kdy mezi uvedenými zdroji dat bude existovat uspokojivý stupeň korelace.

Uvedený postup ve svých studiích využili výše vzpomínání Hindelang, Hirschi a Weis, stejně jako Huizinga s Elliotem. Prvně jmenovaní zjistili korelaci mezi trestnou činností, jejíž oficiální projednávání respondent v self-reportu přiznal, a údaji o registrované kriminalitě na

⁵³ Cit. dílo, str. 52.

⁵⁴ Tamtéž.

úrovni 0,70 a 0,83. Z takových hodnot lze odvodit, že mladiství se příliš nerozpakují přiznat ve výzkumech své kontakty se systémem trestní justice. K podobným závěrům došly další studie. Thornberry připomíná výzkum R. H. Hardta a S. Petersen-Hardt⁵⁵ z konce sedmdesátých let. Zjistili, že 78 % mladistvých, kteří měli oficiální záznam o trestné činnosti, se v self-reportu k zadržení policií v souvislosti s jejím spácháním přiznalo.

D. Huizinga a D. Elliot⁵⁶ nicméně poukazují na velké rozpory, které mohou mezi self-reporty a oficiálními údaji o registrované kriminalitě vzniknout, a to i tehdy, objeví-li se jeden a tentýž delikt v obou těchto zdrojích informací. Mladiství se v self-reportu například přiznává k účasti na bitce mezi pouličními gangy, avšak stejný skutek je v záznamech orgánů činných v trestním řízení veden jako rušení veřejného pořádku nebo výtržnost. Obdobný rozpor může vzniknout v případech loupeží, které policie vyhodnotí jako krádež. Citovaní autoři při vědomí těchto úskalí využili dvojí úroveň „párování“ dostupných zdrojů dat. „Velmi těsné“ spojení bylo uplatněno v případech, kdy nebylo pochyb, že delikt přiznaný v self-reportu je tentýž, o jehož projednávání je veden oficiální záznam. „Všeobecnější“ spojení pak bylo použito u případů, kdy přiznaný skutek měl takové parametry, že se zadržením policií, o němž oficiální údaje hovořily, mohl s velkou pravděpodobností souviset. Analýza pak podle očekávání ukázala, že kritériální validita měření se bude v závislosti na těchto dvou postupech lišit. Pokud šlo o „velmi těsné“ spojení, téměř polovina respondentů (48 %) zatajila nebo zapomněla některé ze svých skutků registrovaných policií uvést, což v důsledku vedlo k tomu, že téměř třetina evidovaných deliktů nebyla v self-reportech zachycena (32 %). Jakmile ale autoři pracovali s verzí „všeobecnějšího“ spojení, procento respondentů, zatajujících nebo zapomínajících některé své skutky, pokleslo na 36 %, a podíl oficiálně řešených deliktů, které se v self-reportech neobjevily, na pouhých 22 %.

Na komparaci self-reportových studií s údaji z policejních záznamů spoléhaly také další studie. Podle Thornberryho a Krohna⁵⁷ stojí za zmínku zejména práce D. Farringtona a jeho kolegů⁵⁸, těžící z dat z longitudinálního výzkumu Pittsburgh Youth Study. Kritériální validita

⁵⁵ Hardt, R.H.; Petersen-Hardt, S.: On determining the quality of the delinquency self-report method. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 14/1977, str. 247-261.

⁵⁶ Viz výše cit. dílo.

⁵⁷ Cit. dílo, str. 35.

⁵⁸ Farrington, D. aj.: Self-reported delinquency and a combined delinquency seriousness scale based on boys, mothers and teachers: concurrent and predictive validity for African-Americans and Caucasians. In: *Criminology*, 34/1996, str. 493-517.

použitého měřicího nástroje se ukázala jako uspokojivá. S. Elliot s H. Vossem⁵⁹ pro změnu zkoumali vzorek studentů středních škol v oblasti jižní Kalifornie. Zjistili, že 83 % skutků, zachycených v policejních záznamech, bylo respondenty v self-repotech přiznáno, avšak rozdíly byly patrné z hlediska typu příslušného deliktu - pravděpodobnost přiznání klesala s jeho závažností.

Policejní záznamy nemusejí být jediným zdrojem dat, s nimiž je možno údaje získané self-reportem srovnávat. M. Gold⁶⁰ šel například cestou jejich komparace s informacemi, které o respondentovi poskytli jeho přátelé a spolužáci. Vyšlo najevo, že mezi mladými lidmi, o nichž jejich známí prohlásili, že se dopouštějí trestné činnosti, bylo 72 % těch, kdo ji v self-reportu skutečně přiznali. Také ve známé Cambridgeské studii kriminální kariéry a v Pittsburghské studii mládeže byly výpovědi zkoumaných osob o vlastní trestné činnosti doplňovány o rozhovory s jejich učiteli, rodiči a kamarády.

Spolehlivé vnější kritérium se o poznání snadněji než u kriminálních skutků nabízí u jedné ze specifických kategorií problémového chování, jímž je užívání návykových látek⁶¹. Výpověď respondenta o aktuálních zkušenostech s nimi může být srovnána s testy moči nebo slin, které přítomnost těchto látek v těle odhalí. L. Akers s kolegy⁶² se tímto způsobem zabýval problematikou užívání tabáku. Na vzorku studentů střední školy v Muscatine (Iowa, USA) zkoumal, zda výsledky testů slin, zjišťující výskyt nikotinu, budou odpovídat tomu, co o kouření respondenti vypověděli v dotazníku. Validita se ukázala jako vysoká, neboť 95 % dotázaných odpovídalo pravdivě. U „tvrdších“ drog se již ale můžeme setkat s častější tendencí respondenta vlastní zkušenosti s nimi zatajit. Thornberry a Krohn⁶³ uvádějí jako příklad studii, vycházející z programu ADAM (dříve DUF)⁶⁴. Zatímco u marihuany byla shoda mezi výpověďmi a testem vysoká (28 % vzorku osob v oblasti New Yorku přiznalo její užívání a 30 % na ni bylo pozitivně testováno, a obdobně tomu bylo ve Philadelphii, kde užívání přiznalo 28 % a pozitivně testováno bylo 32 %), jinak již tomu bylo u kokainu nebo heroinu (47 % vzorku v New Yorku přiznalo užívání kokainu, ale test ho odhalil u 74 % - ve

⁵⁹ Elliot, S.D.; Voss, H.L.: *Delinquency and Dropout*. Lexington: D. C. Heath, 1974.

⁶⁰ Gold, M.: *Delinquent Behaviour in an American City*. Belmont: Brooks/Cole Publishing Company, 1970.

⁶¹ Thornberry, cit. dílo, str. 56.

⁶² Akers, R. L.; Krohn, M.D. aj.: Are self-reports of adolescent deviance valid? Biochemical measures, randomized response, and the bogus pipeline in smoking behaviour. In: *Social forces*, 62/1983, str. 234-251.

⁶³ Cit. dílo, str. 57.

⁶⁴ Jedná se o iniciativu, podporovanou americkým ministerstvem spravedlnosti, která má odhalit rozsah užívání nelegálních látek u osob, zadržených v souvislosti s trestnou činností. Na bázi dobrovolnosti vyplňují dotazník, týkající se zkušeností s drogami, a současně odevzdávají vzorek moči.

Philadelphii byl poměr 41 % ku 72 %). Autoři nicméně poukazují na specifčnost situace, za níž jsou respondenti v daném projektu vyzváni ke spolupráci. Je třeba si uvědomit, že se jedná výhradně o osoby, zadržené v souvislosti s páčáním trestné činnosti, což může vést k tomu, že sdělení požadovaných dat výzkumnému týmu mohou považovat za sebe-diskreditující akt. Na druhou stranu lze předpokládat, že hrozí-li někomu obvinění ze závažného zločinu typu loupeže nebo krádeže auta, nepředstavuje pro něj přiznání se k užívání drog zásadnější problém. I tak ale nelze citovaná data povyšovat na důkaz validity „typického“ self-reportového dotazníku.

J. Junger-Tas s I.H. Marshall⁶⁵ připomínají longitudinální výzkum, který v sedmdesátých a osmdesátých letech sledoval osud 323 mužů, jimž byla v souvislosti s trestnou činností uložena povinnost účastnit se programu léčby drogových závislostí⁶⁶. Respondenti byli osloveni formou face-to-face interview v letech 1974-1975, a následně 1985-1986. Pravdivost jejich výpovědí byla ověřována testy moči. Účast ve výzkumu, stejně jako podrobení se zkoušce na přítomnost drogy v těle, byly zcela dobrovolné, přičemž motivací byla finanční odměna. V prvním kole šetření se ukázalo, že zhruba 40 % respondentů, v jejichž moči byly známky návykové látky zjištěny, se k jejímu užití nepřiznalo. Ve druhém kole, které následovalo po deseti letech, činil jejich podíl již pouze 13 %. Ze srovnání údajů o respondentech, kteří na testování moči přistoupili v prvním kole šetření, s těmi, kteří tak učinili v kole druhém, vyšlo najevo, že při prvním kole šetření bylo výrazně více respondentů sledováno některou z forem dohledu. V tom také autoři studie viděli jeden z možných důvodů pro jejich menší ochotu přiznat se k sociálně nežádoucímu jednání.

Jiným typem validity je validita obsahová. Jak konstatuje J. Hendl⁶⁷, při jejím ověřování zjišťujeme, do jaké míry měření skutečně reprezentuje příslušné vlastnosti nebo kvality. Předpokladem je jasná a vyčerpávající definice zkoumaného jevu, neboť jen na jejím základě můžeme vytvořit soubor otázek či dílčích položek, které budou odpovídat charakteristikám celkového konceptu.⁶⁸ Definice kriminality, již se self-reporty zabývají, je ovšem úkolem, který naráží na řadu problémů. Kriminologii ostatně od samých počátků provázejí vytrvalé spory mezi zastánci tzv. „legálního“ pojetí kriminality, kteří kriminální činy ztotožňují

⁶⁵ Výše cit. dílo, str. 329.

⁶⁶ Podrobné výsledky viz Anglin, M.D.; Yih-Ing, H.; Chin-Pin, Ch.: Reability and validity of retrospective behavioral self-report by narcotic addicts. *Evaluation Review* 17, str. 91-109, 1993.

⁶⁷ Výše cit. dílo, str. 49.

⁶⁸ Thornberry, cit. dílo, str. 50.

s jednáním, vymezeným trestním zákonem, a stoupcem pojetí „sociologického“, kteří kritizují závislost prvně jmenované definice na aktuální legislativě a uvažují spíše v obecnějších termínech sociálních norem a jejich porušování⁶⁹. I proto by nás nemělo překvapit, že v řadě self-reportů se setkáme s otázkami, zkoumajícími chování, za které pachatelé stíhání či odsouzení nehrozí - může jít například o konzumaci alkoholu mladistvým nebo záškoláctví. Studie, usilující o mezinárodní komparaci, pak ze stejných důvodů narážejí na fakt, že určité chování může být v některých zemích trestným činem, zatímco v jiných nikoli⁷⁰.

Thornberry a Krohn⁷¹ se s ohledem na obsahovou validitu kriticky stavějí k raným self-reportovým studiím z padesátých a šedesátých let 20. století. Omezené množství deliktů, na jejichž zkoumání se soustředily, považují za výraznou slabinu - vývoj v pozdějších letech šel podle jejich názoru k výraznému zdokonalení, kdy množství položek v dotaznících již odpovídá požadovanému širšímu vymezení kriminality. Diskutabilním je také zařazování otázek, vztahujících se k bagatelním činům, jejichž odhalení zpravidla nevede k reakci orgánů činných v trestním řízení. Junger-Tas s Marshall⁷² je dokonce s odvoláním se na starší práci Elliotta a Huizingy⁷³ vnímají jako výrazné ohrožení celkové validity self-reportů. Ačkoliv by výzkumníci měli mít svobodu při rozhodování o tom, jak si pojem delikventní jednání vymeží, velké riziko spočívá v nejasném rozlišení potenciálních nezávislých proměnných (například problémové chování ve škole nebo v rodině) od samotné delikvence jakožto proměnné závislé. Záškoláctví nebo útoky z domova se tak mohou stát součástí širší definice „deviace“ nebo „delikvence“, ale mohou být také považovány za korelát záznamů o delikventním chování, získaných ať již self-reportem, nebo z oficiálních údajů orgánů činných v trestním řízení.

Nejsilnější důkazy o validitě self-reportů přináší postup, zaměřený na ověřování konstruktové validity⁷⁴. Její podstatou je zjištění, nakolik se měření v očekávané teoretické rovině vztahuje k jiným konceptům či konstruktům - v případě self-reportů jde tedy o otázku, zda tento způsob měření delikvence bude očekávaným způsobem korelovat s dalšími proměnnými. Jimi může být řada různých demografických charakteristik respondentů (věk,

⁶⁹ K tomu více viz např. Tomášek, výše cit. dílo, str. 11-17.

⁷⁰ Junger-Tas, výše cit. dílo, str. 318.

⁷¹ Cit. dílo, str. 50.

⁷² Cit. dílo, str. 320.

⁷³ Elliot, D.S.; Huizinga, D.: Improving self-reported measures of delinquency. In: Klein, M.: Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency. Dordrecht: Kluwer, 1989.

⁷⁴ Thornberry, cit. dílo, str. 51.

pohlaví apod.), stejně jako individuálních či sociálních charakteristik, které z hlediska trestné činnosti považují významné kriminologické teorie za podstatné. Jak konstatují Thornberry s Krohnem⁷⁵, pokud budeme v tomto smyslu studovat literaturu, zabývající se kriminálním jednáním, prakticky všechny vztahy mezi významnými proměnnými, které popisuje, jsou v rámci self-reportů skutečně potvrzovány. Z tohoto hlediska se tak metoda self-reportů jeví jako validní.

3.2.1. Faktory ohrožující validitu měření

Junger-Tas s Marshall⁷⁶ se ve své práci podrobně věnují faktorům, které mohou validitu self-reportů ovlivnit. Jedním z nich je ochota respondentů - nesmějí se rozpakovat delikventní skutek v dotazníku uvést, a navíc jej musejí popsat pravdivě (což kromě jiného znamená nutnost vybavit si jej z paměti přesně). V tomto směru se mohou lišit skutky podle typu. U banálních či méně závažných deliktů je pravděpodobné, že lidé budou mít menší ostych je přiznat. Zároveň ale hrozí, že vzhledem k možné vyšší frekvenci jejich páchaní respondent zapomene detaily i přesný čas, kdy ke každému z nich došlo. Závažnější delikty naopak pro svou výjimečnost v paměti zůstanou uchovány ve velmi živé podobě, avšak ochota je do dotazníku uvést bývá o poznání slabší. Do hry navíc může vstoupit skutečnost, zda byl příslušný čin oficiálně řešen. Pokud byl respondent stíhán za jednání, na které se jej zároveň táží výzkumníci, může se cítit ohrožen, což může jeho odpověď ovlivnit. Velmi specifická je v tomto ohledu situace osob, čelících žalobě. Jejich obhájci je obvykle navádějí k tomu, aby žádné informace ke spáchaným skutkům, které by jim mohly při pozdějším projednávání případu u soudu uškodit, neposkytovali. Malé zábrany vypovídat o vlastní trestné činnosti mívají naproti tomu jedinci, pobývající ve výkonu trestu odnětí svobody. Jejich situace je poměrně jasně daná a přiznáním se k trestným činům, spáchaným v minulosti, nemají v podstatě co ztratit.

Validita self-reportů je podle citovaných autorek obecně nižší u vzorků dospělých pachatelů než pachatelů mladistvých. Je to dáno větší touhou dospělých prezentovat obraz sebe sama v prosociálním duchu - jsou si více vědomi, jaký význam to má a také by mohli více ztratit, kdyby jejich pověst utrpěla. Současně jsou obvykle konformnější než dospívající.

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Výše cit. dílo, str. 322 a dále.

Z tohoto důvodu se self-reports jeví jako vhodnější metoda při zkoumání kriminality dětí a mládeže. Určitou výjimku mohou opět představovat lidé, pobývající za trestnou činnost v nápravných zařízeních. Jejich touha po prosociální či konformní sebe prezentaci bývá o poznání slabší než u jedinců pohybujících se v prostředí běžné komunity.

Největší pozornost bychom podle Junger-Tas a Marshall měli věnovat následujícím třem skupinám faktorů, ohrožujícím validitu self-reportů - jedná se o některé z osobních charakteristik respondenta, o náležitosti samotného šetření (dotazník i celkový kontext, v němž je respondentem vyplňován) a také o metody administrace dotazníku.

Vliv respondenta

Self-reports obsahují otázky, dotýkající se velmi citlivého tématu respondentova sociálně nežádoucího chování. Ohrožení vlastní sebe prezentace může ovlivnit jak ochotu respondenta na výzkumu participovat, tak upřímnost jeho odpovědí. Ukazuje se, že tato rizika se u různých osob vyskytují v různé míře. Mezi znaky, které hrají z hlediska validity měření klíčovou roli, patří již zmíněný věk, druh a frekvence páchaní trestné činnosti, závažnost a výjimečnost zkoumaných událostí a také předchozí zkušenosti s orgány činnými v trestním řízení. Tuto skutečnost potvrzují studie, zkoumající validitu self-reportů pomocí komparace získaných dat s jinými zdroji informací o trestné činnosti respondenta (viz výše).

Citované autorky uvádějí jako příklad výzkumy ze sedmdesátých a osmdesátých let. L. Sobell⁷⁷ se svými kolegy například sledoval vzorek sedmdesáti mužů, účastnících se programu léčby závislosti na alkoholu. Jejich odpovědi na otázky, týkající se případů zadržení za opilství na veřejnosti nebo za řízení pod vlivem alkoholu, porovnávali s oficiálními záznamy. Ukázalo se, že pouze 39 % respondentů uvedlo počet případů prvně zmíněného přestupku, který se přesně shodoval s policejními záznamy. Zbývající část uváděla počet vyšší. U řízení pod vlivem alkoholu byl poměr opačný - 63 % zkoumaných osob uvedlo přesný počet oficiálně řešených případů, zatímco 37 % projevilo tendenci uvádět jich méně. Tato zjištění potvrzují výše naznačené předpoklady. Lidé si lépe pamatují závažnější přestupky, a proto jejich počet i konkrétní okolnosti dokáží popsat přesněji. Na druhou stranu platí, že jejich uvedení mohou pociťovat jako více ohrožující, než přiznání se k činům banálnější povahy.

⁷⁷ Sobell, L.; Sobell, M.; Ward, E.: Evaluating Alcohol and Drug Abuse Treatment Effectiveness: Recent Advances. Oxford and New York: Pergamon, 1980.

Obdobné rozdíly mezi ochotou uvádět jednotlivé typy delikventního jednání potvrdily také další studie, citované v díle Junger-Tas a Marshall⁷⁸. Výzkum, uskutečněný v Holandsku, naznačil při srovnání dat ze self-reportu s oficiálními policejními záznamy tendenci respondentů zatajovat případy vloupání, napadení, neoprávněného užití motorového vozidla a ujetí od způsobené dopravní nehody. K deliktům, u nichž se údaje ze self-reportů v zásadě shodovaly s oficiálními záznamy, naproti tomu patřilo řízení vozidla bez řidičského oprávnění, podílnictví nebo vydírání. U jiných činů, mimo jiné u některých majetkových deliktů, podvodů či nelegálního držení nebezpečných chemických látek, pak platilo, že respondenti přiznávali větší počet případů, než zaznamenala policie.

Ještě zřetelněji lze podle Junger-Tas a Marshall dokumentovat problémy s validitou na self-repotech, zabývajících se problematikou daňových úniků. Je známo, že téma placení daní je obecně bráno jako soukromá záležitost, o níž se na veřejnosti příliš nediskutuje. Otázka sebeprezentace či tendence odpovídat v dotazníku způsobem, zaručujícím uchování si sociálně žádoucí „tváře“, je tak u tohoto jevu obzvlášť zajímavá. Autorky připomínají studii⁷⁹, v níž byly srovnávány dvě skupiny respondentů - osoby, které se podle finančního úřadu dopustily v předchozích letech daňových úniků, a osoby, o nichž taková skutečnost známa nebyla. Velkým problémem byla již návratnost dotazníku, rozesílaného poštou. U první ze zmíněných skupin činila pouze 25,4 %, u druhé 28,2 %. Pokud šlo o přiznání daňových úniků či odečítání si neoprávněných položek ze základu daně, přiznalo se k nim překvapivě pouze 20,2 % respondentů, kteří se podle finančního úřadu takového jednání dopustili (ve druhé skupině se přiznalo 23,8 %).

Etnicita

Kriminální statistiky hovoří o tom, že v řadě zemí se některé národnostní či etnické menšiny podílejí ve srovnání s majoritou na trestné činnosti větší měrou, než by odpovídalo jejich procentuálnímu zastoupení v populaci⁸⁰. Junger-Tas s Marshall tuto skutečnost ilustrují na Spojených státech amerických (Američané afrického a hispánského původu mají vyšší míru v počtech zadržení i uvěznění než Američané „bílé“ či Američané asijského původu), Anglii (totéž platí o obyvatelích indického původu) a Nizozemsku (jde o obyvatele původem

⁷⁸ Cit. dílo, str. 325 a dále.

⁷⁹ Hessing, D.J.;Elffers, H.: De Validiteit van de Self-report Methode in Onderzoek naar Regelovertredent gedrad. Tijdschrift voor Criminologie, 37/1995, str. 55-71.

⁸⁰ V naší literatuře k tomu více viz např. Kuchta, J.; Válková, H.: Základy kriminologie a trestní politiky. Praha, C.H.Beck, 2012, str. 363 a dále.

ze Surinamu, Maroka či oblasti Antil). Kriminology proto právem zajímá, zda statistiky v tomto ohledu odrážejí reálný stav (tedy vyšší míru kriminality mezi příslušníky menšin), nebo zda je možno vysledovat určité faktory, vedoucí k větší pravděpodobnosti, že delikty těchto osob budou řešeny oficiální cestou častěji, než je tomu u deliktů, spáchaných příslušníky majority. Velmi příznačné je toto téma pro stoupence teorie „labelling approach“ (někdy označovaná jako etiketizační teorie nebo teorie nálepkování). Předpokládají, že rozdíly v zatížení kriminalitou, vyplývající ze statistik, jsou výsledkem odlišného přístupu orgánů činných v trestním řízení k pachatelům z řad majority a minority, stejně jako celkového a různými předsudky a stereotypy ovlivněného vztahu majoritního obyvatelstva k cizincům a etnickým menšinám. Trestné činy, páchané příslušníky menšin nebo cizinci, jsou tak podle nich občany častěji oznamované, a častěji než u majoritních obyvatel na ně orgány činné v trestním řízení reagují zatčením, odsouzením a potrestáním⁸¹.

Řada výzkumů naznačila, že mezi etnickým původem pachatelů a kriminalitou, přiznanou v self-repotech, neexistuje prokazatelný vztah. Junger-Tas s Marshall⁸² v tomto směru připomínají Hirschiho práci z konce šedesátých let⁸³. Zjistil, že mezi dospívajícími chlapci černošského původu je sice výrazně více osob s oficiálním policejním záznamem o trestné činnosti (42 %) než mezi chlapci „bílymi“ (18 %), avšak pokud jde o přiznání jednoho nebo více deliktů v self-reportu, nebyl mezi těmito dvěma skupinami podstatnější rozdíl. K podobným závěrům dospěly také další studie, uskutečněné mimo jiné v Belgii, USA i jiných zemích. Problémem, na který citované autorky poukazují, je ovšem nižší účast představitelů etnickým menšin, s níž se výzkumníci často setkávají. Vzorek, který díky tomu self-reportem obsáhnou, pak bohužel není možné považovat za reprezentativní, a hrozí, že údaje o trestné činnosti menšin budou zkresleny.

Výraznější podíl menšin na kriminalitě zaznamenáme, zaměříme-li se na závažnější formy kriminality⁸⁴. K dispozici jsou práce, z nichž vyplývá, že zatímco u bagatelních majetkových deliktů jsou rozdíly mezi mladistvými z řad majority a minority prakticky zanedbatelné, u závažnějších násilných skutků se již výrazně prohlubují. Šetření v belgickém hlavním městě Bruselu, uskutečněné mezi mladistvými belgické národnosti a příslušníky menšin jihoevropského (zejména italského) a arabského původu, například ukázalo, že zatímco

⁸¹ Tamtéž, str. 368.

⁸² Cit. dílo, str. 332.

⁸³ Hirschi, T., výše cit. dílo z roku 1969.

⁸⁴ Junger-Tas, tamtéž, str. 333.

„belgičtí“ mladíci přiznávali o něco častěji spáchání drobných krádeží než jejich vrstevníci z řad minorit, u činů souvisejících s vyhrožováním násilím nebo napadením byl poměr opačný. Skutečnost, že násilná kriminalita je pro pachatele z řad příslušníků etnických menšin charakterističtější jevem než pro pachatele z řad majority, může podle Junger-Tas a Marshall osvětlit výše zmíněný nesoulad mezi údaji o registrované kriminalitě a self-reportovými výzkumy. Je totiž známo, že u násilných deliktů se daří častěji dopadnout a usvědčit pachatele než u drobných majetkových deliktů. Vzhledem k tomu, že většina self-reportů se zajímá spíše o bagatelní formy kriminality, není logicky možné, aby rozdíl mezi menšinou a majoritou zaznamenaly.

Vliv etnicity respondenta se může projevit také v jiném směru. P.O. Wikström a D. Butterworth⁸⁵ ve své práci analyzují zjištění opakující se v závěrech více výzkumů, podle něhož se jako méně validní jeví metoda self-reportů u dívek asijského původu. Jejich výrazně nižší zapojení do delikventních forem chování, které tyto studie signalizují, sice může odrážet realitu, ale může být také výsledkem většího ostychu svěřovat výzkumníkům informace daného typu, který pramení ze specifických a kulturně podmíněných vzorců a norem chování. Potvrzením této domněnky může být fakt, že pro zmíněnou skupinu respondentů bývá příznačný také menší počet uvedených zkušeností s viktimizací. Citovaní autoři proto usuzují, že validita self-reportů může být s ohledem na etnicitu (a také pohlaví) pro různé skupiny obyvatelstva odlišná. Podobný názor zastávají Thornberry a Krohn⁸⁶.

Faktory spojené s procesem sběru dat

Junger-Tas s Marshall upozorňují, že dotazování respondenta v rámci self-reportového výzkumu je třeba považovat za specifický druh sociální interakce, respektive interpersonální komunikace. Z toho lze odvodit, že jeho výsledek mohou výrazně ovlivnit jevy, jako je jasnost či srozumitelnost kladených otázek, nabídka variant odpovědí nebo paměťové schopnosti respondenta. Velmi důležitým prvkem je vhodný obsah samotného dotazníku. Nejde jen o reprezentativnost jeho jednotlivých položek vůči zkoumanému jevu (viz výše), ale též o celkovou přiměřenost pro příslušný vzorek respondentů. Praktické zkušenosti hovoří například o tom, že je-li zkoumán vzorek kriminalitou vysoce zatížených osob a klade-li jim

⁸⁵ Wikström, P.O.; Butterworth, D.: *Adolescent Crime - Individual Differences and Lifestyles*. Cullompton: Willan Publishing, 2006, str. 14.

⁸⁶ Výše cit. dílo, str. 58.

výzkumník otázky na zcela triviální přestupky, pak v jejich očích ztrácí celé šetření důvěryhodnost⁸⁷.

Otázky v dotazníku by měly být kladeny tak, aby respondent uváděl pouze ty případy vlastního delikventního jednání, které danému (zkoumanému) jevu plně odpovídají. Výzkumy, v nichž byla adekvátnost odpovědi ověřována sérií následných doplňujících otázek, bohužel ukazují, že zařazení určitého činu do nesprávné kategorie je u respondentů relativně časté. Jedna ze studií, citovaných Junger-Tas a Marshall, kupříkladu odhalila, že polovina případů, které respondenti uváděli jako sexuální delikty, 37 % podvodů a 34 % případů vandalství bylo ve skutečnosti natolik triviálních, že by je orgány činné v trestním řízení nikdy neřešily. Je zcela zřejmé, že ať již je příčinou nesprávného posouzení vlastních prohřešků cokoli, důsledkem těchto tendencí je zkreslený obraz delikventního chování směrem k jeho nadhodnocení. Řešením mohou být již zmíněné doplňující otázky, zjišťující podrobnosti příslušného skutku (rozsah škody, reakci oběti apod.). Jejich využívání ovšem zvyšuje náročnost samotného výzkumu a může vést k rychleji nastupující únavě respondenta, a tím i k riziku, že nebude ochoten celé šetření absolvovat.

Je známo, že odpověď respondenta může výrazně ovlivnit způsob, jak je výzkumná otázka formulována - i drobná úprava jejího znění může vyvolat zcela odlišnou reakci⁸⁸. Autorky připomínají experimentální studii z poloviny devadesátých let, uskutečněnou na malém vzorku chlapců ve věku sedmnáct až devatenáct let⁸⁹. V jejím rámci byly připraveny dvě různé verze dotazníků. V první z nich byly dotazy na delikventní jednání formulovány bagatelizujícím způsobem - například slovy „vzal jsem“ namísto „ukradl“. Druhá verze pracovala s termíny, již výrazně bližšími termínům oficiálním či legislativním - kupříkladu „krádež ve škole“ nebo „podílnictví“. U některých jevů vedly tyto odlišné způsoby dotazování k významným rozdílům v přiznání se k jejich spáchání. Týkalo se to zejména otázek na krádeže v prostředí školy a na pracovišti, kdy byli respondenti méně ochotní je uvést, pokud byla otázka formulována druhým z uvedených způsobů. Obdobně tomu bylo v případě krádeží aut a věcí z aut a také u podílnictví. Současně ovšem vyšlo najevo, že pokud byl význam slov zcela jednoznačný z hlediska chlapců z prostředí dělnické třídy, na přesném

⁸⁷ Tamtéž, str. 336

⁸⁸ Tamtéž, str. 337

⁸⁹ Villetaz, P.: Le libelle des items de délinquance - Son effet sur les réponses. In: Bulletin de Criminologie, 20/1994, str. 100-133.

znění otázek nezáleželo. Týkalo se to případů krádeží v obchodě, krádeží finanční hotovosti, krádeží jízdních kol a kapesních krádeží.

Správná formulace otázek a využití vhodných slov a termínů nabývá na zvláštním významu u studií, usilujících o mezinárodní srovnání. Pokud má být dotazník využit ve více zemích, je třeba dbát na to, aby respondenti vnímali kladené otázky stejně. Je přitom známo, že význam některých slov se mění v rámci historického i místního kontextu. Mezinárodní studie často narážejí také na limity dané různými systémy trestní justice. Vzhledem k tomu, že zkoumána je nejčastěji trestná činnost mladistvých, je třeba přihlížet ke skutečnosti, že jednotlivé státy přistupují k pachatelům z těchto věkových kategorií odlišným způsobem a využívají různé procesní postupy.

Junger-Tas s Marshall upozorňují rovněž na roli, jakou při získávání informací od respondenta hrají varianty odpovědí, které jsou mu v dotazníku u jednotlivých otázek nabízeny⁹⁰. Je dokázáno, že pokud je předložena škála menšího rozsahu, respondent se domnívá, že výzkumníka zajímají pouze závažnější případy či události. Varianty, obsahující možnosti s vysokým počtem případů, naopak podněcují uvádění událostí méně významných. Problematickým může být užívání kategorií typu „často“, „občas“, „příležitostně“ apod., neboť tyto termíny lze interpretovat různým způsobem a záleží na každém jedinci, jaký konkrétní počet skutků si pod nimi představí. Metodologické nedostatky v sobě skrývá také nabídka odpovědí typu „nikdy“, „jednou nebo dvakrát“ a „tříkrát či vícekrát“, neboť neumožňuje dostatečně rozlišit frekvenci páchaní příslušných deliktů na horní části pomyslného kontinua.

Self-reportové studie jsou pojaty jako retrospektivní - klíčovou úlohu z hlediska jejich validity proto hrají paměťové schopnosti respondenta⁹¹. Ani u jedince, který je ochoten se výzkumu zúčastnit a přistupuje k němu s upřímnou snahou svěřit všechny relevantní informace, nemáme jistotu, že jeho výpovědi budou pravdivé a přesné. Vybavování si událostí z minulosti totiž podléhá mnoha různorodým vlivům a v podstatě jde spíše o rekonstruktivní, a nikoli jen reproduktivní procesy. Faktorem, který se významně podílí na procesu zapomínání, je čas. Citované autorky se odvolávají na studie, podle nichž si lidé jsou schopni vybavit určitou událost i po pěti letech, avšak nerozpozmenou se již na detaily, které ji

⁹⁰ Cit. dílo, str. 338.

⁹¹ Tamtéž.

provázely - ztraceno je z paměti 60 % důležitých okolností, s ní spojených. Obecně platí, že mimořádné události si pamatujeme spíše než události běžné. Zkušenosti ukazují, že při výzkumu lze respondentovi proces vybavování usnadnit, pokud mu jako pomůcku poskytneme návod v podobě přehledu či osnovy důležitých „historických“ událostí (souvisejících například se školou, zaměstnáním, rodinou apod.). Vzpomínky si totiž každý jedinec organizuje do jakýchsi řetězců, v nichž hrají významné životní události a periody zásadní úlohu.

Administrace výzkumného nástroje

Zjišťujeme-li pomocí self-reportů citlivé údaje o deliktech, jichž se respondenti dopustili, mimořádného významu nabývá způsob, jakým sběr dat provádíme⁹². Způsobů se nabízí více - od zaslání či předání dotazníku respondentovi, který jej následně sám vyplní, přes face-to-face interview (individuální nebo skupinové rozhovory), telefonické dotazování až po využití moderní počítačové techniky⁹³. Každý z těchto postupů má své výhody i nevýhody.

Základní rozdíl mezi jednotlivými způsoby spočívá v přítomnosti, nebo nepřítomnosti tazatele. Při samo-vyplňování dotazníku tazatel respondentovi neasistuje. Formulář dotazníku proto obvykle bývá jednodušší než verze, s níž pracují školení tazatelé při rozhovoru s respondentem. Jak ve své práci popisuje J. Vinopal⁹⁴, konkrétních forem, jakých může samo-vyplňování nabývat, je velké množství. Klasickou variantu představuje rozesílání dotazníků poštou, a to konkrétním osobám na vybrané adresy. Pokyny, jak mají formulář vyplnit, jsou přiloženy, a to zpravidla i s obálkou s předtištěnou adresou. K výhodám tohoto postupu, užijeme-li jej v rámci self-reportů, je podle Junger-Tas a Marshall⁹⁵ možno přičíst nižší ekonomické náklady, menší riziko, že respondenty odpovědi ovlivní svým chováním tazatel, a snad i skutečnost, že vyplňuje-li respondent dotazník v bezpečném prostředí svého domova, cítí méně ostychu svěřovat údaje o svých vlastních prohřešcích vůči zákonu. Problematickým se však tento postup může stát pro jedince s nedostatky v oblasti gramotnosti, jako je snížená schopnost číst nebo porozumět psanému textu. Vzhledem k tomu, že tyto jevy často prokazatelně korelují se samotnou delikvencí, je třeba zvážit, zda je daný typ sběru dat při výzkumech trestné činnosti vhodný. Ukazuje se totiž, že samo-vyplňování

⁹² Thornberry, výše cit. dílo, str. 59.

⁹³ Junger-Tas, cit. dílo, str. 342.

⁹⁴ Srov. Vinopal, J.: Standardizované dotazování - kognitivní a komunikační aspekty. In: Kunštát, D. (ed.): České veřejné mínění – výzkum a teoretické souvislosti. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, str. 47-66.

⁹⁵ Výše cit. dílo, str. 343.

dotazníků vede k relativně velké míře chybějících odpovědí, eventuálně k chybám, vyplývajícím z nepochopení smyslu jednotlivých otázek. Slabinou tohoto postupu bývá také malá návratnost dotazníků, ohrožující reprezentativnost výběrového souboru.

Jak konstatuje Vinopal⁹⁶, lepší návratnosti lze dosáhnout, pokud výzkumník nebo jím pověřený spolupracovník předává dotazník respondentům osobně, a po vyplnění jej od nich stejným způsobem převezme. Šance, že respondent formulář vyplní, díky osobnímu kontaktu roste, avšak na druhou stranu rostou spolu s tím také nároky na čas a práci výzkumníka (musí danou osobu vyhledat a přesvědčit ji ke spolupráci), čímž se tento postup blíží postupu spočívajícímu v osobním rozhovoru. Výhodná je z praktického hlediska situace, kdy se na jednom místě sejde větší skupina respondentů a dotazníky vyplní a odevzdají současně. Vzhledem k tomu, že self-reports se velmi často zaměřují na děti a mladistvé, nabízí se možnost uskutečnit sběr dat na školách v rámci vyučovacích hodin. Tímto způsobem postupovaly dvě dosud nejrozsáhlejší self-reportové studie, provedené na našem území - tedy výzkum v rámci mezinárodního projektu ISRD-2 a výzkum školní mládeže, uskutečněný v roce 1999 v Plzni (blíže viz následující kapitola).

Výhoda spolupráce se školou spočívá rovněž v relativně snadném získání reprezentativního vzorku příslušné populace, neboť ve vyspělých zemích světa je školní docházka povinná, a tak se ve vzdělávacích institucích denně schází většina dospívajících. Pro ně samotné bývá navíc vyplňování dotazníku příjemným zpestřením (či spíše „narušením“) běžné školní výuky, a tak problém s neochotou se výzkumu účastnit bývá minimální. Z hlediska zmíněné reprezentativnosti vzorku je ale třeba pamatovat na to, že jen málokdy jsou ve škole přítomni všichni žáci, kteří ji navštěvují. Absentující jedinci, jejichž odpovědi do výzkumu zahrnuty nebudou, mohou být paradoxně právě ti, kdo mají s delikventním jednáním nejvíce zkušeností. Záškoláctví a kriminalita jsou totiž spolu nejménou jednou či dvěma provázány⁹⁷.

Nové možnosti v oblasti samo-vyplňování dotazníků přinesl rozvoj počítačové techniky⁹⁸. Metodický postup označovaný termínem CASI (Computer Assisted Self-Interviewing) je založen na přímém vkládání dat do počítače respondentem. Velké výhody nabízí Internet,

⁹⁶ Cit. dílo, str. 52.

⁹⁷ Srov. Tomášek, J., výše cit. dílo, str. 100.

⁹⁸ Srov. Vinopal, cit. dílo, str. 53.

který odstranil některé z dřívějších slabin CASI, jako byly vysoké náklady na vybavení nebo rozdílná úroveň počítačové gramotnosti. Thornberry s Krohnem⁹⁹ zastávají názor, že využití počítačů může být při self-reportech výhodné také z důvodu zvýšení důvěryhodnosti celého šetření. Mají-li se respondenti zpovídat z vlastní trestné činnosti, může být pro většinu z nich příjemnější učinit tak prostřednictvím „stroje“, a nikoli osoby výzkumníka, který by jejich odpovědi zaznamenával a před nímž by se mohli cítit zahanbeni. Kromě toho platí, že počítačový program, s nímž respondent během vyplňování dotazníku pracuje, může předejít řadě chyb a nesprávných odpovědí - dotazovanou osobu například pustí do další části dotazníku jen po vyplnění předchozí otázky, nebo pohlídá, aby se některé odpovědi logicky nevyklučovaly. Skutečnost, že respondent nevidí celý dotazník najednou, ale jednotlivé položky se mu ukazují postupně, pro změnu zvyšuje šanci, že jeho odpovědi nebudou ovlivněny hrozbou doplňujících otázek (pokud by například při listování dotazníkem zjistil, že uvede-li spáchání určitého trestného činu, bude následovat série otázek na jeho podrobnosti, mohlo by to mít neblahý dopad na jeho ochotu odpovídat vždy upřímně).

Určitou modifikaci CASI představuje technika, označovaná jako ACASI (Audio Computer-Assisted Self-Administered Interview). Jak název napovídá, jde o využití zvukové nahrávky, kdy si otázky respondent nečte, ale jejich znění je mu puštěno ze záznamu. Tento postup může být vhodný zejména tehdy, zaměří-li se výzkum na respondenty, u nichž lze předpokládat problémy v oblasti gramotnosti a čtenářských dovedností.

Druhou ze základních technik, jimiž lze v rámci self-reportů získávat data, je standardizovaný rozhovor. I v tomto případě je výchozím podkladem formulář dotazníku, avšak na rozdíl od výše popsaných technik samo-vyplňování s ním pracuje tazatel. Respondentovi jsou z něj předčítány otázky i varianty odpovědí, předepsaná je též přesná formulace představení tazatele, výzkumné instituce a účelu výzkumu. Samotný formulář může být v klasickém papírovém provedení, ale může se také zobrazovat na displeji laptopu, který tazatel ovládá (tzv. CAPI – Computer-Assisted Personal Interviewing), nebo na obrazovce počítače v call-centru výzkumného pracoviště, pokud se nejedná o rozhovor face-to-face (tedy tváří v tvář), ale o rozhovor telefonický (CATI – Computer Assisted Telephone Interviewing).¹⁰⁰

⁹⁹ Výše cit. dílo, str. 62.

¹⁰⁰ Vinopal, cit. dílo, str. 51.

Předností dotazování prostřednictvím telefonu jsou výrazně nižší ekonomické náklady, avšak současně je nutno počítat s vyšší mírou odmítnutí respondentů se na výzkumu podílet. Výzkumník navíc nemá jistotu, že identita dotazované osoby skutečně odpovídá charakteristikám, jaké o sobě uvádí¹⁰¹. Jak zdůrazňuje Vinopal¹⁰², silnou stránkou rozhovoru face-to-face je naproti tomu možnost vizuálního kontaktu, kdy tazatel není odkázán pouze na verbální sdělení respondenta, ale může přímo pozorovat jeho chování. Lépe lze také kontrolovat celkovou situaci dotazování, a to zejména ve smyslu monitorování a částečného vlivu na nežádoucí přítomnost dalších osob, které by mohly odpovědi respondenta zkreslit. Na druhou stranu platí, že při osobním setkání tazatele s respondentem vstupují do hry faktory, které působí i při běžné interakci mezi lidmi a které mohou více či méně ovlivnit odpovědi respondenta na kladené otázky, a tím ohrozit jejich validitu. Podle Junger-Tas a Marshall¹⁰³ jde zejména o způsob chování tazatele, jeho oblečení, etnicitu, pohlaví, věk, vzezření, mluvu těla a celkový styl komunikace. Souhrnné porovnání výhod sběru dat formou rozhovoru a formou samo-vyplňování dotazníků nabízí následující tabulka.

¹⁰¹ Junger-Tas, cit. dílo, str. 343

¹⁰² Cit. dílo, str. 51.

¹⁰³ Cit. dílo, str. 344-345.

Tabulka 1: Výhody a nevýhody standardizovaného rozhovoru a dotazníku

Rozhovor	Dotazník
Velice pracná a nákladná technika sběru informací.	Vysoce efektivní technika, která může postihnout velký počet jedinců při relativně malých nákladech.
Rozhovor je časově velmi náročný. Získat informace v rámci určitého časového limitu může být velice nákladné a často i nemožné.	Dotazník umožňuje poměrně snadno získat informace od velkého počtu jedinců v poměrně krátkém čase a s poměrně malým nákladem.
Rozhovor vyžaduje spolupráci dosti velkého počtu alespoň částečně vyškolených tazatelů v terénu.	Spolupracovníci v terénu jsou nezbytní jen někdy (při použití osobně rozdělovaných a sbíraných dotazníků). Požadavky na jejich zaškolení jsou nízké.
Výzkum na prostorově rozptýleném vzorku je nákladný.	Náklady šetření na rozptýleném vzorku jsou relativně nízké.
Anonymita výzkumu je pro respondenty málo přesvědčivá.	Anonymita je relativně přesvědčivá.
Rozdíly mezi tazateli a rozdíly v jejich chování mohou vyvolat „interviewer bias“.	Formální shodnost podnětové situace je vysoká; „interviewer bias“ je prakticky vyloučen.
Rozhovor klade menší nároky na iniciativu respondenta, pro respondenta je obtížnější vynechat odpovědi na některé otázky.	Dotazník klade vysoké nároky na ochotu dotazovaného, je snadné „přeskočit“ otázky nebo neodpovědět vůbec.
V rozhovoru je téměř jisté, že dotazovaná osoba je ta, která byla vybrána do vzorku.	U dotazníku je možné, že otázky byly zodpovězeny jiným členem rodiny, nebo, a to nejčastěji, celým rodinným týmem.
Proporce úspěšně dokončených rozhovorů je podstatně vyšší než návratnost dotazníků.	Návratnost je velice nízká. S výjimkou některých speciálních případů je tak nízká, že jakákoli reprezentativnost vzorku je ztracena.

(Převzato: Disman, 2006)

K dispozici jsou studie, které porovnávaly, zda se uvedené postupy sběru dat při výzkumech delikventního chování ve výsledné efektivitě liší. Thornberry s Krohmem¹⁰⁴ připomínají seattleský výzkum Hindelanga, Hirschiho a Weise z počátku osmdesátých let¹⁰⁵. V jeho rámci byli respondenti náhodně rozděleni do čtyř skupin, přičemž pro první z nich byl připraven anonymní dotazník, pro druhou ne-anonymní dotazník, se třetí byly vedeny anonymně rozhovory a se čtvrtou rozhovory bez zajištění anonymity. Autoři došli k závěru, že ani jeden z těchto postupů se z hlediska zjišťování kriminálního jednání nejeví jako výrazně lepší než ostatní. Jiné studie určité rozdíly zaznamenaly. Platilo to zejména pro téma užívání alkoholu a drog. Aquilinovo šetření z poloviny devadesátých let například ukázalo, že respondenti byli

¹⁰⁴ Výše cit. dílo, str. 59.

¹⁰⁵ Hindelang, M.J.; Hirschi, T.; Weis, J.G.: Measuring delinquency. Beverly Hills: Sage Publications, 1981.

nejméně ochotní přiznat konzumaci těchto látek v rámci telefonického dotazování, o něco více během face-to-face rozhovorů a nejméně zábrán měli při samo-vyplňování dotazníků¹⁰⁶. O vyšší míře přiznaného problémového chování při užití metod založených na samo-vyplňování než při osobní účasti tazatele hovoří i Tourangeau se Smithem¹⁰⁷. Ve svém vlastním výzkumu uskutečněném na vzorku osob ve věku 18 až 45 let ověřovali využití metod CAPI, CASI a ACASI. Otázky, které respondentům kladli, se týkaly jejich sexuálního chování a také užívání návykových látek. Bylo zjištěno, že ACASI a CASI vedou k vyšší míře přiznání zmíněných forem chování než CAPI. Užití drogy během dosavadního života například přiznalo 44,8 % respondentů dotazovaných formou CAPI, zatímco v případě CASI se jednalo již o 58 % a u ACASI dokonce o 66,3 %.

Také podle Junger-Tas a Marshall¹⁰⁸ lze najít studie, které dokumentují rozdíly mezi jednotlivými způsoby administrace dotazníku. Některé hovoří ve prospěch dotazování pomocí telefonu, z jiných naproti tomu jako vhodnější postup pro sběr dat o nežádoucím chování respondenta vyšel face-to-face rozhovor. Autorky nicméně poukazují na zkušenosti z mezinárodního výzkumu ISRD, kde probíhal sběr dat v jednotlivých zemích odlišným způsobem a kde výsledky nenaznačují, že by sama metoda administrace předznamenávala velké rozdíly v ochotě respondentů údaje o vlastní trestné činnosti výzkumníkům svěřovat. Je-li šetření založeno na kvalitně připraveném a náležitě otestovaném dotazníku, samotná metoda jeho distribuce má patrně menší váhu.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tourangeau, R.; Smith, T.: Asking sensitive questions: The impact of data collection, mode, question format and question context. In: *Public Opinion Quarterly*, 60/1996, str. 275-304.

¹⁰⁸ Výše cit. dílo, str. 343.

4. Self-reportové studie delikvence v České republice

V našich podmínkách byly dosud uskutečněny dvě self-reportové studie, které lze pro jejich rozsah označit jako významný přínos pro českou kriminologii¹⁰⁹. Jedná se o Výzkum školní mládeže z konce devadesátých let a o studii ISRD-2. V obou případech platí, že se jednalo o projekty, založené na mezinárodní spolupráci.

4.1. Výzkum školní mládeže

Studie, uskutečněná v Plzni v roce 1999, vyplynula ze spolupráce katedry trestního práva Právnické fakulty Západočeské univerzity s katedrou kriminologie Ernst-Moritz-Arndt University v německém Greifswaldu, kde podobný výzkum proběhl o rok dříve¹¹⁰. Jedním z ústředních motivů, které autorky k realizaci šetření vedl, byl nedostatek relevantních údajů o skutečné míře delikventního chování mezi českou mládeží, který značně limitoval tehdejší odborné diskuse k chystanému zákonu o soudnictví nad mládeží. Nabízela se také zajímavá komparace získaných dat se závěry, k nimž došla studie ve zmíněném německém univerzitním městě, velikostí srovnatelném s Plzní¹¹¹.

Výzkum byl proveden prostřednictvím standardizovaného dotazníku, který představoval na česká specifika přizpůsobenou verzi dotazníku německého. Samotné šetření proběhlo na konci května a v červnu 1999 u žáků 9. tříd základních škol a studentů kvart víceletých gymnázií v Plzni, a to na školách, které s provedením výzkumu projevíly souhlas. Účast byla dobrovolná (žáci ji mohli odmítnout) a výzkumu předcházela informace rodičům, kteří mohli rozhodnout, že jejich dítě dotazování nepodstoupí. Z celkem 27 státních škol, které měly ve školním roce 1998/1999 v Plzni devátou třídu, se výzkumu nakonec zúčastnilo 24 škol. Účast

¹⁰⁹ Metoda self-reportů je u nás příležitostně využívána i v rámci studií, zaměřených na vybrané oblasti kriminálního jednání. Příkladem z poslední doby může být průzkum, uskutečněný Institutem pro kriminologii a sociální prevenci a mapující vnímání ochrany duševního vlastnictví. Občané v něm byli dotazováni, zda někdy koupili či užívali padělek z oblasti průmyslového zboží, hudby, filmu a softwaru. Více viz Holas, J.: Ochrana duševního vlastnictví – zajímá u nás vůbec někoho? In: Kriminalistika, 1/2013, str. 46-55.

¹¹⁰ Více viz např. Thomová, J.; Stočesová, S.: Zpráva o „Výzkumu školní mládeže 1999“. In: Trestněprávní revue, 1/2002, str. 31-32.

¹¹¹ Srov. Stočesová, S.; Thomová, J.: Zkušenosti žáků a studentů s násilím v Plzni. In: Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2002, str. 176.

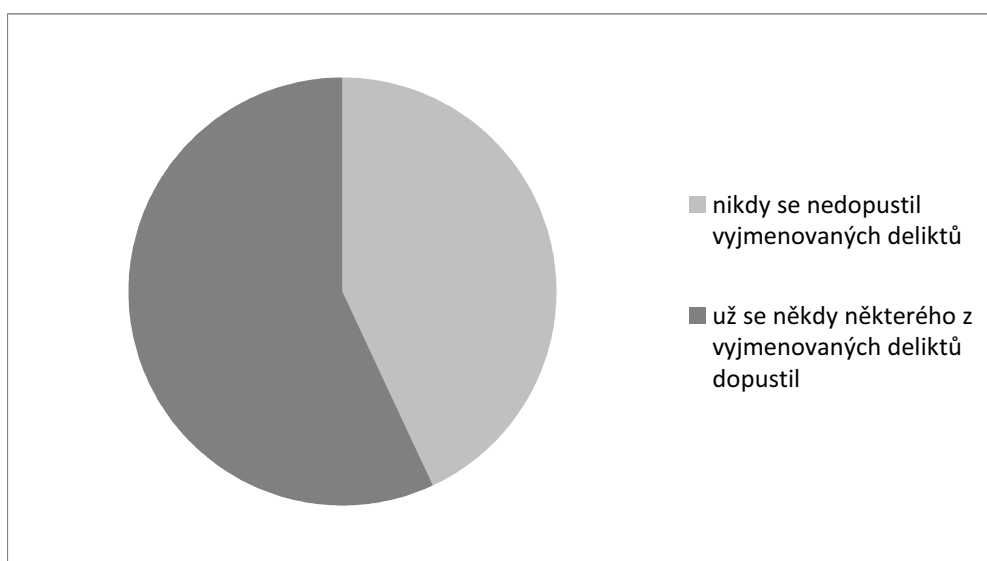
neodmítlo ani jedno ze dvou soukromých víceletých gymnázií, ze 4 státních se zúčastnila 3, a soukromá základní škola, která v daném roce měla devátou třídu, se nezúčastnila. Z celkového počtu 1.962 dětí, které v příslušné době navštěvovaly v Plzni deváté třídy a kvarty, se tak nakonec do šetření zapojilo 1.270, což představovalo 64,7 % základního souboru. Přes 80 % respondentů bylo žáky základní školy, 13 % studentů státních víceletých gymnázií a téměř 5 % studentů soukromých víceletých gymnázií. Téměř 80 % dotázaných bylo ve věku 15 let, na 14leté a 16leté připadalo v obou případech po zhruba 10 %. Dívky tvořily 55 % vzorku, pouze necelé jedno procento (0,6 %) v dotazníku uvedlo, že je jiné než české státní příslušnosti.

Delikventními skutky, kterých se respondenti dopustili, se zabývala pouze část dotazníku. Ostatní otázky se týkaly různých charakteristik dotazovaného a jeho životní situace (věk, pohlaví, státní příslušnost, finanční situace, představy o vlastní budoucnosti, obavy z různých situací, sebehodnocení, přístup k řešení mezilidských konfliktů, agresivní tendence, schopnost vypořádat se s různými situacemi apod.), jeho zkušeností s násilím (viktimizace různými skutky, jako je loupež, vyhrožování, sexuální násilí, ublížení na zdraví apod.), školy (mimo jiné vztahy mezi žáky a učiteli, postoje ke škole, důvěra v učitele apod.), šikany mezi studenty (vlastní účast na ní i svědectví takových událostí), rodiny respondenta (zaměstnání rodičů, problémy s rodiči, výchovné metody a tresty), jeho přátel a kamarádů, využití volného času a zájmů (včetně sledování médií), vztahů k ostatním lidem, osobních postojů k násilí, k cizincům a k odlišným skupinám a také k dodržování norem.

Do otázek, které zkoumaly vlastní delikventní činy dotazované osoby, bylo zahrnuto celkem deset položek, a to krádež v obchodě, zranění jiného člověka, krádež věci z auta, ohrožování jiného člověka zbraní, ničení cizího majetku (například rozbíjení oken nebo telefonního automatu), ponižování druhých, krádež kola, motorky nebo jiného dopravního prostředku, vydírání, obtěžování (takové, že oběť chtěla volat policii) a loupež (viz Příloha 1). Zjišťováno přitom vždy bylo nejen to, zda se daného skutku respondent během svého života dopustil, ale v případě kladné odpovědi také údaj, kolikrát k takové situaci došlo během minulého roku (tedy v roce 1998).

Ve shodě se zahraničními výzkumy se ukázalo, že delikventní jednání není mezi mládeží ničím neobvyklým. Více jak polovina respondentů přiznala, že alespoň jednoho ze zkoumaných skutků se již v průběhu svého života dopustila (viz následující graf).

Graf 1: Zkušenosti s pácháním delikventních skutků (Výzkum školní mládeže)

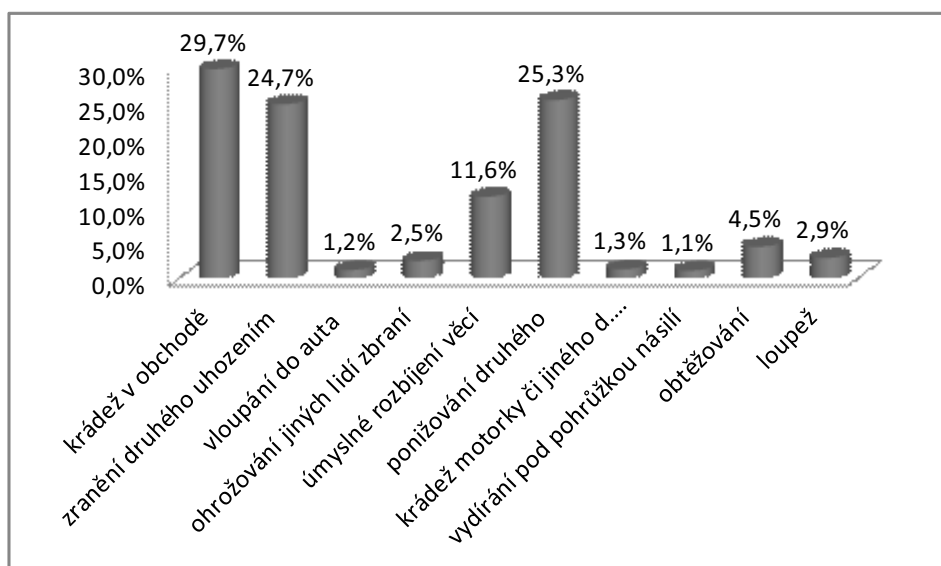

(Zdroj: Stočesová aj., cit. dílo z roku 2002)

Nejčastěji zjištěným skutkem byla jednoznačně krádež v obchodě (přiznalo ji 29,7 % vzorku, tedy téměř třetina), následovaná ponižováním druhého (25,3 %) a zraněním druhého uhozením (24,7 %). Více než desetina respondentů se dopustila vandalismu (11,6 %). Závažnější formy delikventního chování byly naproti tomu méně časté, kdy s výjimkou obtěžování, které přiznalo 4,5 % dotázaných, u nich podíl souhlasných odpovědí nepřekročil hranici 3 % (blíže viz Graf 2). Přesto autorky v závěrečné zprávě z výzkumu oprávněně konstatují, že je nutno za znepokojující zjištění považovat informaci o 36 respondentech, kteří v dotazníku přiznali loupež, stejně jako o 32 osobách, které podle vlastní výpovědi někoho ohrožovaly zbraní. Pokud jde o frekvenci páchaných deliktů, v roce 1998 se jich respondenti dopustili v naprosté většině případů jednou až dvakrát¹¹².

¹¹² Viz Stočesová, výše cit. dílo, str. 192.

Graf 2: Počet respondentů, kteří se dopustili nedovolených činů (v %)

(Zdroj: Stočesová aj.; cit. dílo z roku 2002)

Výzkum přinesl zajímavé informace také o případech, kdy se respondenti jako pachatelé ve sledovaném roce 1998 dopustili šikany. K takovému jednání se přiznalo 58 % dotázaných, přičemž čtvrtina z nich uvedla, že šikanovala minimálně jednou týdně. Z hlediska jednotlivých forem šikany bylo nejčastější dobírání si oběti a její pomlouvání, následovalo uhození, šlápnutí či kopnutí a dále ničení věcí¹¹³. Oběťmi i pachateli šikany se častěji stávali chlapci než dívky, vysledován byl i jistý vztah mezi slabším prospěchem respondenta a šikanou, stejně jako mezi typem školy a výskytem šikany (méně riziková byla gymnázia)¹¹⁴. Na rozdíl od zjišťování jiných forem delikventního chování je nicméně možno z celkového hlediska konstatovat, že výzkumů věnovaných problematice šikany bylo v našich podmínkách uskutečněno více, a tato oblast je proto zmapována podstatně lépe než oblast latentní kriminality¹¹⁵.

¹¹³ Thomová, výše cit. dílo, str. 32.

¹¹⁴ Stočesová, výše cit. dílo, str. 191.

¹¹⁵ Pro základní přehled viz např. Kolář, M: Bolest šikanování (2. doplněné vydání). Praha: Portál, 2005; nebo Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003.

4.2. Projekt ISRD-2

Výzkum, organizovaný týmem katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, proběhl jako součást mezinárodního projektu ISRD-2 (informace o něm viz následující kapitola). Podpořen byl grantem Evropské komise Daphne se spoluúčastí Filozofické fakulty a získal také podporu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, což výzkumníkům usnadnilo přístup do škol, vybraných do šetření. Vzhledem k tomu, že jedním z cílů projektu bylo získat reprezentativní data o delikvenci mládeže v České republice, rozhodli se autoři zvolit finančně i organizačně náročnější výběr z celé populace (pro účely mezinárodního srovnání v rámci ISRD-2 byla navýšena velikost výběru pro Prahu a Plzeň)¹¹⁶. K ověření funkčnosti mezinárodního dotazníku v českém prostředí sloužilo pilotní šetření, uskutečněné v červnu 2005. Nebyly při něm zjištěny žádné závažnější problémy, a tak mohl být v období od listopadu 2006 do března 2007 proveden samotný sběr dat. Obdobně jako u Výzkumu školní mládeže v Plzni, i zde byli rodiče dětí o výzkumu předem informováni a měli možnost vyjádřit s účastí svého potomka nesouhlas (učiněno tak bylo asi v desetině případů, žáci sami svoji účast neodmítali).

Výzkum ISRD-2 byl zaměřen na žáky sedmých, osmých a devátých ročníků škol, tedy populaci dětí ve věku zhruba 12-15 let. Celkem dotazník vyplnilo 3.270 studentů ve 160 třídách z 91 škol. Několik dotazníků muselo být vyřazeno (chybějící významná část odpovědí, komentáře, které svědčily o tom, že student nebral výzkum vážně, apod.), a tak konečný soubor obsahoval odpovědi od 3.255 respondentů. Výběr probíhal odděleně pro tři segmenty populace (Praha, Plzeň, ostatní města ČR). Pro Prahu a Plzeň byl použit náhodný výběr tříd a jako stratifikační proměnné byly zvoleny ročník a typ školy (základní školy nebo gymnázia). Výběr v ostatních městech proběhl dvoustupňově, kdy v prvním kroku byly náhodně vybrány školy, ve druhém pak vždy dvě třídy z dané školy (v tomto případě byl výběr stratifikován ještě podle regionů)¹¹⁷.

Cílem projektu ISRD-2 bylo zjistit prevalenci delikventního a problémového chování různého typu, od forem méně závažných (konzumace alkoholu, záškoláctví, drobnější majetkové delikty) po násilné skutky (úmyslné ublížení na zdraví, loupež). Současně byly

¹¹⁶ Podrobně viz Podaná, Z.; Buriánek, J.: Česká mládež v perspektivě delikvence. Praha: FFUK, 2007.

¹¹⁷ Viz tamtéž, str. 8-9.

zjišťovány informace o respondentech, týkající se individuálních faktorů a faktorů sociálního prostředí, aby mohl být následně zkoumán jejich případný vliv na zapojení daného jedince do delikventních aktivit (šlo zejména o faktory z oblasti rodiny, školy, sousedství, trávení volného času, delikventních přátel, postoju k násilí, sebekontroly a viktimizace). Výzkum vycházel z uznávané kriminologické teorie sociální kontroly T. Hirschiho a z obecné teorie kriminality (Gottfredson a Hirschi), které předpokládají výrazný vliv sociálních vazeb, sebekontroly a stylu výchovy v rodině na delikventní jednání¹¹⁸.

Základní zjištění, která z ISRD-2 v České republice vyplynula, poskytuje následující tabulka. Vyšlo najevo, že alespoň jednoho ze zkoumaných delikventních činů se během svého dosavadního života dopustilo 43 % dětí, během posledního roku 27 %. Celoživotní versatilita dosahovala hodnoty 6,2; děti tedy v průměru spáchaly šest procent ze zkoumaných činů. Nejběžnější formou delikvence, které se během dosavadního života respondenti dopustili, byla krádež v obchodě (téměř čtvrtina dětí), a dále účast na skupinové bitce (pětina respondentů), vandalismus (12 %) a nošení zbraně (10 %). Činy závažnějšího charakteru se podle očekávání vyskytovaly pouze vzácně.

¹¹⁸ Podrobně viz Podaná, Z.: Fenomén delikvence mládeže v České republice a střeoevropském regionu. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 7/2011.

Tabulka 2: Prevalence delikvence a věk při spáchání prvního činu dle ISRD-2

	za celý život v %	za poslední rok v %	věk při spáchání prvního činu
<i>běžné násilné činy</i>	24,6	15,9	
skupinová bitka	19,8	11,3	11,7
nošení zbraně	10,3	6,8	11,2
<i>závažné násilné činy</i>	2,5	1,3	
úmyslné ublížení na zdraví	1,3	0,6	12,0
loupež / vyhrožování	1,4	0,8	11,6
<i>násilné činy celkem</i>	25,0	16,3	
<i>běžné majetkové činy</i>	22,5	6,6	
krádež v obchodě	22,5	6,6	10,8
<i>závažné majetkové činy</i>	5,8	3,0	
krádež auta / motorky	0,8	0,4	11,5
krádež z auta	1,9	0,9	11,3
krádež kola	1,3	0,7	12,0
vloupání do budovy	1,1	0,5	11,3
sebral/a tašku, peněženku	2,3	0,9	12,0
<i>majetkové činy celkem</i>	25,0	8,7	
vandalismus	11,5	7,3	11,7
hackerství	7,1	5,1	12,6
prodej drog	3,8	2,6	13,3
<i>tvrdé drogy</i>	1,5	0,4	
extáze / speed	1,2	0,3	13,5
LSD / heroin / kokain	0,6	0,2	12,2
<i>Souhrnné indikátory</i>			
alespoň 1 delikventní čin	42,6	26,6	
delikvence (2+ delikventní činy)	-	17,6	
versatilita (průměr)	6,2	3,2	

(Převzato z: Podaná; Buriánek, cit. dílo, str. 15)

Výzkum poukázal na vztah delikventního jednání a řady sledovaných osobnostních či sociálních faktorů. Jednalo se zejména o věk (zřetelný nárůst nežádoucích forem jednání mezi dvanáctým a čtrnáctým rokem života), pohlaví (mezi chlapci byla delikvence výrazně častější, což ale neplatilo o problémovém chování typu konzumace alkoholu či záškoláctví), typ školy (delikvence častější u žáků základních škol než víceletých gymnázií), zájem rodičů o dítě a s ním spojená pravidelná kontrola, vztah mezi rodiči a dítětem či způsob trávení volného času

(více delikvence u respondentů, kteří tráví volný čas s partou vrstevníků). Potvrzeny byly také vazby na sebekontrolu a postoje respondenta k násilí¹¹⁹.

Z. Podaná ve své práci¹²⁰ využila data z ISRD-2 k testování několika zajímavých teoretických modelů, týkajících se vztahu mezi delikvencí a rodinným zázemím. Ve shodě se zahraničními výzkumy se jí podařilo prokázat vysokou relevanci mechanismů neformální sociální kontroly, souvisejících s kvalitou interakce v rodině - především se silnou vazbou dítěte na rodinu a s rodičovským dohledem. Z hlediska vnějších charakteristik rodiny (její složení a výskyt deviace u rodičů) platilo, že jejich vztah k delikvenci se projevoval jako z části zprostředkovaný právě přes ovlivnění procesů v rodině, tj. narušením vazby dítěte na ni nebo poklesem intenzity dohledu. Rodinné zázemí přitom mělo větší regulační vliv na dívky než na chlapce. Neprokázal se vliv nízkého socio-ekonomického statusu rodiny na delikvenci dětí a specifický charakter se projevil u násilné delikvence chlapců, kde vliv rodinného zázemí slábnul, a do popředí se dostaly faktory jiné, jako je nízká sebekontrola, delikventní přátelé či vhodná příležitost k jednání daného typu.

4.3. Historické srovnání domácích výzkumů

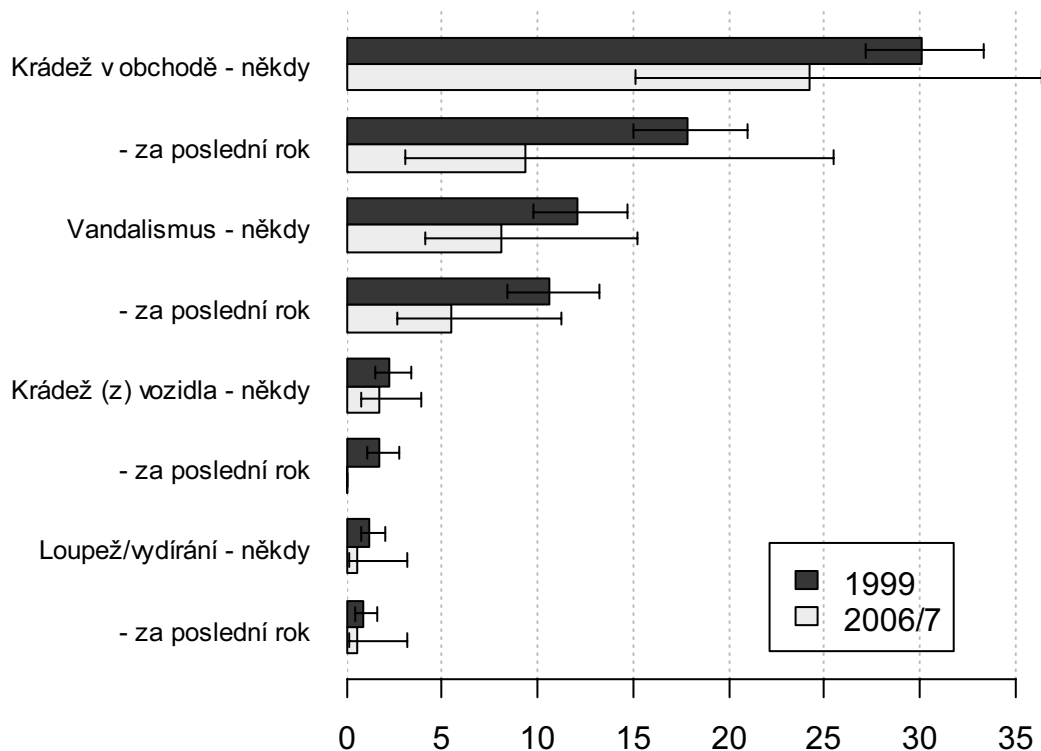
Z. Podaná se ve své publikaci z roku 2011 pokusila o komparaci výsledků, k nimž výše zmíněné, na našem území uskutečněné self-reportové studie dospěly¹²¹. Odlišná formulace otázek jí umožnila provést srovnání pouze u čtyř forem delikvence, a to krádeží v obchodě, vandalismu, krádeží z vozidla a loupeží (vydírání). Soubor respondentů z ISRD-2 byl pro tyto účely logicky zúžen pouze na žáky 9. tříd plzeňských škol (jednalo se o 184 osob).

¹¹⁹ Podrobně viz Podaná, Z. výše cit. dílo z roku 2007.

¹²⁰ Cit. dílo z roku 2011.

¹²¹ Cit. dílo, str. 47 a 67.

Graf 3: Prevalence delikvence za celý život a za poslední rok v roce 1999 a 2006/2007 (Plzeň, 9. ročníky), údaje v %

(Převzato z: Podaná, 2011, str. 67)

Z grafu vyplývá, že procento respondentů, kteří přiznali spáchání jednotlivých skutků během života či posledního roku, mezi oběma obdobími výrazně kleslo. Platí to zejména pro krádeže v obchodě a vandalismus za poslední rok, kde byl zaznamenán pokles zhruba na polovinu. Citovaná autorka sice vzhledem k malému rozsahu výběru respondentů z ISRD-2 varuje před přeceňováním těchto zjištění, nicméně soudí, že velikost rozdílů a rovněž konzistentnost trendu u všech zkoumaných činů poskytuje podporu tezi o poklesu delikvence mládeže, o němž v posledních letech vypovídají oficiální policejní statistiky registrované kriminality. Self-reportové studie, byť v omezeném rozsahu, tak v tomto případě naplňují úlohu alternativního zdroje dat o kriminalitě a jejím vývoji.

5. Mezinárodní výzkum ISRD

O potřebě komparativního výzkumu, který by umožnil porovnat kriminalitu v různých zemích světa, se mezi odborníky živě diskutovalo již od konce sedmdesátých let 20. století. V té době prováděné studie, opírající se o statistiky registrované kriminality, totiž narážely na problém odlišného vymezení trestných činů v jednotlivých zemích, stejně jako rozdílných systémů jejich statistického vykazování. Myšlenku takový výzkum uskutečnit podporovala OSN i Rada Evropy. Kromě metody self-reportů se nabízela možnost zmapovat zkušenosti občanů jako obětí trestné činnosti - na jejím základě vznikl projekt ICVS (Mezinárodní výzkum obětí trestné činnosti), který byl opakovaně uskutečněn i na našem území.

Zásadní iniciativu v přípravě výzkumu ISRD (International Self-Report Delinquency Study) lze připsat výzkumnému centru holandského ministerstva spravedlnosti (WODC). Díky němu se podařilo v roce 1990 připravit setkání výzkumných expertů ze třinácti převážně evropských zemí, kteří se dohodli na ustavení pracovní skupiny - byli v ní jak pracovníci výzkumných center, řízených vládami příslušných zemí (kromě zmíněného WODC se jednalo například o ministerstvo vnitra Velké Británie nebo o finský Výzkumný ústav trestní politiky), tak reprezentanti významných univerzit¹²². Skupina začala usilovně pracovat na tvorbě dotazníku, který by umožnil spolehlivý a jednotný způsob sběru dat ve všech zúčastněných zemích. Jak ve své práci popisuje J. Junger-Tas¹²³, v některých otázkách se jednalo o poměrně složité vyjednávání. Platilo to zejména v případě rozhodování, zda do dotazníku zařadit formy jednání, které jsou v některých státech považovány za trestný čin, zatímco v jiných nikoli (například užívání alkoholických nápojů v určitém věku nebo záškoláctví).

Základní tematické oblasti, na něž se měl výzkum soustředit, byly nakonec vybrány čtyři - prevalence a frekvence delikventního jednání, okolnosti spáchaných skutků a sociální reakce na ně, životní podmínky respondenta a v omezené míře i proměnné spojené se sociální kontrolou. Velkou pozornost věnovali tvůrci přesnému a jasnému vymezení zkoumaných deliktů, aby bylo zajištěno, že respondenti budou ve všech zemích správně chápat, jakého

¹²² Srov. Junger-Tas, J. a kol.: *Delinquency in an International Perspective*. Monsey: Criminal Justice Press, 2003, str. 4.

¹²³ Tamtéž.

chování se příslušná otázka týká. Reliabilita dotazníku byla úspěšně otestována pilotními studii (jednalo se o formu opakovaného kladení otázek na vlastní delikventní činnost respondenta na konci dotazníku).

Původní představou tvůrců projektu bylo uskutečnit výzkum na národních reprezentativních vzorcích mladých lidí ve věku 14-21 let. Tuto podmínku se však nakonec podařilo splnit pouze v pěti ze třinácti zúčastněných zemí (ve Velké Británii, Portugalsku, Holandsku, Španělsku a Švýcarsku), přičemž i v nich došlo při realizaci výzkumu k určitým metodologickým kompromisům. Některé země byly z finančních důvodů nuceny omezit výběr pouze na hlavní či velká města. Ústupky bylo nutno učinit také v metodice sběru dat, který probíhal v letech 1991-1992. Ačkoli se experti při přípravě projektu jednoznačně shodli na výhodách face-to-face rozhovorů, ne vždy byl tento postup možný, a tak se často výzkumníci vydali cestou rozdání dotazníků respondentům (zejména při sběru dat ve školách). Administrováno nakonec bylo celkem 10.858 dotazníků ve třinácti zemích (Finsko, Velká Británie, Nizozemí, Německo, Belgie, Španělsko, Itálie, Portugalsko, Švýcarsko, Severní Irsko, Řecko, Nový Zéland a USA).

Základní zjištění o delikvenci respondentů prezentují následující dvě tabulky - první z nich se týká celoživotní prevalence, druhá prevalence za poslední rok.

Tabulka 3: Celoživotní prevalence delikventního chování podle ISRD (v %)

Země	Majetkové delikty	Násilné delikty	Vandalismus	Užívání drog	Závažná delikvence	Celková delikvence
Národní vzorky						
<i>Anglie a Wales</i>	30,3	31,4	22,8	34,0	23,4	59,8
<i>Holandsko</i>	60,5	37,6	46,2	21,3	23,9	84,0
<i>Portugalsko</i>	43,4	33,1	38,7	18,7	24,3	79,9
<i>Španělsko</i>	50,1	39,6	55,3	24,5	30,8	81,9
<i>Švýcarsko</i>	68,8	26,2	49,1	26,0	16,5	90,0
Vzorky pro města						
<i>Mannheim</i>	55,0	18,7	36,7	14,3	13,3	81,7
<i>Belfast</i>	57,0	28,0	50,8	28,1	27,6	76,4
<i>Liege</i>	65,6	36,0	52,6	14,6	33,8	89,0
<i>Helsinki</i>	75,1	40,2	56,0	17,0	27,9	94,4
<i>3 italská města</i>	29,7	19,2	25,5	8,9	6,3	84,7
<i>Omaha (USA)</i>	70,9	47,7	55,8	25,0	34,8	86,8

(Převzato z: Junger-Tas, cit. dílo z roku 2003)

Tabulka 4: Prevalence delikventního chování za poslední rok podle ISRD (v %)

Země	Majetkové delikty	Násilné delikty	Vandalismus	Užívání drog	Závažná delikvence	Celková delikvence
Národní vzorky						
<i>Anglie a Wales</i>	16,4	13,5	5,2	23,0	13,6	35,1
<i>Holandsko</i>	28,0	21,2	13,5	14,7	9,1	56,3
<i>Portugalsko</i>	21,4	18,1	16,3	11,0	9,9	54,3
<i>Španělsko</i>	19,7	21,8	20,4	17,6	10,4	54,2
<i>Švýcarsko</i>	29,5	16,4	18,2	19,8	6,1	65,4
Vzorky pro města						
<i>Mannheim</i>	20,7	11,7	7,3	6,7	3,7	45,3
<i>Belfast</i>	29,1	13,1	19,7	21,7	13,4	45,0
<i>Liege</i>	27,1	16,8	21,0	7,4	11,1	59,8
<i>Helsinki</i>	32,9	14,7	16,3	8,5	9,0	67,7
<i>3 italská města</i>	3,8	12,4	14,3	5,9	2,6	62,3
<i>Omaha (USA)</i>	37,6	27,1	15,0	16,0	15,3	59,2

(Převzato z: Junger-Tas, cit. dílo z roku 2003)

Ve všech zemích se i v tomto výzkumu potvrdilo, že delikventní chování není mezi dospívajícími nikterak výjimečné, byť jde většinou o méně závažné skutky. Zajímavé byly rozdíly, zjištěné mezi jednotlivými státy. Nápadně nízké zastoupení majetkových deliktů a vandalismu u britské mládeže lze podle autorů studie interpretovat jako odraz skutečnosti, že dotazník, užitý při výzkumu v Anglii a Walesu, se v několika otázkách rozcházel s dotazníkem, vytvořeným pro ISRD. Důvodem byl dřívější záměr britského ministerstva vnitra uskutečnit self-reportovou studii, který předcházel vzniku projektu ISRD a jehož výsledkem byl dotazník, vytvořený ještě před schválením dotazníku společného. Britská verze sice následně dostala několika změn, ale právě v oblasti majetkové kriminality a vandalismu byly rozdíly značné. Pozornost poutá také extrémně nízký podíl respondentů, kteří se k majetkové kriminalitě přiznali ve vybraných italských městech (totéž platilo o jejich zkušenostech s drogami). V tomto případě může k vysvětlení vést výběr vzorku, založený na školách - v Itálii, na rozdíl od ostatních zemí, končí povinnost základního vzdělávání již ve čtrnácti letech, a tak je možné, že jedinci, kteří se tohoto typu delikvence dopouštějí nejčastěji, se již do vzorku nedostali. Je ostatně známo, že záporný vztah ke škole a ke vzdělávání s kriminálním jednáním silně koreluje¹²⁴.

Komparace výsledků přinesla další zajímavé závěry. Častější zkušenosti s majetkovou kriminalitou u respondentů ze zemí severní a západní Evropy a z USA je podle autorů studie možno vysvětlit na základě teorie příležitosti - čím bohatší region je, tím více šancí ke

¹²⁴ Srov. tamtéž, str. 48.

spáchání příslušného deliktu se nabízí¹²⁵. Nepotvrdil se naopak předpoklad, že nejvíce násilných deliktů bude zjištěno v USA, a to díky jejich přístupu k držení zbraní i specifické kultuře, v níž je násilí do jisté míry chápáno jako její součást. Omaha coby reprezentant USA ve studii sice vykazovala vysokou míru násilných deliktů, ale v obdobné míře se některé z nich vyskytovaly také Anglii a Walesu, ve Španělsku a v Helsinkách.

Pozoruhodné byly výsledky ve vztahu k drogám. Výzkumníci očekávali, že nejvyšší počet osob, které mají zkušenosti s jejich užíváním, bude v zemích, které jsou k uživatelům tolerantní a nepostupují proti nim příliš represivně. Tato hypotéza se však nepotvrdila. Jak ve své práci analyzující výsledky ISRD ve třech zemích (Británie, Nizozemí a Španělsko) detailně rozebírá R. Barberet¹²⁶, ilustrovat to lze zejména na příkladu konopí. K jeho užívání se ve všech uvedených zemích přiznal přibližně stejný počet respondentů, a to i přesto, že drogová politika těchto států se výrazně liší - zatímco v Nizozemsku a Španělsku je pravděpodobnost postihu minimální, v Anglii a Walesu dochází každoročně za stejný typ jednání k zatčení a policejnímu stíhání velkého počtu lidí. V Británii byla navíc zjištěna vyšší míra užívání také u dalších nezákonných drog.

Věk, v němž byl zjištěn největší počet delikventních skutků, se pohyboval mezi čtrnácti a osmnácti lety. Vrchol se však lišil mezi skupinou anglosaských zemí (15 let) a ostatními (16 let), což si výzkumníci vysvětlovali větším počtem neúplných rodin (navíc s matkou či otcem velmi mladého věku) v prvně jmenované skupině zemí, a také dřívější emancipací dospívajících od rodin a jejich častějším zapojením do vrstevnických part¹²⁷. Obdobné rozdíly byly zjištěny z hlediska jednotlivých typů trestné činnosti. Pokud jde o pohlaví respondentů, potvrdilo se častější zapojení chlapců do delikventního jednání, což platilo zejména u násilné kriminality a u kriminality závažnějšího charakteru. Jedinci, kteří se přiznali ke spáchání závažného deliktu, se dopustili prvního skutku v ranějším věku, než ti, kteří páchali pouze méně závažné činy. Statistickými analýzami byl rovněž ověřován vliv faktorů, souvisejících s rodinným zázemím respondenta. Ukázalo se, že jeho vztahy k rodičům nemají vliv na celkovou delikvenci, ale pouze na páchání činů závažného charakteru a na užívání návykových látek. Zdaleka nejsilnější vliv měla kontrola, kterou rodiče vůči chování svého

¹²⁵ Tamtéž, str. 139.

¹²⁶ Barberete, R.: Self-reportové studie delikvence mládeže v Anglii a Walesu, v Nizozemí a ve Španělsku. Praha: IKSP, 2010, str. 90.

¹²⁷ Junger-Tas, J., výše cit. dílo z roku 2003, str. 140.

potomka uplatňují (v této souvislosti se potvrdilo, že větší dohled rodiče uplatňují na dívky než na chlapce). Delikventní mládež častěji tráví volný čas s přáteli, naopak jedinci bez zkušeností s trestnou činností tráví více času s rodinou.

Jak ve své práci konstatuje J. Junger-Tas¹²⁸, projekt ISRD jednoznačně ukázal, že mezinárodní výzkum založený na metodě self-reportů je slibnou cestou k získání důležitých poznatků, využitelných jak pro kriminologické teorie a jejich ověřování, tak pro praktická opatření v oblasti kriminální politiky. ISRD významně přispělo k dalšímu zdokonalení metodologie self-reportů, a to například v otázkách vhodnosti různých postupů při výběru výzkumných vzorků. Jasně se projevilo, že pro srovnatelnost dat z různých zemí je nutné dodržet jednotný organizační rámec. Zkušenosti, které realizátoři získali, byly náležitě využity při přípravě ISRD-2.

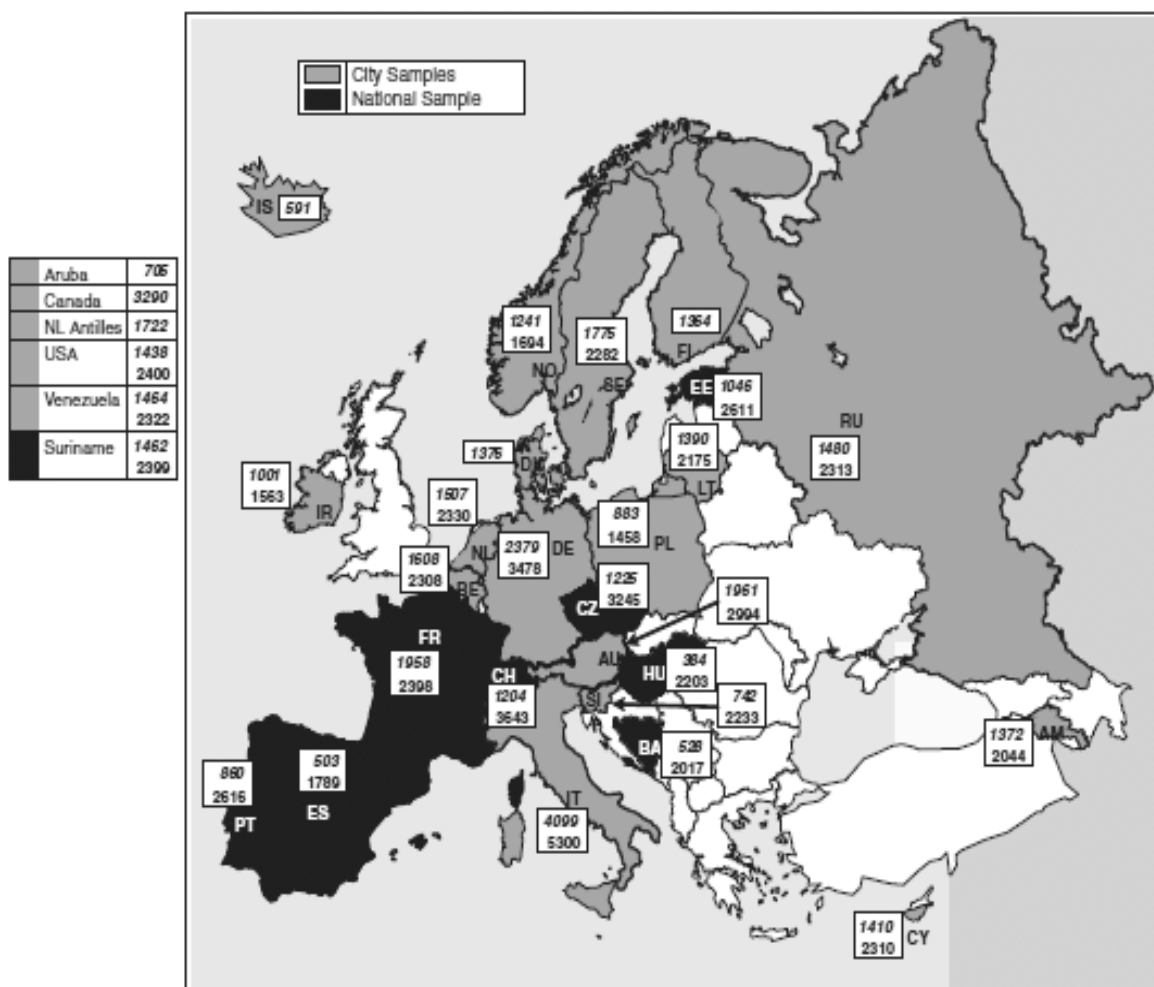
5.1. Projekt ISRD-2 v Evropě a ve světě

Do pokračování projektu ISRD se v jeho druhém kole zapojilo již 31 zemí, a to nejen evropských, ale i z jiných kontinentů. Jak uvádí J. Junger-Tas¹²⁹, přáním organizátorů bylo zapojit zejména země střední a východní Evropy, které v předchozím kole projektu chyběly. Nakonec se podařilo zahrnout patnáct zemí západní Evropy (Rakousko, Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Irsko, Itálie, Nizozemí, Portugalsko, Španělsko, Švédsko, Island, Norsko a Švýcarsko), deset ze střední a východní oblasti Evropy (Kypr, Česká republika, Estonsko, Maďarsko, Litva, Polsko, Slovinsko, Arménie, Rusko a Bosna a Hercegovina), a dále Kanadu, USA (konkrétně státy Illinois, Massachusetts, New Hampshire a Texas), Arubu (společně s Nizozemskými Antilami), Surinam a Venezuelu (pro přehled viz následující graf).

¹²⁸ Junger-Tas, J. aj.: *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond*. Dordrecht: Springer, 2010, str. 3.

¹²⁹ Tamtéž, str. 5.

Graf 4: Země, zahrnuté do projektu ISRD-2

(Převzato z: Enzmann, D. aj., 2010.)

Po zkušenostech z prvního kola ISRD byla značná pozornost věnována samotné realizaci výzkumu. Organizační komise ISRD-2 připravila podrobnou metodiku, popisující jednotlivé kroky a fáze výzkumu, které se musely výzkumné týmy povinně držet. Jak zdůrazňuje Junger-Tas¹³⁰, pomyslným heslem výzkumu se stal termín „standardizace“. Bylo zřejmé, že potenciál mezinárodního srovnání delikvence bude plně využit pouze za předpokladu, že se podaří minimalizovat vliv nežádoucích rozdílů při provádění výzkumu v účastnických státech. Standardizován byl také samotný proces zpracování dat - organizátoři doporučili všem spolupracujícím týmům využít pro nahrávání dat z dotazníku stejný program (EpiData), pro který byl připraven společný formulář. Tím byla zaručena maximální jednotnost struktury dat

¹³⁰ Tamtéž, str. 4.

i usnadněno jejich následné slučování do mezinárodního datového souboru¹³¹. Sjednocen byl rovněž postup pro výběr, který mohl být buď výběrem měst, nebo výběrem národním.

Řada otázek byla přejata z původního dotazníku, neboť autory zajímal kromě jiného trend kriminality mládeže v zemích, kde proběhla obě kola šetření. Týkalo se to všech dříve zkoumaných deliktů, přičemž zájem byl i tentokrát o celoživotní prevalenci, prevalenci v posledním roce, frekvenci (kolikrát se daného jednání respondent dopustil), věk prvního deliktu, okolnosti činu i o sociální reakci na něj (zda byl odhalen a jaký trest či jiná reakce následovaly). Znovu byly zjišťovány základní sociodemografické údaje o dotazované osobě (věk, pohlaví, složení rodiny apod.) a pro ověření vybraných teoretických modelů se dotazník věnoval proměnným souvisejícím se sociální kontrolou (zejména vztahy s rodiči, uplatňování rodičovského dohledu, vazba na školu, vztahy s vrstevníky apod.). Rozšíření oproti původní verzi spočívalo zejména v doplnění otázek, mapujících další faktory, u nichž lze předpokládat vliv na delikvenci. Jednalo se o zkušenosti respondenta s viktimizací (včetně ohlášení případu policii), životní styl, osobní postoje k násilí, sebekontrolu¹³², zkušenosti ze školy (například postoje ke vzdělávání, problémové jednání, s nímž se respondent ve škole setkává apod.), významné životní události (například smrt nebo vážná nemoc některého z rodičů) a rovněž o informace o místě, kde dotazovaná osoba žije. Výzkumníci v jednotlivých zemích měli možnost doplnit dotazník o vlastní otázky dle svých zájmů a odborného zaměření, avšak mohlo tak být učiněno výhradně na konci dotazníku.

Celkem byly v rámci ISRD-2 získány výpovědi od 71.400 respondentů ve věku 12-15 let. Ve většině případů proběhl sběr dat v prostředí školních tříd, a to systémem rozdání dotazníků respondentům a jejich samo-vyplnění za dohledu výzkumníka, výjimečně učitele. V několika zemích byly dotazníky administrovány pomocí počítačů (Švýcarsko, Dánsko, Finsko), přičemž před samotným zahájením projektu ISRD-2 bylo formou experimentu ověřeno, že oba tyto způsoby administrace vedou ke shodným výsledkům¹³³.

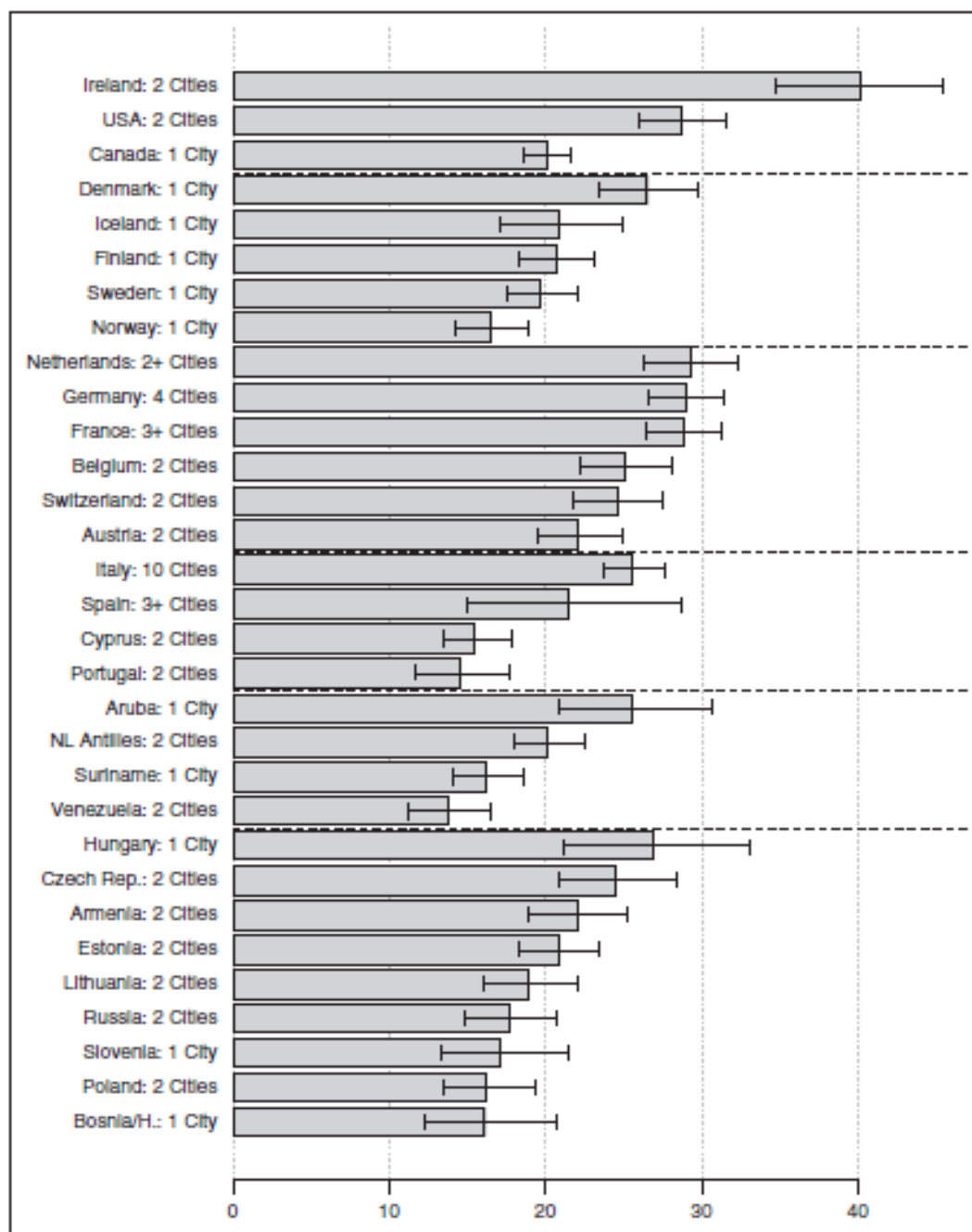
Základní představu o zkušenostech respondentů s delikventním jednáním ve všech zemích, které se do ISRD-2 zapojily, nabízí následující graf (jeho součástí je i 95% interval spolehlivosti, usnadňující posouzení rozdílů mezi jednotlivými státy).

¹³¹ Srov. Podaná, Z., výše cit. dílo z roku 2011, str. 40.

¹³² Jednalo se o využití kratší verze Grasmickovy škály, zjišťující vlastnosti, jako je impulzivita nebo tendence aktivně vyhledávat rizikové situace.

¹³³ Junger-Tas, výše cit. dílo, str. 10.

Graf 5: Celoživotní prevalence delikventního jednání podle ISRD-2 (respondenti v %)

(Převzato z: Enzmann, D. aj., 2010.)

Jak ve své práci detailně rozebírá D. Enzmann¹³⁴, rozdíly, které byly mezi jednotlivými zeměmi zjištěny, jsou poměrně značné - míra celoživotní prevalence zkoumaných delikventních skutků se pohybovala od 13,8 % (Venezuela) do 40,1 % (Irsko). Z hlediska regionů platilo, že celkově nejvyšší průměr celoživotní prevalence (29,6 %) byl zaznamenán

¹³⁴ Enzmann, D. aj.: Self-reported youth delinquency in Europe and beyond: first results of the Second International Self-Report Delinquency Study in the context of police and victimisation data. In: European Journal of Criminology, 2/2010, str. 159-183.

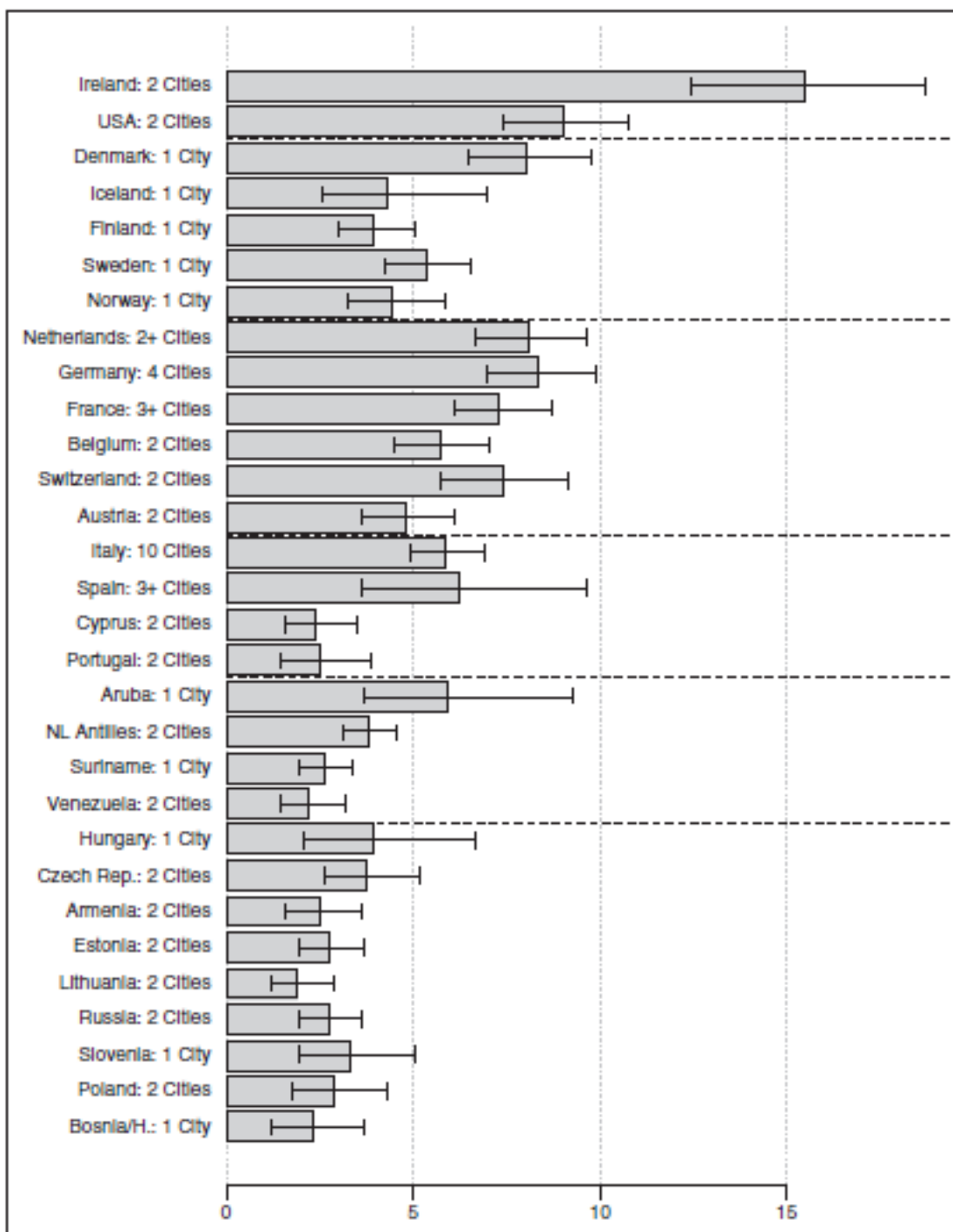
v anglosaských zemích, byť také zde byly rozdíly nemalé (například u Kanady jen 20,1 %, tedy o polovinu méně, než bylo zjištěno v již zmíněném Irsku). Vysoká míra byla zaznamenána také v západoevropských městech (průměr 26,3 %), a to zejména v Holandsku (29,3 %) a Německu (29,0 %). Nižší průměr byl naproti tomu zjištěn mezi zeměmi Evropy severní (20,8 %) a také střední (20,8 %), kam byla spolu s dalšími post-socialistickými zeměmi zařazena Česká republika. Nejnižší prevalence dosahovaly v Evropě země z jihu kontinentu (průměr 18,7 %), kdy vůbec nejnižší míra připadala na Portugalsko (14,5 %). V clusteru latinsko-amerických zemí dosáhl celkový průměr 20,3 %.

Anglosaské země se umístily na pomyslném vrcholu také z hlediska versatility, tedy kategorie, kterou výzkumníci definovali jako spáchání minimálně tří skutků různého druhu během posledních dvanácti měsíců (tento údaj byl v rámci ISRD-2 považován za spolehlivější údaj o úrovni delikvence než informace o celoživotní prevalenci)¹³⁵. Jak dokazuje Graf 6, opět se nápadně lišily (s výjimkou Itálie, Španělska a Aruby) od zemí z oblasti Středomoří, Latinské Ameriky i zemí bývalého východního bloku. Nízká míra delikvence v porovnání se zeměmi západní Evropy a se zeměmi anglosaskými byla v zemích střední a východní Evropy zjištěna také u majetkové kriminality, zejména pak u krádeží v obchodech¹³⁶.

¹³⁵ Tamtéž, str. 166.

¹³⁶ Srov. Junger-Tas, cit. dílo z roku 2010, str. 424.

Graf 6: Versatilita delikvence podle ISRD-2 (v %)

(Převzato z: Enzmann, D. aj., 2010.)

Podrobné srovnání výsledků ISRD-2 v pěti zemích střední Evropy (Česká republika, Německo, Rakousko, Polsko a Maďarsko) nabízí ve své publikaci Z. Podaná¹³⁷. Zjištěné míry celkové delikvence i jejich jednotlivých druhů se značně lišily, přičemž nižší byly obvykle

¹³⁷ Výše cit. dílo z roku 2011, str. 104 a dále.

zaznamenány v Polsku a Maďarsku a nejvyšší v Německu. V České republice byl výskyt delikvence sice nadprůměrný, avšak podrobnější analýza ukázala, že toto konstatování platí pouze pro delikty méně závažné, zatímco skutky charakteru závažnějšího jsou u nás velmi vzácné. Citovaná autorka si všímá také výrazných rozdílů v průměrné úrovni hodnot některých rizikových i ochranných faktorů delikvence ve zmíněných zemích, nicméně dospěla k závěru, že nelze příliš prokázat jejich vliv na celkovou úroveň delikventního jednání. Vztah mezi nimi je v některých případech dokonce opačný, než by se dalo očekávat. V Německu a Rakousku byly například hodnoty většiny sociálních i individuálních faktorů příznivější, avšak míra delikvence zde byla zjištěna vyšší.

Zajímavý pohled na data z ISRD-2 prezentuje E. Moravcová¹³⁸, která se soustředila na otázky zaměřené v dotazníku na členství respondenta v gangu. Způsob, jakým byl gang pro účely ISRD-2 definován, je podle jejího názoru problematický, a proto se rozhodla zkonstruovat vlastní ukazatel využívající dílčích otázek na páchání konkrétních delikventních skutků¹³⁹. Každá z těchto definic, byť se zabývají totožným jevem, vede k výrazně odlišným závěrům, což je z metodologického hlediska cenné zjištění. Zatímco původní definice gangu, na jejíž tvorbě se při přípravě ISRD-2 podílela skupina EUROGANG¹⁴⁰, vyústila v konstatování, že v ČR lze 4 % mladistvých označit jako členy gangu, pozměněný přístup jejich počet snížil na 2,6 %.

V obecné rovině je možno konstatovat, že výzkum ISRD-2 potvrdil závěry, k nimž dospěla předchozí studie ISRD i jiné výzkumy, zaměřené na delikvenci mládeže - většina dospívajících, kteří se dopustí trestné činnosti, páchá pouze méně závažné skutky. Nalezen byl také signifikantní vztah mezi vlastní trestnou činností a viktimizací, kdy respondenti, kteří se dopouštějí delikventní činnosti, mají častěji zkušenosti i jako její oběti (platilo to především o krádežích, ublížení na zdraví a vydírání). Důvodem může být určitý životní styl těchto mladých lidí, související s vyšším počtem situací, které jsou rizikové jak z hlediska

¹³⁸ Moravcová, E.: Jak definovat a měřit členství v gangu: Česká republika v evropském kontextu. In: Data a výzkum – SDA Info, 2/2012, str. 151-171.

¹³⁹ Autorka již ve své starší práci prokázala, že obecné formulace otázek, pomocí nichž projekt ISRD zkoumá členství v gangu, skrývají nebezpečí, že respondent jejich obsah nesprávně pochopí. Počet jedinců, kteří jsou následně označeni jako příslušníci gangů, může být díky tomu zavádějící (viz Moravcová, E.: Problematika part, gangů a delikventních uskupení mládeže. Praha: Univerzita Karlova, 2009).

¹⁴⁰ Jedná se o mezinárodní síť výzkumníků a výzkumných pracovišť, která se dlouhodobě zabývá fenoménem gangů – informace o tomto projektu jsou k dispozici na stránkách University of Missouri v St. Louis v USA - <http://www.umsl.edu/ccj/Eurogang/euroganhome.html>

možnosti spáchání deliktu, tak viktimizace (například více času tráveného v ulicích, návštěvy nočních klubů apod.). Obdobně se potvrdilo očekávání, že častěji se pachateli trestných činů stávají mladiství, kteří tráví hodně času se svými vrstevníky. Rozdíly v delikvenci z hlediska pohlaví nebyly tak markantní, jak naznačují oficiální statistiky registrované kriminality. Značné byly sice u závažnějších násilných činů, které přiznalo výrazně více chlapců než dívek, ale naopak takřka žádné nebylo možno konstatovat u krádeží v obchodech. V zemích, kde byly v následných analýzách ověřovány hypotézy, vycházející ze vztahů mezi delikvencí a nízkou sebekontrolou, bylo shodně potvrzeno, že tyto teoretické modely mohou přispět k pochopení příčin trestné činnosti dospívajících. Podobně byly nalezeny a ověřeny důkazy o platnosti teorií, předpokládajících vliv rodinných faktorů, vrstevníků a vazby na školu a prostředí, v němž dotyčná osoba žije¹⁴¹.

¹⁴¹ Srov. Junger-Tas, cit. dílo z roku 2010, str. 424-425.

6. Využití self-reportů ve vývojové kriminologii

Jednou z nejrychleji se rozvíjejících oblastí současné kriminologie je kriminologie vývojová¹⁴², která navazuje na dlouhodobý zájem kriminologů o problematiku kriminální kariéry a obohacuje ji o nové teoretické i metodologické směry uvažování¹⁴³. Zabývá se třemi hlavními okruhy problémů, a to vývojem trestné činnosti či obecněji asociálního chování v průběhu jednotlivých etap pachatelova života, rizikovými i ochrannými faktory, majícími prokazatelný vliv na nástup kriminální kariéry, a dále významnými životními událostmi, které naopak jedince dokáží z již nastoupené delikventní dráhy „odklonit“ (tzv. body obratu)¹⁴⁴. Příznačný je pro tento směr „dynamický“ pohled na delikventní jednání, který se liší od přístupu, typického pro starší kriminologické teorie. Ty se obvykle zaměřovaly na hledání a vysvětlení rozdílů mezi delikventními a ne-delikventními osobami, přičemž tyto rozdíly chápaly jako v podstatě dané a neměnné. Vývojová kriminologie naproti tomu vychází z předpokladu, že faktory, ovlivňující kriminální chování, se během lidského života mění a v jeho různých obdobích nabývají, nebo naopak ztrácejí na významu. Závislost mezi věkem a trestnou činností je ostatně považována za jeden z univerzálně platných zákonů kriminologie, označovaných obvykle jako „věková křivka kriminality“. Je známo, že s postupujícím věkem pachatelů frekvence jejich trestné činnosti (stejně jako počet pachatelů) nejprve během období dospívání prudce narůstá a dosahuje vrcholu na začátku dospělosti, aby pak následně došlo k plynulému poklesu, díky němuž ve věku seniorském páchá trestné činy jen malý počet osob¹⁴⁵.

Poznatky vývojové kriminologie jsou dnes mnohými autory chápány jako jeden ze základních pilířů, na nichž by měla stavět moderní a racionální kriminální politika. Jak výstižně konstatují v úvodu své práce D. Farrington s B. Welshem¹⁴⁶, naše úvahy o opatřeních kontroly kriminality by se měly podobat úvahám lékařů, jejichž základní filozofie jasně říká,

¹⁴² V zahraniční literatuře se setkáme nejčastěji s termínem „developmental and life-course criminology“ (zkratka DLC).

¹⁴³ Srov. Farrington, D. (ed.): *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2005, str. 3.

¹⁴⁴ Více viz. Piquero, A. aj.: *Key Issues in Criminal Career Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 2.

¹⁴⁵ Srov. Moulisová, M.: Věk a trestná činnost z pohledu vývojové kriminality. In: *Kriminalistika*, 2/2009.

¹⁴⁶ Srov. např. Farrington, D.; Welsh, B.: *Saving Children from a Life of Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

že prevence je mnohonásobně výhodnější než jakákoli forma „léčby“. Stejně jako se medicína snaží předcházet vzniku nemocí soustředěním se na odstranění faktorů, které mohou jejich propuknutí způsobit, měl by se zájem kriminální politiky obrátit k rizikovým i protektivním činitelům, které podle empirických kriminologických výzkumů rozvíjených v rámci vývojové kriminologie prokazatelně souvisejí s pácháním trestné činnosti¹⁴⁷. Přínos vývojové kriminologie pro praktickou kriminální politiku můžeme navíc chápat také v dalším smyslu. Jak poznamenává K. Soothill¹⁴⁸, v podtextu poznatků o průběhu kriminální kariéry a faktorech, které ji ovlivňují, je pevně usazen optimistický přístup k jedincům dopouštějícím se trestné činnosti v období dospívání či mladé dospělosti. Není nutné nad nimi „lámat hůl“, neboť pro většinu z nich představuje delikventní chování jev vázaný výhradně na kritické období přechodu do dospělosti. Naopak je tu velká pravděpodobnost, že v pozdějších letech povedou řádný život bez rozporů se zákony.

Nejzásadnější zjištění, k nimž vývojová kriminologie dosud dospěla, lze shrnout do následujících deseti bodů¹⁴⁹:

1. Věkem, kdy dochází nejčastěji k nástupu delikventního chování, je období mezi osmým až čtrnáctým rokem života. Konec kriminální kariéry je pak u většiny pachatelů možno pozorovat ve věku 20-29 let, malá část však v trestné činnosti pokračuje dále.
2. Prevalence kriminálního chování dosahuje svého vrcholu v pozdní adolescenci - zhruba mezi patnáctým a devatenáctým rokem života.
3. Čím dříve se jedinec trestného činu dopustí, tím pravděpodobnější je u něj relativně dlouhá kriminální kariéra, stejně jako spáchání většího množství skutků.
4. V kriminálním chování existuje z hlediska přechodu jedince z období dětství do dospívání, a z dospívání do dospělosti určitá kontinuita. Jinými slovy řečeno, u osob, které spáchají velký počet trestných činů v průběhu jedné životní etapy, je značné riziko, že stejnou tendenci projeví také v etapě následující.
5. Malá skupina pachatelů (tzv. pachatelé chroničtí) je odpovědná za podstatnou část všech zločinů, připadajících na populaci. Pro tyto jedince je příznačný nízký věk při spáchání prvního deliktu, vysoká frekvence v páchání trestných činů a dlouhá kriminální kariéra.

¹⁴⁷ Problematice kriminální kariéry a rizikových či ochranných faktorů se zevrubně věnuje publikace Institutu pro kriminologii a sociální prevenci z roku 2008 (Blatníková, Š.; Netík, K.: Predikce vývoje pachatele.)

¹⁴⁸ Soothill, K. aj.: Understanding Criminal Careers. Cullompton: Willan Publishing, 2009, str. 29.

¹⁴⁹ Srov. Tomášek, J., výše cit. dílo, str. 97-98.

6. Pro většinu pachatelů je typická všestrannost, nikoli úzká specializace na vybraný druh trestné činnosti. Zvláště o lidech, kteří se dopouštějí násilných deliktů, platí, že mívají pestrý rejstřík trestů.
7. Páchání zločinů bývá součástí obecnějších asociálních tendencí, mezi něž patří nadměrné pití alkoholu, závažné přestupky v dopravě nebo sexuální promiskuita.
8. Trestná činnost dospívajících je charakteristická skupinovostí, naopak většina skutků, spáchaných dospělými, nese rukopis jediného pachatele.
9. S přechodem do dospělosti je spojena změna motivů. U mladistvých pachatelů jich najdeme bohatou škálu, touhou po vzrušení a zábavě počínaje, přes snahu zahnat nudu až po důvody emocionální nebo vyvolané vidinou snadného zisku. V dospělosti již zcela dominuje princip utilitarizmu.
10. Mnohé nasvědčuje, že v kriminální kariéře existuje určitá posloupnost v páchání různých typů trestných činů. Krádež v obchodě často předchází vloupání, vloupání se objevuje před loupeží apod.

Základní zdrojem, z něhož vývojová kriminologie své poznatky čerpá, jsou longitudinální výzkumy. Jejich cílem je dlouhodobé sledování výskytu kriminálního či jinak problémového chování u rozsáhlé skupiny osob, obvykle narozené ve stejném období (tzv. kohorty). Podle typu můžeme hovořit buď o prospektivních, nebo retrospektivních výzkumech. V prvním případě je nejprve vybrán výzkumný vzorek (například všichni chlapi, narození v jednom roce v určitém městě nebo městské čtvrti), a následně je - někdy po předem určené období, někdy po celý zbývající život - sledován osud těchto osob. Jak zdůrazňuje D. Farrington¹⁵⁰, silnou stránkou tohoto přístupu je skutečnost, že informace o rizikových či ochranných faktorech jsou zjišťovány před tím, než se daný jedinec eventuálního problémového jednání dopustí. Díky tomu zde není riziko, že znalost výsledku ovlivní náš pohled na všechna ostatní data, týkající se individuálních, sociálních či jiných charakteristik zkoumané osoby. Nevýhodou je značná náročnost výzkumu, kdy jsou kriminologové nuceni zajistit jeho trvání často i po několik desetiletí. Také proto se někdy výzkumníci spokojí s druhým typem studie, tedy s méně náročným přístupem retrospektivním, založeným na zpětném dohledání informací o zvoleném vzorku v dostupných databázích.

¹⁵⁰ Výše cit. dílo z roku 2007, str. 8.

Longitudinální výzkumy se snaží získat relevantní data z mnoha různorodých zdrojů. Pokud jde o trestnou činnost, využívány jsou především oficiální zdroje informací o registrované kriminalitě (rejstříky trestů, záznamy policie apod.). Jejich vypovídací hodnota je však ze známých důvodů notně omezena, a tak není divu, že výzkumníci hledají také jiné cesty. Jednu z nich představují self-reports - někteří autoři je dokonce považují za vůbec nejvhodnější metodologický postup sběru informací o trestné činnosti, který lze při sledování kriminální kariéry využít¹⁵¹. Kombinuje-li studie data z oficiálních zdrojů s poznatky, získanými pomocí self-reportů, zvyšuje se tím spolehlivost dosažených závěrů, neboť je možno zjistit, zda respondent nemá tendenci o své vlastní trestné činnosti lhát (například uváděním deliktů, za něž byl údajně stíhán, ale o nichž ve skutečnosti žádný oficiální záznam neexistuje). Výzkumy, postupující tímto způsobem, jsou proto považovány za nejkvalitnější. Jak připomíná K. Soothill¹⁵², pravdivost údajů lze ověřit také využitím dalších zdrojů, mezi něž patří výpovědi rodičů, sourozenců, přátel, spolužáků či dalších osob, které jsou se zkoumaným jedincem v častém kontaktu.

6.1. Cambridgeská studie

Mezi nejvýznamnější longitudinální výzkumy patří prospektivní Cambridgeská studie delikventního vývoje (Cambridge study in delinquent development), kontinuálně probíhající již od počátku šedesátých let 20. století¹⁵³. Jak popisuje A. Piquero¹⁵⁴, výzkumný vzorek vytvořilo 411 chlapců, narozených v roce 1953 v oblasti jižního Londýna. Celkem 399 z nich bylo vybráno ze všech osmi a devítiletých chlapců, navštěvujících některou ze šesti státních základních škol ve vzdálenosti jedné míle od výzkumného pracoviště. Aby byl vzorek reprezentativní pro celou populaci v dané lokalitě, zbývajících dvanácti hochů bylo žáky tamní školy pro děti s poruchami učení. Většina chlapců byla britského původu (87 %) a pocházela z úplných rodin (jen 6 % nemělo otce a 1 % matku). Ekonomická situace většiny z nich odpovídala podmínkám dělnické třídy.

¹⁵¹ Srov. Smith, D.: Crime and the life course. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): The Oxford Handbook of Criminology. Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 644.

¹⁵² Výše cit. dílo, str. 40.

¹⁵³ Základní informace o výzkumu i shrnutí nejdůležitějších poznatků naleznou čeští čtenáři i v publikaci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci – Farrington, D. aj.: Kriminální kariéry do věku 50 let a životní úspěšnost do věku 48 let. Praha: IKSP, 2010.

¹⁵⁴ Výše cit. dílo, str. 38.

Poprvé byli respondenti dotazováni v roce 1961 (tedy v již zmíněném věku 8-9 let) a následně ve věku 10-11 let, 14-15 let, 16 let, 18 let, 21 let, 25 let a 32 let. Interview prováděli studenti humanitních oborů. V pořadí devátý rozhovor proběhl v době, kdy bylo zkoumaným osobám 48 let. Míra „odpadlíků“ z původního počtu byla překvapivě malá - ve věku 18 let se zúčastnilo dalšího rozhovoru 95 % původního vzorku¹⁵⁵, ve věku 32 let 94 % a ve věku 48 let 93 %. Tématem rozhovorů byly kromě zkušeností s delikventním jednáním také podmínky, v nichž respondenti žijí, zaměstnání, vztahy se ženami, způsob trávení volného času nebo užívání návykových látek. Standardizovanými testy byly zjišťovány faktory jako inteligence, impulzivita nebo typ osobnosti.

Kromě interview s respondenty samotnými byla data získávána pomocí rozhovorů s rodiči, které se mezi osmým a patnáctým rokem věku zkoumaných osob odehrávaly pravidelně každý rok a které prováděla přímo v místě bydliště sociální pracovnice. Otázky byly zaměřeny na zjištění složení rodiny, zaměstnání rodičů, rodinných příjmů i uplatňovaných výchovných stylů či metod (zejména vyžadování poslušnosti a dohled nad potomkem). Dotazníky vyplňovali také pedagogové, kteří chlapce vyučovali (konkrétně ve věku 8, 10, 12 a 14 let). V tomto případě se výzkumníci zajímali o takové projevy, jako byl neklid, nesoustředěnost a rušivé chování při vyučování, o případy záškoláctví a samozřejmě též o celkovou úroveň školního prospěchu.

Z hlediska tématu naší práce je podstatná skutečnost, že Cambridgeská studie je velmi dobrým důkazem, jak lze pomocí metody self-reportů proniknout do oblasti latentní kriminality, a korigovat tak informace o oficiálně registrovaných trestných činech, kterých se zkoumané osoby dopustily. Jak uvádí Farrington¹⁵⁶, odsouzeno bylo během života 29 % sledovaných mužů¹⁵⁷, avšak ke spáchání alespoň jednoho trestného činu se přiznalo 93 % vzorku! Na jedno oficiální odsouzení připadalo hned 39 trestných činů, zjištěných v self-repotech. Téměř polovinu všech skutků, zachycených v self-repotech, spáchali muži, kteří nebyli nikdy odsouzeni. Souvislost mezi přiznáním se k činu v self-reportu a odsouzením byla nejsilnější u vloupání a u krádeže vozidel, nejslabší u vandalismu.

¹⁵⁵ Počítáno pouze na počet osob, které byly v daném kole šetření stále na živu.

¹⁵⁶ Výše cit. dílo z roku 2010, str. 4.

¹⁵⁷ Týká se osmi různých trestných činů, a to vloupání, krádeže vozidla, krádeže věci z vozidla, krádeže v obchodě, krádeže z automatu, napadení, užívání drog a vandalismu.

Následující tabulka shrnuje poznatky o prevalenci self-reporty zjištěných trestných činů, a to podle věku, kdy u zkoumaných osob sběr dat probíhal. Vyplývá z ní, že prevalence vloupání, krádeží v obchodě a vandalismu byla nejvyšší ve věku 10-14 let a poté klesala. Krádeže vozidel, krádeže věcí z vozidel, krádeže z automatů, napadení a užívání drog, vykazovaly nejvyšší prevalenci ve věku 15-18 let.

Tabulka 5: Prevalence trestných činů podle self-reportů v rámci Cambridgeské studie

Typ trestného činu (N)	% ve věku				Všechny věkové skupiny (402)
	10-14 (405)	15-18 (389)	27-32 (378)	42-47 (365)	
Vloupání	12,6	10,8	2,4	0,0	20,4
Krádež vozidla	7,4	15,4	2,9	0,0	20,9
Krádež věcí z vozidla	8,9	13,4	2,1	0,5	20,4
Krádež v obchodě	39,8	15,4	5,6	2,2	47,5
Krádež z automatu	14,6	19,0	1,6	0,3	29,6
Krádež na pracovišti	*	*	24,1	11,8	28,7
Podvod	*	*	52,6	36,4	64,6
Napadení	35,6	62,0	37,1	14,5	73,1
Užívání drog	0,5	31,4	19,4	17,5	40,0
Vandalismus	70,1	21,1	1,1	0,8	74,6
Libovolný čin	77,8	76,3	47,4	27,9	93,3

Pozn: Prevalence „libovolného činu“ nezahrnuje podvody a krádeže na pracovišti.

(Převzato z: Farrington aj., 2010, str. 35)

Z metodologického hlediska je Cambridgeská studie zajímavá také pro řadu uskutečněných testů validity a reliability. Jak konstatuje Farrington¹⁵⁸, většinou se jednalo o porovnání mezi daty z rozhovorů a externími informacemi ze záznamů. Self-reportové údaje o odsouzení se například srovnávaly s daty v rejstříku trestů. Ukázalo se, že delikvence přiznaná v self-reportech má prediktivní validitu. U mužů, kteří udávali v self-reportech spáchání určitého trestného činu a nebyli za něj dosud odsouzeni, byla zvýšená pravděpodobnost, že k takovému postihu později dojde. V případě reliability se pro změnu porovnávala informace o stejném tématu z různých rozhovorů, eventuálně z různých částí téhož rozhovoru. Autoři dospěli k závěru, že v naprosté většině případů se muži při rozhovorech snažili říkat pravdu.

Jak bylo zmíněno výše, longitudinální výzkumy kriminální kariéry jsou oceňovány zejména pro schopnost poukázat na rizikové činitele související s trestnou činností.

¹⁵⁸ Výše cit. dílo z roku 2010, str. 13

Cambridgeská studie odhalila jako nejdůležitější faktory v dětství, na něž by se mělo zaměřit preventivní úsilí, zejména kriminální zátěž v rodině, tendenci vyhledávat rizikové situace, špatné školní výsledky, chudobu a špatnou rodičovskou péči.

6.2. Další významné longitudinální studie

Kromě Cambridgeské studie stojí za zmínku také některé další longitudinální výzkumy kriminální kariéry, které významně obohatily či obohacují poznatky z oblasti vývojové kriminologie. Stručný přehled o nich podává ve své práci K. Soothill¹⁵⁹, který k nejdůležitějším (kromě Cambridgeské) řadí následující studie:

Studie manželů Glueckových (USA)

Dnes již klasická a z hlediska výzkumů kriminální kariéry průkopnická práce z padesátých let 20. století století, zkoumající vzorek 500 delikventních a 500 nedelikventních chlapců z oblasti Massachusetts v USA (obě skupiny byly vybrány a „spárovány“ na základě věku, etnicity, IQ a bydliště v dané lokalitě). Data o respondentech byla zjišťována ve třech kolech, a to v době, kdy dosáhli 14, 25 a 32 let věku. Po roce 2000 se k témuž vzorku vrátili J. Laub a R. Sampson, kteří pomyslnou časovou řadu „protáhli“ až do věku sedmdesáti let.

Studie Cambridge-Somerville (USA)

Celkem 506 chlapců z oblasti Cambridge a Somerville (předměstí Bostonu)¹⁶⁰.

Delikvence v kohortě - Filadelfie (USA)

Jednalo se o dva vzorky. První z nich tvořilo 9.945 chlapců, narozených ve Filadelfii v roce 1945, druhý 27.160 chlapců a dívek, narozených tamtéž v roce 1958.

Národní studie zdraví a vývoje (Velká Británie)

Vzorek 5.362 osob, vybraných ze všech jedinců, narozených ve Velké Británii v prvním březnovém týdnu roku 1946.

¹⁵⁹ Výše cit. dílo, str. 38.

¹⁶⁰ Tato studie je v kriminologické literatuře známa i jako nepříliš povzbudivý příklad evaluace opatření z oblasti sociální prevence, při níž se ukázalo, že rozdíl mezi dětmi, jimž se dostalo rozsáhlé pomoci, a kontrolní skupinou byl z hlediska následné kriminální kariéry prakticky zanedbatelný (srov. Tomášek, výše cit. dílo, str. 187).

Dunedinská multidisciplinární studie (Nový Zéland)

1.307 mladistvých, narozených v oblasti Dunedin v letech 1972-1973.

Pittsburghská studie mládeže (USA)

1.571 chlapců, navštěvujících státní školu v Pittsburghu (věk 7,10 a 13 let).

Edinburghská studie (Velká Británie)

4.300 mladistvých z hlavního města Skotska, poprvé oslovených ve věku 12 let.

Holandská národní studie kriminality (Holandsko)

5.176 osob, reprezentujících 4 % všech kriminálních skutků v roce 1977.

Peterboroughská studie mládeže (Velká Británie)

700 mladistvých, žijících ve městě Peterborough - poprvé kontaktováni v roce 2002, kdy jim bylo 11 let.

Unikátní studii představuje již více než padesát let probíhající „Stockholm Life Course Project“. Cílem výzkumu je obdobně jako u jiných longitudinálních projektů sledovat a porozumět kriminální kariéře vybraného vzorku respondentů, respektive odhalit faktory, které hrají klíčovou roli z hlediska zahájení kriminální kariéry, jejího trvání i případného ukončení. Za výjimečný prvek je možné považovat kombinaci kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod, a především pak využití ohromující databáze informací ze tří starších studií, na něž projekt navazuje. Jedná se o výzkumy z roku 1956 (460 chlapců, narozených v letech 1940-1950), výzkum „SKA Boys“ (reprezentativní vzorek chlapců narozených ve 40. letech ve Stockholmu - 100 delikventních a 222 z kontrolní skupiny) a výzkum SiS Youth (400 dívek a chlapců, narozených v letech 1969-1974)¹⁶¹.

Výzkumníci sledují nejen osud těchto jedinců, ale též jejich potomků, což umožňuje diskutovat otázky mezigeneračního přenosu delikventního jednání. Pracováno je s daty z rejstříku trestů, daty o zdravotních záznamech, pracovní kariéře, vzdělání, intervencích

¹⁶¹ Základní informace o tomto projektu viz např. Carlsson, Ch.: Using 'turning points' to understand processes of change in offending. In: British Journal of Criminology, 1/2012, str. 1-16.

orgánů sociální péče, ekonomické situaci a samozřejmě také o trestné činnosti, mapované formou self-reportů. Podstatná zjištění se týkají rizikových faktorů, tedy znaků, u nichž předpokládáme, že zvyšují pravděpodobnost spáchání trestného činu. Autoři do analýzy vzorku z roku 1956 zahrnuli 2.000 různých znaků, přičemž jedinci a jejich osud byl sledován až do 60. let věku. V souladu s existujícími teoriemi byl vzorek rozdělen na „nízko“ a „vysoce“ rizikové skupiny, a to podle informací, které byly ke každému jedinci k dispozici v jeho dětském věku (využity byly faktory jako impulzivita, nižší inteligence, konflikty s rodiči, konflikty ve škole apod.). Vyhodnocením průběhu životní dráhy bylo zjištěno, že tyto skupiny se sice jen málo liší, pokud jde o věk prvního trestného činu (v průměru 13,2/12,8), ale podstatnější rozdíly se již projeví s ohledem na analýzu údajů z rejstříku trestů. U všech typů kriminality se dopustili jedinci z vysoce rizikové skupiny deliktu častěji než ze skupiny druhé (násilná kriminalita - 45 % vs. 17,4 %; krádeže - 57,5 % vs. 19,4 %; drogová kriminalita - 37,5 % vs. 13,9 % apod.). Přesto autoři studie zdůrazňují, že možnosti predikce jsou celkově dosti omezené, neboť životní cesty jsou velmi různorodé a proměnlivé. Za nejsilnější predikční znaky, související s budoucí kriminální kariérou, považují špatné výchovné podmínky, špatný prospěch a kriminalitu v rodině. Specifickou pozornost zasluhují tzv. „high-rated“ pachatelé, tedy ti, kteří jsou odpovědní za více než polovinu všech deliktů, připadajících na zkoumaný vzorek (v tomto případě se jednalo o 5,4 % vzorku, které měly na svědomí 51 % všech trestných činů). U nich fungují prediktory lépe, než uplatňujeme-li na vzorek klasické dělení, užívané vývojovou kriminologií, a to na „chronické“ a „adolescenci-limitované“ pachatele¹⁶². Klíčové rozdíly oproti zbytku vzorku leží také v tomto případě v oblasti školy a rodiny.

6.3. Slabiny longitudinálních výzkumů

Význam longitudinálních studií kriminální kariéry pro současné kriminologické poznání je nezpochybnitelný. Přesto platí, že ani tento typ výzkumů není prost určitých problémů či slabin. Kromě těch, které bezprostředně souvisejí s metodou self-reportů a které již byly diskutovány v předchozích kapitolách, je vhodné zmínit i některé další. K. Soothill¹⁶³

¹⁶² Adolescenci-limitovanými pachateli rozumíme mladistvé, u nichž se delikventní chování váže pouze na období dospívání. Na rozdíl od pachatelů chronických u nich po dosažení dospělosti vymizí stejně spontánně, jako se na počátku dospívání objevilo. Pro chronické pachatele je navíc typická větší frekvence páchaní trestných činů a také páchaní závažnějších forem deliktů. K tomu tématu u nás více viz např. Čírtková, L.: Dva pohledy na kriminalitu mladistvých. In: Kriminalistika, 4/2003, str. 241-250.

¹⁶³ Výše cit. dílo, str. 41

upozorňuje na vysoké časové a finanční náklady, stejně jako na skutečnost, že výsledky jsou k dispozici až po relativně dlouhé době. Většina studií se navíc orientuje jen na určité období lidského života (zpravidla dospívání), a tak data o trestné činnosti starších pachatelů jsou v kriminologii spíše vzácností. Podobné konstatování platí také z hlediska pohlaví (řada studií se zaměřila pouze na vzorek chlapců). Mnoho autorů spatřuje velkou výzvu ve zdokonalování samotné metodologie sběru a vyhodnocování dat, a tak se i přes dosažené výsledky ozývají hlasy, že výzkum kriminální kariéry je svým způsobem dosud „v plenkách“¹⁶⁴.

¹⁶⁴ Srov. Piquero, A., výše cit. dílo, str. 25.

7. Závěr - minulost, současnost a budoucnost self-reportových studií

Možnosti kriminologů zkoumat hlavní předmět jejich odborného zájmu, tedy kriminalitu a kriminální chování, budou díky specifické povaze těchto jevů vždy limitované. Problémem přitom není nedostatek informací, ale spíše jejich kvalita, respektive schopnost odrážet reálnou podobu zločinu a jeho jednotlivých druhů. Od kvality získaných poznatků se přitom odvíjí celková úroveň oboru. Jakákoli zkreslení či nepřesnosti, které do kriminologií zprostředkovaného obrazu zločinu proniknou, výrazně ohrožují její celkový přínos pro společnost. Jako věda empirická může být prospěšná pouze tehdy, nabídne-li data a poznatky odpovídající skutečnosti.

Self-reportové studie můžeme kromě jiného chápat jako důkaz, že kriminologové si zmíněná omezení uvědomují a usilovně hledají cesty, jak se k potřebným informacím dostat. Motivem pro uskutečnění prvních z těchto výzkumů byla kritika zásadních nedostatků, spojených s užíváním statistik registrované kriminality. Závěry, které z těchto výzkumů vzešly, byly doslova revoluční, neboť kriminologie před nástupem „éry“ self-reportů byla o poznání jiná, než kriminologie, která své znalosti čerpá i z této metody sběru dat. Díky tomu, že self-reporty pronikají do oblasti latentní kriminality, se podstatně změnil pohled na míru, v níž je společnost zasažena kriminalitou či jinými formami sociálně nežádoucího chování. Neméně důležitá byla změna pohledu na „typického“ pachatele trestné činnosti. Kriminální statistiky, na něž se kriminologie a kriminologické teorie po mnoho desetiletí spoléhaly jako na hlavní zdroj poznatků, naznačovaly zřetelné příčinné souvislosti mezi zločinem a příslušností k nižším sociálním třídám. Zdálo se, že není problém dělit takto populaci na rizikovou a méně rizikovou, neboť pravděpodobnost, že se mezi dopadenými, stíhanými a odsouzenými pachateli trestné činnosti ocitne představitel dobře situované sociální skupiny, byla o poznání menší, než u jedince žijícího v ekonomicky méně příhodných podmínkách. Takto jednoduchý „vzorec“ pozbyl díky self-reportům svou univerzální platnost. Závěry těchto studií naopak inspirovaly tvůrce teorií jiných, jejichž popularita rychle rostla a které ovlivnily nastupující generace kriminologů.

Postupem času i postupným metodologickým zdokonalováním se ze self-reportových studií stal jeden ze dvou hlavních a respektovaných způsobů, jimiž kriminologie získává představy o rozsahu kriminality, stejně jako o charakteristikách, příznačných pro osoby, které se trestné činnosti dopouštějí. Přes oprávněné diskuse o validitě a reliabilitě této metody, které ohrožuje řada různorodých faktorů, lze předpokládat, že toto výhradní postavení bude spolu s viktimologickými studii patřit self-reportům i v budoucnu. Obdobně bude tato metoda nenahraditelná ve výzkumech, zaměřených na ověření kriminologických teorií o příčinách kriminality. Zejména výzkumy uskutečněné na velkých vzorcích populace nabízejí v tomto směru slibné možnosti. Rozvíjet se nepochybně nadále budou také longitudinální výzkumy kriminální kariéry - i v jejich rámci mají self-reports zcela zásadní roli.

Většina self-reportových studií se orientuje na respondenty z řad dětí a mládeže. Poznatky o kriminálním či jinak problémovém chování této věkové skupiny jsou velmi cenné, neboť od nich lze odvozovat vhodná preventivní či jiná opatření, jejichž účinnost právě u mládeže předpokládáme vyšší než u pachatelů dospělých. Tomuto specifickému zaměření většiny self-reportů nahrává také možnost oslovit díky spolupráci se školami a školními zařízeními relativně snadno velký a reprezentativní vzorek respondentů. Přesto je nutno konstatovat, že studie, zkoumající delikventní chování dospělých, by kriminologické bádání obohatily obdobným způsobem. S dotazováním se na trestnou činnost u těchto skupin pachatelů se zatím setkáváme jen výjimečně, a spíše než o studie na reprezentativních vzorcích populace jde o šetření menšího rozsahu, často zaměřená na účinnost určitého trestu či opatření (self-reports zde slouží jako alternativní zdroj informací o případné recidivě pachatelů).

Diskutabilním zůstává okruh deliktů, na něž se většina self-reportů zaměřuje. Postupné rozšiřování jejich škály je sice při srovnání s prvními studii tohoto typu nepřehlédnutelné, avšak nadále platí, že většina výzkumů tenduje k zájmu o činy pouze určitého druhu, a to obvykle bagatelní povahy. Dobře zmapovány jsou touto metodou „klasické“ formy majetkové či pouliční kriminality, trvalý je také zájem výzkumníků o šikanu či o užívání návykových látek a trestné činy s nimi spojené. Jak dokazují projekty typu ISRD-2, kriminologové dokáží v self-repotech pružně reagovat na potřebu zabývat se nově se objevujícími formami delikvence (například počítačová či internetová kriminalita). Naproti tomu ovšem platí, že některé oblasti kriminality, které jsou ve společnosti do jisté míry tabu (domácí násilí, sexuální násilí vůči partnerovi, zneužívání dětí, určité formy ekonomické kriminality), zůstávají bohužel tabu i pro self-reportové studie. Právem proto můžeme spolu s některými

autory¹⁶⁵ namítat, že tyto výzkumy v podstatě selhávají v šanci podnítit celospolečenskou diskuzi o přehodnocení našich ustálených a masmédií formovaných představ o kriminalitě a jejich „typických“ podobách. Zkreslený obraz, který veřejnost o zločinu má, tak v tomto smyslu self-reports bohužel nekorigují a kriticky nezpochybňují, ale spíše ji v něm utvrzují.

Celkový počet i zaměření či rozsah jednotlivých self-reportových studií se bude vždy odvíjet nejen od zájmů výzkumníků samotných, ale i od prostředků, které se jim na jejich uskutečnění podaří získat. V době úsporných ekonomických opatření, kdy jsou zdroje na kriminologický výzkum spíše omezovány, si nemůžeme dělat iluze, že nás v nejbližších letech čeká bouřlivý rozkvět self-reportových studií, realizovaných na velkých národních vzorcích. Potenciál těchto výzkumů je velký, a pokud by se je dařilo uskutečnit pravidelně a s ustálenou metodikou, mohou se stát cenným a kriminální statistiky vhodně doplňujícím zdrojem informací nejen o rozsahu, ale též o vývoji kriminality na příslušném území. Tytéž možnosti ovšem nabízejí také studie viktimologické, přičemž platí, že jejich primární zájem o osoby poškozené trestnou činností je oproti self-reportům zvýhodňuje. Téma obětí je v posledních letech velmi sledované a v podstatě formuje aktuální diskurz o kriminalitě. Lze proto předpokládat, že úloha rozsáhlejších a státem či jinými institucemi finančně podporovaných „sond“ do oblasti latentní kriminality bude v nejbližších letech svěřována viktimologickým, a nikoli self-reportovým studiím. Pro ně můžeme očekávat uplatnění spíše na poli dalšího a hlubšího ověřování kriminologických teorií o příčinách trestné činnosti nebo o efektivitě různých opatření na její kontrolu.

Pro Českou republiku bylo po „průkopnickém“ výzkumu v Plzni na konci devadesátých let přelomové zapojení se do mezinárodního projektu ISRD-2, díky němuž získala relevantní informace o delikvenci reprezentativního vzorku mládeže. Takové poznatky jsou velmi hodnotné, neboť chybí-li něco v neustávajících a často velmi vyostřených diskuzích o kriminalitě dětí a mladistvých, jsou to právě empirická a uznávanými vědeckými metodami získaná data. Je škoda, že i přes vydání kvalitních a přehledných publikací, které závěry ISRD-2 na našem území shrnují, byla reakce naší odborné veřejnosti spíše slabá a svědčila o tom, že se mnozí experti spoléhají raději na informace z kriminálních statistik (v lepším případě) a nebo na obecně sdílené a masmédií prosazované představy o určitém, a spíše neradostném „mravním stavu“ naší mládeže (v případě horším, avšak nikoli výjimečném,

¹⁶⁵ Viz např. Maguire, výše cit. dílo.

nahlédneme-li do některých českých odborných publikací z posledních let). Na rozdíl od většiny zahraničních zemí, kde jsou self-reports odborníky chápány jako reliabilní a validní metoda sběru dat o kriminalitě, tak na podobné uznání zatím v našich podmínkách čekají. Věřme proto, že výsledky chystaného pokračování projektu ISRD (ISRD-3), které se na našem území uskuteční ve školním roce 2013/2014, již zastihnou české kriminology i další odborníky o poznání připravenější a ochotnější z nich čerpat své znalosti.

Seznam literatury

- Aebi, M.: An overview of self-report delinquency surveys in Europe. *Crimprev*, n. 9, 2008.
- Akers, R. L.; Krohn, M.D. aj.: Are self-reports of adolescent deviance valid? Biochemical measures, randomized response, and the bogus pipeline in smoking behaviour. In: *Social Forces*, 62/1983, str. 234-251.
- Anglin, M.D.; Yih-Ing, H.; Chin-Pin, Ch.: Reability and Validity of Retrospective Behavioral Self-Report by Narcotic Addicts. *Evaluation Review* 17, str. 91-109, 1993.
- Barberete, R.: Self-reportové studie delikvence mládeže v Anglii a Walesu, v Nizozemí a ve Španělsku. Praha: IKSP, 2010.
- Bendl, S.: Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003.
- Blatníková, Š.; Netík, K.: Predikce vývoje pachatele. Praha: IKSP, 2008.
- Burke, R.: An Introduction to Criminological Theory. Cullompton: Willan Publishing, 2005.
- Carlsson, Ch.: Using 'turning points' to understand processes of change in offending. In: *British Journal of Criminology*, 1/2012, str. 1-16.
- Csémy, L. aj.: Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) – Výsledky průzkumu v České republice v roce 2007. Praha: Úřad vlády ČR, 2009.
- Čírtková, L.: Dva pohledy na kriminalitu mladistvých. In: *Kriminalistika*, 4/2003, str. 241-250.
- Disman, M.: Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2006.
- Elliot, S.D.; Voss, H.L.: Delinquency and Dropout. Lexington: D. C. Heath, 1974.
- Elliot, D.S.; Ageton, S.: Reconciling race and class differences in self-reported and official estimates of delinquency. In: *American Sociological Review*, 1/1980, str. 95-110.
- Elliot, D.S.; Huizinga, D.: Improving self-reported measures of delinquency. In: Klein, M.: *Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency*. Dordrecht: Kluwer, 1989.
- Enzmann, D. aj.: Self-reported youth delinquency in Europe and beyond: first results of the Second International Self-Report Delinquency Study in the context of police and victimisation data. In: *European Journal of Criminology*, 2/2010, str. 159-183.
- Farrington, D. aj.: Self-reported delinquency and a combined delinquency seriousness scale based on boys, mothers and teachers: concurrent and predictive validity for African-Americans and Caucasians. In: *Criminology*, 34/1996, str. 493-517.
- Farrington, D. (ed.): *Integrated Developmental and Life-Course Theories of Offending*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2005.
- Farrington, D.; Welsh, B.: *Saving Children from a Life of Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Farrington, D. aj.: Kriminální kariéry do věku 50 let a životní úspěšnost do věku 48 let. Praha: IKSP, 2010.
- Flood-Page, C.; Campbell, S.; Harrington, V.: *Youth Crime: Findings from the 1998/99 Youth Lifestyle Survey*. London: Home Office, 2000.
- Gold, M.: *Delinquent Behaviour in an American City*. Belmont: Brooks/Cole Publishing Company, 1970.
- Hardt, R.H.; Petersen-Hardt, S.: On determining the quality of the delinquency self-report method. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 14/1977, str. 247-261.
- Hendl, J.: *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 2004.
- Hessing, D.J.; Elffers, H.: De Validiteit van de Self-report Methode in Onderzoek naar Regelovertredent gedrad. *Tijdschrift voor Criminologie*, 37/1995, str. 55-71.

- Hindelang, M.; Hirschi, T.; Weis, J.: Correlates of Delinquency: The illusions of discrepancy between self-report and official measures. In: *American Sociological Review*, 44/1975, str. 995-1014.
- Hindelang, M.J.; Hirschi, T.; Weis, J.G.: *Measuring Delinquency*. Beverly Hills: Sage Publications, 1981.
- Hirschi, T.: *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press, 1969.
- Holas, J.: Ochrana duševního vlastnictví – zajímá u nás vůbec někoho? In: *Kriminalistika*, 1/2013, str. 46-55.
- Huizinga, D.; Elliott, D.S.: Reassessing the reliability and validity of self-report delinquent measure. In: *Journal of Quantitative Criminology*, 4/1986, str. 293-327.
- Jones, S.: *Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Junger-Tas, J.; Marshall, I.H.: The self-report methodology in crime research. In: *Crime and Justice*, 25/1999, str. 291-367.
- Junger-Tas, J. a kol.: *Delinquency in an International Perspective*. Monsey: Criminal Justice Press, 2003.
- Junger-Tas, J. aj.: *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond*. Dordrecht: Springer, 2010.
- Kolář, M.: *Bolest šikanování (2. doplněné vydání)*. Praha: Portál, 2005.
- Kubrin, Ch. aj.: *Researching Theories of Crime and Deviance*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Kuchta, J.; Válková, H. aj.: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha, C.H.Beck, 2012.
- Lee, M.: *Inventing Fear of Crime: Criminology and the Politics of Anxiety*. Cullompton: Willan Publishing, 2007.
- Maguire, M.: Crime data and statistics. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 4. vydání, 2007, str. 322-375.
- Marešová, M.: *Resortní statistiky – základní zdroj informací o kriminalitě v ČR*. Praha: IKSP, 2011.
- Marešová, A. aj.: *Kriminální recidiva a recidivisté*. Praha: IKSP, 2011.
- Moravcová, E.: Jak definovat a měřit členství v gangu: Česká republika v evropském kontextu. In: *Data a výzkum – SDA Info*, 2/2012, str. 151-171.
- Moravcová, E.: *Problematika part, gangů a delikventních uskupení mládeže*. Praha: Univerzita Karlova, 2009.
- Moulišová, M.: Věk a trestná činnost z pohledu vývojové kriminality. In: *Kriminalistika*, 2/2009.
- Newburn, T.: *Criminology*. Cullompton: Willan Publishing, 2007.
- Piquero, A. aj.: *Key Issues in Criminal Career Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Podaná, Z.; Buriánek, J.: *Česká mládež v perspektivě delikvence*. Praha: FFUK, 2007.
- Podaná, Z.: *Fenomén delikvence mládeže v České republice a středoevropském regionu*. Praha: Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 7/2011.
- Robinson M.: *Can Delinquency be Measured?* New York: Columbia University Press, 1936.
- Short, J.; Nye, F.: Extent of unrecorded juvenile delinquency: Tentative conclusions. In: *Journal of Criminal Law and Criminology*, 49/1958, str. 296-302.
- Smith, D.: Crime and the life course. In: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (eds.): *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford: Oxford University Press, 2007, str. 641-683.
- Sobell, L.; Sobell, M.; Ward, E.: *Evaluating Alcohol and Drug Abuse Treatment Effectiveness: Recent Advances*. Oxford and New York: Pergamon, 1980.
- Soothill, K. aj.: *Understanding Criminal Careers*. Cullompton: Willan Publishing, 2009.

- Stočasová, S.; Thomová, J.: Zkušenosti žáků a studentů s násilím v Plzni. In: Sborník příspěvků ze seminářů sekce sociální patologie. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2002, str. 176-194.
- Tomášek, J.: Úvod do kriminologie – jak studovat zločin. Praha: Grada, 2010.
- Thomová, J.; Stočasová, S.: Zpráva o „Výzkumu školní mládeže 1999“. In: Trestněprávní revue, 1/2002, str. 31-32.
- Tourangeau, R.; Smith, T.: Asking sensitive questions: The impact of data collection, mode, question format and question context. In: Public Opinion Quarterly, 60/1996, str. 275-304.
- Thornberry, T.; Krohn, M.: The self report method for measuring delinquency and crime. In: Criminal Justice, 4/2000, str. 33-83.
- Villetaz, P.: Le libelle des items de délinquance – Son effet sur les réponses. In: Bulletin de Criminologie, 20/1994, str. 100-133.
- Vinopal, J.: Standardizované dotazování – kognitivní a komunikační aspekty. In: Kunštát, D. (ed.): České veřejné mínění – výzkum a teoretické souvislosti. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, str. 47-66.
- Wallerstein, J.S.; Wylie, C.J.: Our law-abiding law-breakers. In: Probation, 25/1947, str. 107-112.

Resumé

Self-reportové studie jsou založeny na anonymním dotazování respondentů, zda se v určitém období dopustili trestných činů či jiných forem sociálně nežádoucího chování. Zpravidla jsou v nich sledovány dva hlavní cíle. Prvním je zjištění rozsahu a frekvence trestné činnosti v určité populaci. Pro uvedení činu respondentem přitom není podstatné, zda byl skutek zjištěn a řešen orgány činnými v trestním řízení, z čehož vyplývá, že self-reports pronikají do oblasti latentní kriminality. Spolu s viktimologickými studii se díky tomu jedná o jeden ze dvou základních postupů, jak kriminologie překonává nedostatky a zkreslení, spojená s užíváním oficiálních statistik o registrované kriminalitě. Druhým cílem self-reportových studií je ověřovat kriminologické teorie příčin delikventního chování, a to pomocí dotazování respondentů na faktory, u nichž lze předpokládat korelaci s trestnou činností (například informace o rodině, přátelích, způsobu trávení volného času, životním stylu apod.).

První self-reportové studie kriminálního jednání byly uskutečněny ve čtyřicátých letech 20. století ve Spojených státech amerických a přinesly velmi nečekané závěry, zpochybňující tehdy populární teorie o vztahu mezi trestnou činností a příslušností k nižším socioekonomickým třídám. Ačkoli měly takové hypotézy pevnou oporu v kriminálních statistikách, autorům, jako byl Porterfield, Wallerstein či Wylie, se podařilo prokázat, že delikventního jednání se dopouštějí prakticky ve stejné míře i příslušníci vyšších tříd, avšak ve srovnání s hůře situovanými jedinci za ni nejsou tak často stíháni. Současně vyšlo najevo, že rozsah latentní kriminality je poměrně značný, neboť většina respondentů se ke spáchání některého z deliktů přiznává. Tyto rané studie ovšem nesly známky řady metodologických nedostatků. Za skutečně přelomové a z hlediska metod již výrazně propracovanější dílo je proto považována až práce Nye a Shorta z roku 1958. Nezávislost trestné činnosti na socioekonomickém statusu rodiny, z níž dotýčný jedinec pochází, se těmito autorům podařilo doložit na rozsáhlém vzorku studentů středních škol ze tří různých oblastí (venkov, předměstí a město), a také skupiny osob z nápravného zařízení pro mladistvé pachatele. I díky této studii se v kriminologii začaly prosazovat nové teoretické směry a školy, pro něž je příznačný zájem o procesy „nálepkování“ a které zkoumají, proč je někdo za pachatele či delikventa označen snáze než jiný.

Od šedesátých let 20. století je pro self-reportové studie charakteristický nejen zájem o zjištění míry zasažení dané populace trestnou činností, ale také o potvrzení nebo vyvrácení řady teorií, usilujících o vysvětlení příčin trestné činnosti. Mezi nejvýznamnější patří Hirschiho práce z roku 1969, v níž na základě rozsáhlého self-reportového výzkumu formuloval svoji teorii sociálních vazeb. Jeho koncept následně empiricky ověřovalo několik dalších autorů, mimo jiné Conger, Hepburn či Hindelang. Obdobně se v self-repotech dostalo také na teorie jiné, například teorii sociálního učení, sociálního napětí nebo na teorie spjaté s odstrašením potenciálního pachatele hrozbou vysokého trestu. Často používanou se metoda self-reportů stala v oblasti zjišťování zkušeností s užíváním návykových látek, a to jak v rámci jednotlivých zemí, tak mezinárodních komparativních projektů. Z hlediska metodologického vývoje, jímž v tomto a následujícím období self-reporthy prošly, je možno konstatovat, že se od svých počátků změnila zejména ve smyslu postupného zahrnutí širšího spektra delikventních aktivit do dotazníků, zařazení deliktů závažnějšího typu (první výzkumy se zaměřovaly takřka výhradně na bagatelní kriminalitu), doplnění otázek na frekvenci páchaní trestných činů (tedy nejen prevalence, ale také incidence delikventního jednání) a rovněž zahrnutí doplňujících otázek, pomocí nichž jsou zjišťovány okolnosti spáchaných skutků.

Pro užívání self-reportů v kriminologickém výzkumu je podstatná otázka jejich reliability a validity. Reliabilním rozumíme takové měření, které nám při opakované aplikaci za stejných podmínek dává shodné výsledky. Ověřovat lze reliabilitu různým způsobem. K nejužívanějším patří opakovaná měření (tzv. test-retest reliabilita), měření paralelních testů či posuzování internální konzistence (tzv. půlení testu či split-half reliabilita). V kriminologické literatuře existuje shoda, že u výzkumů delikventního chování se jako nejadekvátnější jeví metoda test-retest, zjišťující konzistenci opakovaných měření, mezi nimiž proběhne určitá doba (optimální se podle některých autorů jeví jeden až čtyři týdny). Určení stupně reliability pak vychází z korelace mezi výsledky prvního a druhého kola, přičemž za uspokojivé bývají považovány hodnoty 0,70 a vyšší. Ve výzkumech, které se reliabilitou self-reportů zabývaly, se tato metoda jevila jako spolehlivá a v zásadě se nelišila od jiných výzkumných postupů, běžně užívaných v sociálních vědách (korelační koeficient se většinou pohyboval na hodnotách nad 0,80). Určité rozdíly byly nicméně patrné s ohledem na typ delikventního jednání, které bylo do dotazníků zahrnuto, eventuálně na druh škál, nabízených v odpovědích.

Validitu je možno definovat různě. Nejčastěji je za validní považováno takové měření, které měří skutečně to, co jsme měřit zamýšleli, nebo které umožní uživateli z výsledků měření odvodit správná rozhodnutí. Validita tedy odkazuje na přiměřenost, smysluplnost a užitečnost specifických závěrů, které se provádějí na základě výsledku měření. Při jejím přezkušování lze rozlišit mimo jiné validitu kriteriální, obsahovou, konstruktovou, prediktivní nebo souběžnou. U self-reportů se jako přirozené hledisko kvality jeví zejména validita kriteriální, srovnávající výsledky provedeného měření s jiným adekvátním zdrojem informací o zkoumaném jevu (například oficiální data, týkající se podílu osob v populaci, stíhaných za trestnou činnost). Najít spolehlivý zdroj pro srovnávání však není snadné, neboť data o registrované kriminalitě jsou zkreslena řadou různých faktorů. Přesto existují možnosti, jak kriteriální validitu self-reportů ověřit. Jeden z nejjednodušších spočívá v komparaci výsledků, získaných v rámci různých skupin respondentů, u nichž očekáváme, že by se z hlediska trestné činnosti měly mezi sebou výrazně lišit (ve většině studií se jedná o srovnání výsledků u jedinců bez záznamu o trestné činnosti s jedinci, kteří již byli policií nebo soudem projednáváni). Obdobně jsou používána vnější kritéria typu oficiálních údajů o zatčení, a také informace od osob, které respondenta dobře znají (rodiče, spolužáci, učitelé apod.). Ve výzkumech, zabývajících se užíváním návykových látek, se navíc nabízí možnost testů moči nebo slin, které jejich přítomnost odhalí. Studie, které se kriteriální validitou self-reportů zabývaly, odhalují, že mezi uvedenými zdroji dat obvykle existuje uspokojivý stupeň korelace. Vyplývá z toho, že většina respondentů nemá tendenci svoje zkušenosti s kriminálním či jinak sociálně nežádoucím jednáním výzkumníkům zatajovat.

Při ověřování obsahové validity zjišťujeme, do jaké míry měření reprezentuje příslušné vlastnosti nebo kvality zkoumaného jevu. U self-reportů je toto hledisko problematické, neboť podmínkou je zde jasná a vyčerpávající definice kriminality, o níž se v kriminologii vedou již od jejich počátků spory (mimo jiné mezi zastánci tzv. legálního a sociologického pojetí kriminality). Nedostatečné byly v tomto směru rané self-reportové studie, zabývající se pouze omezeným počtem deliktů.

Někteří autoři se domnívají, že nejsilnější důkazy o validitě self-reportů přináší ověřování validity konstruktové. Jedná se o otázku, nakolik se měření v očekávané teoretické rovině vztahuje k jiným konceptům či konstruktům. Jimi mohou být různé demografické charakteristiky respondentů, stejně jako individuální nebo sociální faktory, které z hlediska trestné činnosti považují významné kriminologické teorie za podstatné. Ukazuje se, že

prakticky všechny vztahy mezi proměnnými, které odborná literatura popisuje, jsou v rámci self-reportů skutečně potvrzovány, a tato metoda se i díky tomu jeví jako validní.

Validitu self-reportů může přesto ohrozit řada činitelů. Zkušenosti naznačují, že se jedná například o typ deliktu, na který je respondent tázán (předpokládá se nižší ochota svěřovat zkušenosti s delikty závažnějšího charakteru), či o skutečnost, zda byl skutek oficiálně projednáván. Velkou roli hrají osobní charakteristiky respondenta, jako je jeho věk (validita self-reportů je obecně vyšší u mladistvých respondentů než u respondentů z řad dospělých), etnicita nebo frekvence páchání trestné činnosti a předchozí zkušenosti s orgány činnými v trestním řízení. Obdobně závisí na procesech samotného sběru dat (způsob formulace otázky, nabízené varianty odpovědí apod.) i na administraci výzkumného nástroje. Je známo, že různé způsoby, jak jsou data získávána (například zaslání či předání dotazníku respondentovi, který jej následně sám vyplní, face-to-face interview, telefonické dotazování nebo využití počítačové techniky) mají své silné i slabé stránky, které je při přípravě každého výzkumu nutno pečlivě zvážit.

V České republice byly dosud provedeny dvě rozsáhlejší self-reportové studie. V obou případech se jednalo o projekty, založené na mezinárodní spolupráci. Výzkum školní mládeže, uskutečněný v roce 1999 v Plzni, vyplynul ze spolupráce katedry trestního práva Právnické fakulty Západočeské univerzity s katedrou kriminologie Ernst-Moritz-Arndt University v německém Greifswaldu. Zúčastnilo se jej 1.270 žáků 9. tříd základních škol a studentů kvart víceletých gymnázií v Plzni (64,7 % všech dětí, které v daném čase na tomto stupni v Plzni studovaly). Delikventními skutky, kterých se respondenti dopustili, se zabývala pouze část dotazníku, a to konkrétně otázky na krádeže v obchodě, zranění jiného člověka, krádež věci z auta, ohrožování jiného člověka zbraní, ničení cizího majetku, ponižování druhých, krádež kola nebo jiného dopravního prostředku, vydírání, obtěžování a loupež. Ve shodě se zahraničními studii bylo zjištěno, že delikventní jednání není mezi mládeží ničím neobvyklým. Více jak polovina respondentů přiznala, že alespoň jednoho ze zkoumaných skutků se v průběhu svého života dopustila. Jednalo se však zejména o méně závažné skutky, jako je krádež v obchodě (přiznalo ji 29,7 % vzorku). Závažnější formy delikventního chování byly méně časté, kdy s výjimkou obtěžování, které přiznalo 4,5 % dotázaných, u nich podíl souhlasných odpovědí nepřekročil hranici 3 %.

Do mezinárodního projektu ISRD-2 se Česká republika zapojila díky aktivitě katedry sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Autoři se vzhledem ke snaze získat reprezentativní data o delikvenci mládeže v České republice rozhodli zvolit finančně i organizačně náročnější výběr z celé populace. Výzkum byl zaměřen na žáky sedmých, osmých a devátých ročníků škol (tedy ve věku zhruba 12-15 let). Celkem byly zpracovány odpovědi 3.255 respondentů. Zkoumány byly různé formy delikventního a problémového chování, od méně závažných (konzumace alkoholu, záškoláctví, drobnější majetkové delikty) po násilné skutky (úmyslné ublížení na zdraví, loupež). Současně byly zjišťovány informace o respondentech, týkající se individuálních faktorů a faktorů sociálního prostředí. Bylo zjištěno, že alespoň jednoho ze zkoumaných skutků se během svého dosavadního života dopustilo 43 % dětí, během posledního roku 27 %. Nejběžnější formou delikvence byla i v tomto výzkumu krádež v obchodě (téměř čtvrtina dětí), a dále účast na skupinové bitce (pětina respondentů), vandalismus (12 %) a nošení zbraně (10 %). Činy závažnějšího charakteru se podle očekávání vyskytovaly ojediněle. Studie poukázala na vztah delikventního jednání a řady sledovaných faktorů, zejména pak věku, pohlaví, typu školy, zájmu rodičů o dítě a s ním spojené pravidelné kontroly, vztahu mezi rodiči a dítětem a způsobu trávení volného času. Potvrzeny byly také vazby na sebekontrolu a postoje respondenta k násilí. Pokud se výsledky výzkumu z Plzně a ISRD-2 při zúžení vzorku na žáky 9. tříd plzeňských škol porovnají, je zřejmé, že procento respondentů, kteří přiznali spáchání vybraných skutků během života či posledního roku, mezi oběma obdobími výrazně pokleslo. Ačkoli toto zjištění nelze přeceňovat, můžeme jej chápat jako určité potvrzení příznivých trendů, vyplývajících z oficiálních statistik registrované kriminality mládeže.

Projekt ISRD lze jako jeden z nejvýznamnějších self-reportových výzkumů hodnotit i z hlediska celosvětového. O potřebě komparativního šetření, umožňujícího porovnat kriminalitu v různých zemích světa, se mezi odborníky diskutovalo od konce sedmdesátých let 20. století. Díky iniciativě výzkumného centra holandského ministerstva spravedlnosti (WODC) bylo v roce 1990 uskutečněno setkání výzkumných expertů ze třinácti, převážně evropských zemí, a následně došlo k založení pracovní skupiny, která začala chystat první verzi dotazníku. Základní tematické oblasti, na něž se výzkum soustředil, byly vybrány čtyři, a to prevalence a frekvence delikventního jednání, okolnosti spáchaných skutků a sociální reakce na ně, životní podmínky respondenta a v omezené míře též proměnné spojené se sociální kontrolou. Reliabilita dotazníku byla úspěšně otestována pilotními studiemi. Výzkum se nakonec uskutečnil ve třinácti zemích (celkem 10.858 dotazníků), z toho v pěti se jednalo

o národní reprezentativní vzorky. Ve všech zemích se potvrdilo, že delikventní chování je mezi dospívajícími relativně časté, byť jde většinou o méně závažné skutky. Podstatné rozdíly byly zjištěny mezi jednotlivými státy.

Do pokračování projektu (ISRD-2) se zapojilo již 31 zemí, a to nejen evropských, ale i z jiných kontinentů. Po zkušenostech z prvního kola byla velká pozornost věnována metodice i samotné realizaci výzkumu, včetně standardizace procesu zpracování dat. Sjednocen byl také postup pro výběr, který mohl být buď výběrem měst, nebo výběrem národním. Většina otázek byla kvůli možnosti časové komparace přejata z původního dotazníku. Rozšíření spočívalo zejména v doplnění otázek, mapujících další faktory, u nichž lze předpokládat vliv na delikvenci. Celkem byly v rámci ISRD-2 získány výpovědi od 71.400 respondentů. Rozdíly mezi zeměmi byly opět značné. Míra celoživotní prevalence zkoumaných delikventních skutků se v nich pohybovala od 13,8 % do 40,1 %. Potvrzena byla opět zkušenost, že většina dospívajících, kteří se dopustí trestné činnosti, páchá pouze méně závažné skutky. Nalezen byl signifikantní vztah mezi vlastní trestnou činností a viktimizací, což je možno vysvětlit určitým životním stylem dotyčných jedinců. Častěji se pachatelé trestných činů stávají mladiství, kteří tráví hodně času se svými vrstevníky. Výzkum vycházel z teoretických modelů, předpokládajících vztahy mezi delikvencí a nízkou sebekontrolou. Potvrdilo se, že tyto faktory mají velký vliv, stejně jako faktory z oblasti rodiny, vztahů s vrstevníky a vazeb na školu či prostředí, v němž respondent žije.

Velké využití nachází metoda self-reportů v oblasti vývojové kriminologie, kde tvoří jeden z pilířů longitudinálních výzkumů kriminální kariéry. Jejich cílem je odhalit podstatné charakteristiky vývoje trestné činnosti v průběhu jednotlivých etap pachatelova života, rizikové i ochranné faktory, které mají prokazatelný vliv na nástup kriminální kariéry, a také významné životní události, které naopak dokáží pachatele z již nastoupené delikventní dráhy „odklonit“ (tzv. body obratu). Většina longitudinálních výzkumů je založena na dlouhodobém sledování výskytu kriminálního či jinak problémového chování u rozsáhlé skupiny osob, obvykle narozené ve stejném období. Může jít buď o prospektivní, nebo retrospektivní přístup. Data o trestné činnosti a dalších významných jevech jsou získávána nejen pomocí self-reportů, ale také z oficiálních zdrojů (rejstříky trestů, záznamy policie apod.). Jejich vzájemnou kombinací a komparací lze dosáhnout větší spolehlivosti celého šetření. Mezi nejvýznamnější longitudinální výzkumy patří Cambridgeská studie delikventního vývoje, kontinuálně probíhající již od počátku šedesátých let 20. století, a dále například Studie

manželů Glueckových z 50. let, Studie Cambridge-Somerville (USA), Delikvence v kohortě (Filadelfie, USA), Národní studie zdraví a vývoje z Velké Británie, Dunedinská multidisciplinární studie (Nový Zéland), Pittsburghská studie mládeže (USA), Edinburghská studie (Velká Británie), Holandská národní studie kriminality, Peterboroughská studie mládeže (Velká Británie) či unikátní švédský „Stockholm Life Course“ projekt.

Lze předpokládat, že self-reportové studie budou spolu se studiiemi viktimologickými i v budoucnu považovány za hlavní způsob, jak může kriminologie získat relevantní informace o skutečném rozsahu kriminality či jejích jednotlivých typech. Obdobně bude tato metoda nenahraditelná ve výzkumech, které se zaměřují na ověřování platnosti různých kriminologických teorií o příčinách kriminality, a také ve studiích, zkoumajících účinnost různých opatření na kontrolu kriminality. Přesto před výzkumníky stojí několik výzev, a to jak metodologických, týkajících se dalšího ověřování a zdokonalování reliability a validity self-reportů, tak konceptuálních, vztahujících se mimo jiné na možnosti zmapovat trestnou činnost také u jiných skupin, než u dětí a mládeže, nebo se zaměřit na jiné typy deliktů, než je „klasická“ majetková a násilná trestná činnost. Pro Českou republiku pak platí, že metoda self-reportů zde dosud čeká na své skutečné „prosazení“, o čemž bohužel svědčí spíše slabá reakce odborné veřejnosti na rozsáhlý a poznatkově velmi cenný projekt ISRD-2.

Abstract

Self-report method is based on an anonymous polling of respondents as to whether in a given period they committed crimes or other forms of socially undesirable behaviour. As a rule, two main objectives are pursued. The first one is to determine the extent and frequency of crime in a certain population. For crime reporting by a respondent it does not matter whether the act was detected and dealt with by the criminal justice system, suggesting that self-reports can penetrate into the area of the dark figure of crime. Therefore, along with the victim surveys it is one of two basic procedures as criminology overcomes deficiencies and distortions associated with the use of official statistics on recorded crime. The second objective of self-report studies is to verify criminological theories of causes of delinquent behaviour, using respondents questioning about the factors which are expected to correlate with the crime (for example, information about the family, friends, leisure time, lifestyle, etc.).

The first self-report studies on criminal behaviour were carried out in the 1940's in the United States and brought quite surprising conclusions challenging then popular theories about the relationship between crime and belonging to lower socio-economic classes. Although such hypotheses had a firm foothold in criminal statistics, the authors like Porterfield, Wallerstein and Wylie were able to demonstrate that members of upper classes offended virtually in the same extent, but were not so often prosecuted in comparison with poorer individuals. At the same time, it became clear that the extent of hidden crime is relatively high because most of the respondents confess committing any of the offenses. These early studies however bear signs of a number of methodological shortcomings. Therefore, it is the work by Nye and Short, 1958, which is considered truly groundbreaking and already significantly more sophisticated work in terms of methodology. These authors managed to document the independence of the crime on the socioeconomic status of the family, from which the individual in question comes, on a large sample of high school students from three different areas (rural, suburban and city), and also groups of persons from the correctional facilities for juvenile offenders. Also thanks to this study new theoretical methodologies and schools have become to promote themselves in the criminology; these are

characterized by the interest in the processes of "labelling" and investigate why someone is labelled offender or delinquent easier than someone else.

Since the 1960's self-report studies have not only been characterized by an interest in establishing a level of a given population group being affected by criminal activities but also in confirming or disapproving many theories attempting to explain the causes of crime. The most important works include the study by Hirschi from 1969, in which, on a basis of extensive self-report survey he formulated his theory of social relationships. His concept has been subsequently empirically verified by several other authors, including Conger, Hepburn or Hindelang. Similarly, self-reports focused also on other theories, such as social learning theory, general strain theory, or the theories associated with the deterrence of potential offenders through the threat of a severe punishment. The method of self-reports has often been used in the area of investigating drug abuse experiences, both within individual countries and international comparative projects. In terms of the methodological development, through which self-reports went through during this and the following period, it is possible to say that, since their inception they have changed significantly especially in terms of the gradual inclusion of wider range of delinquent activities in questionnaires, the inclusion of a more serious types of offenses (first researches focused almost exclusively on petty crime), adding questions on the frequency of offending (i.e. not only the prevalence, but also the incidence of delinquent behaviour) as well as the inclusion of supplementary questions, by which the circumstances of committed offenses are investigated.

For the use of self-reports in criminological research the question of their reliability and validity is crucial. A reliable measurement means such a measurement, which gives identical results under the repeated application of the same conditions. We can also verify the reliability in different ways. The most commonly used methods include repeated measurements (so-called test-retest reliability), measurements of parallel tests or assessment of internal consistency (the so-called bisection test or split-half reliability). In the criminological literature there has been a consensus that with the research of delinquent behaviour the test-retest method, detecting the consistency of repeated measurements, between which certain time will pass (according to some authors one to four weeks seem to be the optimum), seems to be the most adequate method. Consequently, the determination of the degree of reliability is based on the correlation between the results of the first and second rounds, whereas the values of 0.70 and higher are considered to be satisfactory. In the

research, which dealt with the reliability of self-reports, this method appeared to be reliable and in principle no different from other research methods, commonly used in the social sciences (the correlation was usually higher than 0.80). However, some differences were evident with regard to the number or type of a delinquent behaviour, which was included in the questionnaires or the type of scales suggested in answers.

The validity can be defined in various ways. Most often such a measurement is considered to be valid, which really measures what we intended to measure, or, which allows the user to derive correct decisions on the basis of the results of measurements. Thus, the validity refers to the appropriateness, meaningfulness and usefulness of the specific conclusions that are made on the basis of the measurement result. At its testing we can distinguish the criterion, content, construct, predictive or concurrent validities. For self-reports particularly criterion validity, comparing the results of the measurement with another adequate source of information on the investigated phenomenon seems to be a natural aspect of quality (such as the official data related to the share of persons prosecuted for the crime in the population). However, finding a reliable source for comparison is not easy because data on recorded crime are distorted by a number of various factors. Still, there are ways how to verify the criterion validity of self-reports. One of the easiest ways consists in comparing the results obtained within the different groups of respondents, with whom we expect that in terms of crime they should differ significantly among themselves (in most studies, it is a case of comparison of results with persons without a record of crime with individuals who were already pending before a court or the police). Similarly, external criteria such as official data on arrest, as well as information from people, who know the respondent (parents, classmates, teachers, etc.) are used. In researches dealing with drug abuse additional options of urine or saliva tests, which reveal their presence, are used. Studies that have been dealing with the criterion validity of self-reports reveal that there is usually a satisfactory degree of correlation between specified data sources. This indicates that the majority of respondents do not tend to conceal their experience related with the crime or otherwise socially undesirable behaviour to researchers.

When verifying the content validity we realize the extent, in which the measurement represents respective characteristics or qualities of the examined phenomenon. With self-reports, this aspect is problematic because it is a subject to a clear and comprehensive definition of the crime, on which there have been quite extensive disputes in criminology since its inception (including those between supporters of the so-called legal and sociological

definition of crime). The early self-report studies dealing with only a limited number of offenses were inadequate in this regard.

Some authors believe that the strongest evidence for the validity of self-reports is provided through the verification of construct validity. It is a question, to which extent the measurements in the expected theoretical level relates to other concepts or constructs. These may be various demographic characteristics of respondents, as well as individual or social factors, which from the point of view of the crime are considered significant by all major criminological theories. It turns out that virtually all relationships between variables that the literature describes have been in fact confirmed within self-reports and consequently this method appears to be valid.

Nevertheless, the validity of self-reports may be endangered by several factors. Experiences suggest that this for example includes the type of offense, for which the respondent is asked (assuming a lower willingness to confide experiences with offenses of a more serious nature), or the fact whether the act was officially recorded. Personal characteristics of a respondent such as his/her age (validity of self-reports is generally higher among young respondents than among adult respondents), ethnicity or frequency of offending as well as prior experience with criminal justice system also play an important role. Similarly, it depends on the processes of data collection (the way of formulating questions, offered variants of answers etc.) as well as the administration of the research instruments. It is well known that various ways of how the data are obtained (e.g., sending or transfer of a questionnaire to a respondent, who consequently fills it in, face-to-face interviews, telephone interviews or the use of computer technology) have their strengths and weaknesses, which must be carefully considered in the preparation of each research project.

So far, two extensive self-study reports have been conducted in the Czech Republic. In both cases, these projects were based on an international cooperation. The research conducted among school children in 1999 in Plzeň, resulted from the collaboration of the Department of Criminal Law Faculty in the University of West Bohemia with the Department of Criminology in the Ernst-Moritz-Arndt University in Greifswald, Germany. 1,270 pupils attending 9-th classes of elementary school and students attending fourth classes of six-year secondary grammar schools in Plzeň (64.7 % of all children, who at a given time studied at this level in Plzeň) participated in the research. Only a part of the questionnaire dealt with

delinquent acts committed by the respondents, namely questions about shoplifting, wounding another person, stealing things from a car, endangering another person by a weapon, destruction of someone else's property, humiliation of others, theft of bicycles or other means of transport, extortion, harassment and robbery. In line with international studies it was found that the delinquent behaviour is not uncommon among the youth. More than half of the respondents admitted that they committed at least one of the investigated acts during their lifetime. These were however less serious acts such as theft in a shop (admitted by 29.7 % of the sample). More serious forms of delinquent behaviour were less frequent - with the exception of harassment, which was admitted by 4.5 % of respondents, the share of affirmative answers did not exceed the threshold of 3 %.

The Czech Republic joined the international project ISRD-2 thanks to the activity of the Department of Sociology of the Faculty of Arts Charles University in Prague. In their effort to obtain representative data on juvenile delinquency in the Czech Republic the authors decided to choose financially and organizationally more challenging selection from the whole population. The research was aimed at pupils of the seventh, eighth and ninth grades of schools (i.e., aged about 12-15). In total the answers of 3,255 respondents were processed. Various forms of delinquent behaviour, from less severe (alcohol, truancy, minor property offenses) through violent acts (assault, robbery) were investigated. At the same time the information about respondents related to the individual and social demographic variables was collected. It was found out that 43 % of children committed at least one of the investigated acts, whereas 27 % committed a crime during the past year. The most common form of delinquency in this research was shoplifting (almost a quarter of children), and a participation in a group fights (a fifth of respondents), vandalism (12 %) and carrying a weapon (10 %). Offenses of more serious occurred quite sporadically as expected. The study pointed out the relationship between the delinquent behaviour and a number of observed factors, particularly age, sex, type of school, interests of parents in the child and parental supervision, the relationship between parents and the child and ways of spending free time. Also the relationships to the self-control and attitude of the respondent to violence have been confirmed. If we compare the research results from Plzeň and ISRD-2 narrowing the sample to pupils of 9-th classes of schools in Plzeň, it becomes obvious that the percentage of respondents who admitted committing selected acts during their life or during the last year significantly decreased between the two periods. Although this finding cannot be

overestimated, it can be seen as a confirmation of favourable trends stemming from official statistics of registered juvenile crime.

ISRD project can be as one of the most important self-report studies also assessed in terms of the worldwide research. The need for a comparative investigation, allowing to compare crime in different countries of the world, has been discussed among the experts since the late 1970's. Thanks to the initiative of the research center of the Dutch Ministry of Justice (WODC) a meeting of important research experts from thirteen, mostly European, countries took place in 1990 and consequently a working group was established, which began the preparation of the first version of the questionnaire. Four basic thematic areas, on which the research focused, were selected – namely the prevalence and frequency of the delinquent behaviour, circumstances of committed acts and social reactions to them, the living conditions of respondent and – to a limited extent – also the variables associated with social control. The reliability of the questionnaire was successfully tested by pilot studies. The research finally took place in thirteen countries (a total of 10,858 questionnaires), including five countries with national representative samples. In all countries, the researches confirmed that delinquent behaviour among adolescents is relatively common, albeit mostly these were less serious acts. Significant differences were found between individual states.

As many as 31 countries both from Europe and from other continents joined the continuation of the (ISRD-2) project. Based on the experience from the first round much attention was paid to the methodology and the actual implementation of the research, including data processing standardization process. Also the selection procedure, which could be either a selection of cities or national selection, was unified. Most questions were due to the possibility of the temporal comparison taken over from the original questionnaire. The extension consisted mainly in the completion of questions, mapping other factors, which are expected to have an influence on delinquency. On the whole, responses were obtained from 71,400 respondents within ISRD-2. Differences between countries were again significant. The rate of lifetime prevalence of examined delinquent acts ranged from 13.8 % to 40.1 %. Again the experience was confirmed that most adolescents, who commit crime, only commit less serious acts. A significant relationship was found between the offending and victimization, which can be explained by a certain life style of particular individuals. More often than not, teenagers, who spend a lot of time with their peers, become offenders. The research was based on theoretical models assuming a relationship between the delinquency and the low self-

control. It was confirmed that these factors have a strong influence, as well as factors related to the family, peer relations, and links to the school or environment, in which the respondent lives.

The self-report method offers great utilization possibilities in the field of developmental criminology, where it forms one of the pillars of longitudinal studies of criminal careers. Their aim is to identify the essential characteristics of development of offending during various stages of the offender's life, risk and protective factors that have a significant effect on the onset of the criminal career and life events, which in turn can "divert" offenders, who had already embarked on the criminal career, from this career (so-called turning points). Most longitudinal researches are based on a continuous monitoring of criminal or otherwise problematic behaviour in large groups of people, usually born in the same period. It can be either a prospective or retrospective approach. Data on crime and other important phenomena are obtained not only through self-reports, but also from official sources (criminal records, police records, etc.). Their mutual combinations and comparisons can result in greater reliability of the whole investigation. The most important longitudinal researches include the Cambridge Study in Delinquent Development, continuously running since the early 1960's as well as the Gluecks' study from the 1950's, the Cambridge-Somerville Youth Study (USA), the Delinquency in a Birth Cohort (Philadelphia, USA), the National Survey of Health and Development (U.K.), the Dunedin Multi-disciplinary Health and Human Development Study (New Zealand), the Pittsburgh Youth Study (USA), Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime (U.K.), the Dutch National Crime Study, the Peterborough Youth Study (U.K.) and a unique Swedish "Stockholm Life Course" project.

It can be assumed that self-reporting studies will be even in the future together with victim surveys considered the main way for criminology to obtain relevant information on the actual level of crime and its various types. Similarly, this method will be indispensable in the research, which focus on the validation of various criminological theories on the causes of crime, as well as in studies examining the effectiveness of various measures of crime control. Yet researchers face several challenges, both methodological, concerning the further verification and the improvement of reliability and validity of self-reports, both conceptual, relating, inter alia to possibilities to map crime also with other groups than children and youth, or to focus on other types of offenses than the "classic" property and violent crime. For the Czech Republic, it applies that the method of self-reports is still waiting for its actual

“enforcement”, which is unfortunately indicated by a rather weak response of professional public to this large ISRD-2 project, which is so valuable in terms of knowledge.

Translated by: Aspina

Příloha 1 - Ukázka z dotazníku plzeňského školního výzkumu mládeže – otázky zaměřené na delikventní činy respondenta

NEDOVOLENÉ VĚCI, KTERÉ DOSPÍVAJÍCÍ DĚLAJÍ

77. Skoro každý člověk udělal v mládí nějakou nedovolenou věc, např. něco ukradl nebo zničil či poškodil cizí majetek. Někdo také někoho schválně uhodil nebo dokonce zranil (tím ovšem nemyslíme situace, kdy se spolu kluci nebo holky perou jen z legrace). Jak je tomu u Tebe?

Už jsi někdy ...

... ukradl/a něco v obchodě?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... jiného člověka uhodil/a a přitom zranil/a?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... vloupal/a se do auta, abys tam něco ukradl/a, nebo přitom pomáhal/a?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... ohrožoval/a jiné lidi zbraní?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... schválně rozbil/a okno, telefonní automat, pouliční lampu nebo podobnou věc?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... sám / sama nebo ve skupině někoho ponižoval/a?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... ukradl/a kolo, motorku nebo jiný dopravní prostředek.	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... sám / sama nebo ve skupině od někoho pod pohrůžkou násilí vydíral/a peníze apod.	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... na ulici někoho obtěžoval/a tak, že chtěl volat policii?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.
... sám /sama nebo ve skupině někomu násilím něco vzal/a?	☐	Ano	☐	Ne	<i>Pokud ano, kolikrát loni?</i>	___	krát.

Příloha 2 - Ukázka z dotazníku ISRD-2 (verze pro Českou republiku), otázky č. 54-67

54. Poškodil/a jsi někdy úmyslně věc nebo zařízení, jako jsou autobusové zastávky, okna, sedadla ve vlacích nebo autobusech, parkující auta?

(1) Ne → přejdi na otázku 55

(2) Ano → Pokud ano, pokračuj

Odpověz na všechny otázky: 54.1-54.5

54.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

54.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

54.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

54.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

54.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

55. Ukradl/a jsi něco v obchodě nebo v supermarketu?

(1) Ne → přejdi na otázku 56

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 55.1-55.5

55.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

55.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

55.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

55.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

55.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

56. Vloupal/a jsi se někdy do budovy s cílem něco ukrást?

(1) Ne → přejdi na otázku 57

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 56.1-56.5

56.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

56.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

56.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

56.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

56.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

57. Zcizil/a jsi někdy kolo, moped nebo skútr?

(1) Ne → přejdi na otázku 58

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 57.1-57.5

57.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

57.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

57.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

57.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

57.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

58. Ukradl/a jsi někdy motorku nebo automobil?

(1) Ne → přejdi na otázku 59

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 58.1-58.5

58.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé?

_____ let

58.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

58.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

- (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

58.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

- (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

58.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

- (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

59. Stahoval/a jsi nebo kopíroval/a jsi někdy při používání počítače hudbu nebo filmy?

(1) Ne → přejdi na otázku 60

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 59.1-59.6

59.1 Myslel/a sis, že to je nelegální?

- Ne
 Ano

59.2 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé?

_____ let

59.3 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

59.4 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

- (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

59.5 Přišel na to v tomto případě někdo?

- (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

59.6 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

- (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

60. Použil/a jsi někdy počítač jako hacker (pro napojení nebo nabourání cizích sítí)?

(1) Ne → přejdi na otázku 61

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 60.1-60.5

60.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé?

_____ let

60.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

60.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

- (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

60.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

- (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

60.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

- (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

61. Ukradl/a jsi někdy něco z auta?

(1) Ne → přejdi na otázku 62

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 61.1-61.5

61.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé?

_____ let

61.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců?

- (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

61.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými?

- (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

61.4 Přišel na to v tomto případě někdo?

- (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

61.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a?

- (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

62. Sebral/a jsi někdy někomu peněženku, kabelku, tašku nebo něco takového?

(1) Ne → přejdi na otázku 63

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 62.1-62.5

62.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

62.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

62.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

62.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

62.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

63. Nosil/a jsi někdy s sebou zbraň, třeba hůl, nůž nebo řetěz (mimo kapesního nože)?

(1) Ne → přejdi na otázku 64

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 63.1-63.5

63.1 Kolik ti bylo let, když jsi poprvé měl/a u sebe zbraň? _____ let

63.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

63.3 Při jaké příležitosti jsi měl/a u sebe zbraň naposledy? (1) Zbraň s sebou nosím vždy
(2) Když jsem šel/šla do školy
(3) Když jsem šel/šla ven s kamarády

63.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

63.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

64. Vyhrožoval/a jsi někdy někomu zbraní nebo zbitím, aby ti vydal peníze nebo nějakou věc?

(1) Ne → přejdi na otázku 65

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 64.1-64.5

64.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

64.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

64.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dospělými
(3) S dalšími dětmi, vrstevníky

64.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

64.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

65. Účastnil/a jsi se nějaké skupinové bitky na školním dvoře, na fotbalovém stadionu, na ulici anebo jiném veřejném místě?

(1) Ne → přejdi na otázku 66

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 65.1-65.5

65.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

65.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

65.3 O jakou bitku se jednalo v posledním případě? (1) Prali jsme se s ostatními dětmi
(2) Bitky se účastnili i dospělí

65.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

65.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

66. Zbil/a jsi někoho nebo zranil/a holí nebo nožem tak, že musel vyhledat lékaře?

(1) Ne → přejdi na otázku 67

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 66.1-66.5

66.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

66.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

66.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dalšími dětmi, vrstevníky
(3) S dospělými

66.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

66.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

67. Prodával/a jsi někdy jakékoli (měkké nebo tvrdé) drogy nebo působil/a jsi jako zprostředkovatel/ka?

(1) Ne

(2) Ano → Pokud ano

Odpověz na všechny otázky: 67.1-67.5

67.1 Kolik ti bylo let, když jsi to udělal/a poprvé? _____ let

67.2 Došlo k tomu také během posledních 12 měsíců? (1) Ne
(2) Ano (kolikrát: ____)

67.3 V posledním případě jsi to dělal/a sám/a nebo s druhými? (1) Sám, sama
(2) S dalšími dětmi, vrstevníky
(3) S dospělými

67.4 Přišel na to v tomto případě někdo? (1) Ne
(2) Moji rodiče
(3) Policie
(4) Učitel
(5) Někdo jiný

67.5 Byl/a jsi za to v tomto případě potrestán/a? (1) Ne
(2) Ano
 Nikdo to nezjistil

V ediční řadě Vybrané metody kriminologického výzkumu dosud vyšly monografie:

Cejp, Martin: *Aplikace výzkumných metod a technik v kriminologii. Obecná část.* (Vybrané metody kriminologického výzkumu - svazek 1). Praha: IKSP 2011. ISBN 978-80-7338-108-0

Marešová, Alena: *Resortní statistiky - základní zdroj informací o kriminalitě v České republice.* (Vybrané metody kriminologického výzkumu - svazek 2). Praha: IKSP 2011. ISBN 978-80-7338-110-3

Blatníková, Šárka: *Aplikace klinických a testových metod v kriminologickém výzkumu.* (Vybrané metody kriminologického výzkumu - svazek 3). Praha: IKSP 2011. ISBN 978-80-7338-109-7

Košťál, Jaroslav: *Vybrané metody vícerozměrné statistiky (se zvláštním zaměřením na kriminologický výzkum).* (Vybrané metody kriminologického výzkumu – svazek 4). Praha: IKSP 2013. ISBN 978-80-7338-128-8

SELF-REPORTOVÉ STUDIE KRIMINÁLNÍHO CHOVÁNÍ

Autor: Jan Tomášek
Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Nám. 14. října 12, 150 21 Praha 5
Určeno: Pro odbornou veřejnost
Tiskárna: Vydavatelství KUFR s.r.o.
Naskové 3, Praha 5
Do tisku: květen 2013
Edice: Studie
Řada: Vybrané metody kriminologického výzkumu
Svazek: pátý
Vydání: první
Náklad: 150 ks

www.kriminologie.cz

ISBN 978-80-7338-130-1